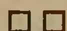
N. IORGA

BASARABIA NOASTRĂ

Scrisă după 100 de anĭ de
la răpirea eĭ de către Rușĭ

VĂLENIĬ-DE-MUNTE

Editura și Tipografia Societățiĭ „Neamul Romănesc“
1912

Prețul: 2 LEĬ.

www.dacoromanica.ro

STUDII ȘI DOCUMENTE

CU PRIVIRE LA

ISTORIA ROMÎNILOR

PUBLICATE DE

N. IORGA

• • •

VOLUMUL XXIV.

• • •

www.dacoromanica.ro

N. Iorga.

Basarabia noastră

Scrisă după 100 de anĭ de la răpirea eĭ de către Rușĭ

— Editura și Tipografia Societățiĭ „NEAMUL ROMÂNESC“.—Văleniĭ-de-Munte.
1912.

r' 134

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL I-iŭ.

Basarabia și cel d'intăiŭ veac al Moldoveĭ.

---

1. *Începuturĭ naționale și politice.*

Deschidem această carte, menită să arăte viața curat romănească a Basarabieĭ timp de atîtea veacurĭ până în anul nenorocit al răpiriĭ, 1812, — de care ne amintim astăzĭ cu durere adîncă, dar nu fără speranțe, la o sută de anĭ după această pierdere națională, — prin afirmarea unuĭ fapt, pe care împotriva mărturiilor istorice niciun interes politic, nicio patimă anti-romănească și nicio slugarnică lingușire față de stăpîniĭ de astăzĭ nu-l poate răsturna: că *viața istorică a așa-numiteĭ Basarabiĭ începe cu Domnia Moldoveĭ și se întărește, se acopere de bogăție negustorească și de glorie războinică prin această Domnie.*

Se știe că în aniĭ 1360 un Voevod romîn, pribeag din Maramurășul tot romănesc, abia supus, în mîndra luĭ autonomie patriarhală, regeluĭ Ungarieĭ, trecu pe cursul Bistriței Auriĭ și înlocui, la Baia și în Ținutul sucevean de la munte [1], pe Voevodul, tot maramurășean, care stăpînia acolo, și tot de curînd și acela, dar în numele regeluĭ Lu-

---

[1] De aceia și hotarele, păstrate până acum, *către Apus,* nu către Răsărit, ale acestuĭ vechiŭ Ținut. Pe urmă Domnia, în măsura clădiriĭ cetăților, făcea Ținuturĭ nouă: al Neamțuluĭ, al Romanuluĭ, al Hîrlăuluĭ, al Iașuluĭ, deocamdată.

www.dacoromanica.ro

dovic, Voevodatul Țeriĭ-Moldoveĭ, și că îl prefăcu, după modelul Voevodatuluĭ *muntean* din Argeș, în mare Domnie neatîrnată. Înnainte de această dată părțile de peste Prut *nu sînt pomenite în istorie:* nicĭo cetate, nicĭo vamă, nicĭun drum de negoț, nicĭun Scaun de Vlădică, decît numaĭ *în regiunea de miazăzi, pe malul Dunăriĭ.*

Această margene dunăreană putea fi privită însă ca *altă* țară. Precum malul drept a fost de maĭ multe orĭ în strînsă legătură cu Împărăția bizantină, apoĭ cu Țaratul bulgăresc, de imitație împărătească, și malul stîng, Ținutul de de-asupra gurilor mareluĭ rîŭ, ca și acela de pe țermul Măriĭ Negre până la limanul Nistruluĭ, a fost în legătură măcar cu Bizanțul, dacă nu și cu înlocuitoriĭ săĭ din Tîrnova. Aicĭ eraŭ două cetățĭ stăpînitoare: a Dunăriĭ și a Limanuluĭ: *Chilia,* zisă maĭ de demult Lykostomo, după numele de «Gura Lupuluĭ» dat brațuluĭ dunărean în mijlocul căruia era așezată, pe un ostrov, și Cetatea-Albă, pe care Greciĭ aŭ numit-o pe rînd: Asprokastron și Maurokastron saŭ «Cetatea Neagră».

Amîndouă urmaŭ în aceste părțĭ vechea viață de negoț a Grecilor din cetățile de odinioară, în legătură cu Olbia la Răsărit și cu cetățile dobrogene, Tomis, Kallatis, la Miazăzi: Cetatea-Albă nu e chiar decît urmașa vechiĭ coloniĭ elenice Tyras, numită așa după anticul nume al apeĭ Nistruluĭ. Pentru Bizantinĭ ele aŭ fost turnurĭ de supraveghere față de barbariĭ ce năvăliaŭ pe uscat și față de aceia cari se furișaŭ în șeicele lor pe Mare, întocmaĭ cum făceaŭ maĭ tărziŭ urmașiĭ lor, chiar și în ce privește sîngele, Cazaciĭ. De maĭ multe orĭ le aflăm pomenite în această însușire. Cu timpul se făcură și mănăstirĭ, pentru îngrijirea cu preoțĭ a locurilor sălbatece din vecinătate, așa cum la Dunărea munteană maĭ mult pentru acest rost, al sfințiriĭ preoțimiĭ din părțile noastre, s'aŭ păstrat, la Silistra, la Cerven lîngă Rusciuc și la Vidin, episcopatele străvechĭ. Numele de Chilia e grecescul Κελλία, *chiliĭ* pentru adăpostirea singuratecilor oamenĭ aĭ luĭ Dumnezeŭ cari petreceaŭ aicĭ departe de oamenĭ și, între valurĭ, scutițĭ de pornirile

www.dacoromanica.ro

lor prădalnice: pe la sfîrşitul veaculuĭ al XIII-lea un Patriarh de Constantinopol şi-a aflat aicĭ adăpostul de mazilie şi de atuncĭ «chiliile» de la gura Dunăriĭ aŭ trecut între stăpînirile Patriarhatuluĭ, tocmaĭ aşa precum maĭ tărziŭ Ismailul vecin a făcut parte din apanagiile eunuculuĭ abisinian care păzia în Ţargradul turcesc fetele Împăratuluĭ.

Mănăstirea din Cetatea-Albă a putut cuprinde chiar pe un episcop recunoscut, pe un Mitropolit trecut în ierarhia bisericească a Răsărituluĭ. El avea, în legătură cu Chievul [1], grija părţilor ruseştĭ din sus, luptînd pentru această oblăduire duhovnicească a luĭ cu Mitropolitul Ruşilor-Micĭ, din cari se trag Rutenii saŭ Rusnecii de azĭ, aşezat, acesta, în Capitala regatuluĭ trecător pe care-l întemeiară eĭ în Galiţia, la Haliciŭ.

Dar Bizantiniĭ pierdură aceste locurĭ în mîna Tatarilor, cari, la jumătatea veaculuĭ al XIII-lea, se revărsară, venind din fundurĭ asiatice, asupra stepeĭ întregĭ şi ajunseră pînă în păretele de codri şi de stîncă al Carpaţilor. Acest neam stăpînitor, înnarmat pentru cucerire şi stoarcere în fiecare clipă, nu cerea supuşilor decît haraciŭ, tribut şi produsul vămilor pe care le strîngea de-a dreptul dregătorul tatar, ghiumrucgiul [2]. Decĭ, dacă nu la Chilia, al căriĭ nume se maĭ păstra poate în zădar în listele de posesiunĭ ale Patriarhatuluĭ, măcar la Cetatea-Albă, acest cercetător al mărfurilor în trecere se înfiinţă ca stăpîn adevărat al locurilor; negustorĭ evreĭ, aşezaţĭ într'un cartier anume, se îmbulziră ca să-şĭ tragă partea din cîştig: medicĭ de acelaşĭ neam se adauseră. Nu lipsiaŭ nicĭ «Perşiĭ» tatarĭ; decĭ cu atît maĭ puţin Greciĭ, vechĭ oaspeţĭ pe aice. Pe la 1330 vameşul şi aĭ luĭ chinuiră pe negustorul trapezuntin Ioan — decĭ se făcea pe atuncĭ un des şi însemnat negoţ cu acest Trapezunt de pe coasta de Nord, a Asieĭ Micĭ, unde stătea un Împărat grecesc separatist — şi suferinţile din partea

[1] G' Popovicĭ, ***Anul de la Martie în Moldova în timpul luĭ Alexandru-cel-Bun***, Bucureştĭ, 1905, p. 17, nota.
[2] De la ghiumrŭc, κομμέρκιον, commercium.

www.dacoromanica.ro

păgînilor, tîrîrea trupuluĭ săŭ prin Jidovime, tăiarea capuluĭ de aceștĭ locuitorĭ aĭ Cetățiĭ-Albe făcură din cel îngropat pe ascuns, de-asupra Măriĭ care părea că-ĭ tot aduce veștĭ de acasă, lîngă o fîntînă cu apă dulce și limpede, un Sfînt, — Ioan cel Noŭ. El era să ajungă îndată ocrotitorul Suceveĭ, al Moldoveĭ celeĭ nouă, care, prin acest negoț, se ridica, din ce în ce maĭ puternică și maĭ bogată, acuma[1].

Acel care pîrî pe Ioan ca propoveduitor și uneltitor de trădare era un Italian. Îĭ putem arăta și locul de pornire, asupra căruia tace povestea, scrisă în grecește și apoĭ prefăcută în slavonește, cum ni s'a păstrat pănă azĭ, a vieţiĭ Sfîntuluĭ. Era de sigur Genoves. De la tratatul din Nymphaion (1261) și de la ajutarea Paleologilor din Nicèa ca să se întoarcă în Constantinopolul, stăpînit maĭ mult decît jumătate de veac de Latiniĭ uneĭ rătăcite cruciate biruitoare, Genovesiĭ, cari călcaseră astfel datoriile lor față de ceĭ de o lege cu dînșiĭ, aveaŭ puterea negustorească și cea politică în legătură cu dînsa pe toată întinderea Măriĭ Negre, de la Caffa, întemeiată atuncea de dînșiĭ, pe pămînt tătăresc, pănă la Samsun și Samastro pe coasta trapezuntină, de la Nistrul romănesc la Apus pănă la Phasisul Cerchesilor la Răsărit. Cu vremea, eĭ căutară să se așeze ca domnĭ în cetățile acestea de către noĭ, supuind pe locuitorĭ consululuĭ și «massariuluĭ», contabiluluĭ, trimeșĭ de dînșiĭ. Prin Chilia și Cetatea-Albă, pe care eĭ le numiaŭ Licostromo și Moncastro (Maurocastro, Maocastro), eĭ aduceaŭ la dînșiĭ negoțul cel mare cu grîne și împiedecaŭ pe alțiĭ, maĭ ales pe rivaliĭ lor italienĭ în toate timpurile, pe Venețienĭ, cari eĭ avuseră odinioară rosturile cele marĭ pe aice, să se împărtășească de o hrană sigură și de un folos mare, așa cum se plînge solul acestora în Genova la 1360, după ce, în anul trecut, două corăbiĭ venețiene,

[1] Viața luĭ Ioan s'a tipărit de episcopul Melchisedec, în *Revista pentru istorie, arheologie și filosofie*, III, și în publicația rusească a luĭ Iațimirschi „Din istoria prediceĭ slavone în Moldova", Petersburg, 1906.

www.dacoromanica.ro

primite cu duşmănie, fuseseră silite a se întoarce înnapoĭ[1]. Un anume Dobroticĭ, decĭ fiul luĭ Dobrotă, simbriaş al Bizantinilor în luptă cu Bulgariĭ şi Sîrbiĭ, apoĭ, se pare, prin fiica sa, cuscru împărătesc în Bizanţ, se folosi de slăbiciunea Ţaratuluĭ din Tîrnova, pe care, din jos, tot maĭ straşnic îl strîngeaŭ Turciĭ, pentru a se aşeza în cetăţile de la Marea Neagră, Kalliakra lîngă Varna, şi celelalte, al căror Ţinut luă după dînsul, cum obişnuiaŭ Osmanliiĭ a numi ţerile după stăpînitorĭ, numele de Dobrogea (turceşte: Dobrugĭ-Ili). Numaĭ pentru gurile Dunăriĭ puteaŭ să poarte Genovesiĭ cu dînsul lupta pe care încă de la 1373 o pomenesc socotelile coloniilor din aceste părţĭ: necontenit, timp de vre-o zece anĭ, până la tratatul din 1385, se trimet corăbiĭ împotriva luĭ şi a aliatuluĭ Ioan de Muazzo, fost guvernator de Tenedos în numele Genoveĭ. În 1381 încă era consul stăpînitor în Licostomo Conrad Donato şi în anul următor stătea în locul luĭ, cu obişnuitul masariŭ şi cu garda sa de *orguxiĭ, de sigur în mare parte Romînĭ, ca în Caffa*[2], până tărziŭ[3], Petru Embrone, iar după el vine, înnainte de 1402, Nicolae de Fieschi: pentru corespondenţa lor grecească, pe care o purtaŭ cu Trapezuntul, se plătia un Grec anume, Antipa, care e pomenit, după ieşirea din funcţie, la 1392. Se lucrase şi la cetate, şi cheltuielile cu castelul eraŭ socotite în 1403 la suma, foarte mare, de 5.015 perperĭ, banĭ de aur bizantinĭ. Pacea cu Ivanco, fiul şi singurul urmaş al luĭ Dobroticĭ, dăduse, de altminterea, Genoveĭ dreptul de a-şĭ aşeza un consul, cu *loggia* luĭ de judecată şi biserica luĭ latină, şi în Capitala acestuia. Pe tăcute se recunoştea astfel stăpînirea genovesă la Licostomo, întru toate asemenea cu aceia din punctele asiatice însemnate maĭ sus, din Caffa însăşĭ şi din Pera în faţa Constantinopoleĭ, unde podestalul era ca

[1] Thomas, *Diplomatarium veneto-levantinum*. II, p. 57 şi urm., n-l 31. Toate celelalte ştirĭ, în cartea mea *Studiĭ istorice asupra Chilieĭ şi Cetăţiĭ-Albe*, Bucureştĭ, 1906.

[2] Acolo trecu maĭ tărziŭ şi un orăşean din Chilia ca ostaş.

[3] Iorga, *Acte şi fragmente*, III, p. 41 şi urm.

www.dacoromanica.ro

un al doilea Împărat, în stare să împrumute şi să şi împlinească pe cellalt [1].

La 1410 un notar genoves număra Cetatea-Albă între posesiunile presente ale Genoveĭ, de şi, cum vom vedea, Moldoveniĭ apăruseră de mult supt zidurile cetăţiĭ [2]. Se poate ca aceastălaltă stăpînire să fi fost luată, nu împotriva ambiţiosuluĭ usurpator al maluluĭ Măriĭ Negre, ci împotriva Tatarilor chiar. Un act al regeluĭ Ungarieĭ pomeneşte în adevăr la 22 Iunie 1368 pe «Dimitrie domnul Tatarilor», *Demetrius princeps Tartarorum,* care avea legăturĭ aşa de strînse cu Braşovul, încît judele Iacob ceru şi căpătă scutirea de vamă, de tricesimă, în Ungaria întreagă a negustorilor luĭ («mercatores domini Demetrii», etc.), care făgăduise în schimb a lăsa să treacă («transire») pe la el Braşoveniĭ fără a răspunde vre-o tricesimă [3]. Nicăirĭ aiurea decît în Cetatea-Albă nu putem aşeza pe acest «prinţ tătăresc», poate — judecînd după nume — creştinat, care va fi avut supt stăpînirea sa *părţile de jos ale Moldoveĭ, dincolo şi dincoace de Prut.*

În sfîrşit, odată cu împuternicirea Domnieĭ muntene, cu Mircea-Vodă un noŭ stăpîn peste aceste locurĭ se ivi, şi *s'ar putea chiar ca titlul de Domn să-ĭ vie, de la Bizanţ fireşte, care crea singur acest drept şi care făcu Despot şi pe cneazul Serbieĭ, dar tocmaĭ pentru aceste Ţinuturĭ în numele cărora se dăduse şi luĭ Dobroticĭ Despotatul.* De la ceĭ d'intăiŭ Voevozĭ, cari se coboară de la Argeş la Cîmpulung supt Nicolae Alexandru, fiul luĭ Basarab şi nepotul luĭ Tihomir, şi abia maĭ tărziŭ, cu Mircea însuşĭ, la Bucureştĭ şi Giurgiu, pe drumul de apă al Dîmboviţeĭ, n'avem acte de danie în părţile răsăritene. Dar, în acelaşĭ an cînd apare Dimitrie

---

[1] Ştirile, în ale mele *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle,* Paris, 1899, I şi în *Acte şi fragmente,* III.

[2] *Recueil des historiens des croisades,* V, Paris, 1895, col. 239 A.

[3] Zimmermann-Werner-Müller, *Urkundenbuch,* II, p. 315, n-l 917. Creştin era şi „Şoldanul", Sultanul Petru al Timirtăşenilor de la Şomuz în 1410; *Archiva istorică,* I², p. 12, n-l 284.

www.dacoromanica.ro

Tatarul, Brăila era în mîna luĭ Laicu-Vodă, înnaintaşul şi unchiul Mirciĭ: şi, aicĭ, ni spune călătorul german Schiltberger, prins de Turcĭ în oastea cruciată de la Nicopol la 1396 şi întors acasă pe la noĭ numaĭ după vre-o douăzecĭ de anĭ, veniaŭ corăbiĭ multe «din păgînătate» [1]. Cînd Nicopolul era al luĭ Laicu, care-şĭ aşeză pe atuncĭ, pentru scurtă vreme, oameniĭ şi în Vidin, cînd Silistra ajunse, prin 1389, a luĭ Mircea, care se intitula, *de sigur ca înlocuitor al luĭ Dimitrie, şi nu al Genovesilor,* şi Domn peste părţile tătăreştĭ, moldoveneştĭ —, principatul muntean trebuia să rîvnească Marea. El şi ajunse acolo în vremea cînd Mircea-şĭ putea zice şi «Domn pe *amîndouă margenile Dunăriĭ până la Marea cea Mare*», de şi Chilia genovesă din insulă a fost probabil cruţată, — până în 1408 măcar, cînd era vorba a se face din ea basa uneĭ expediţiĭ ungureştĭ împotriva Turcilor, — chiar şi pentru folosul bănesc ce putea aduce Domnieĭ. Dar Ivanco, care trăia şi domnià şi în 1395, fusese înlăturat de la Dunăre de Mircea în 1390, cînd *el* se intitula «Despot al ţerilor luĭ Dobroticĭ», cum face şi până pe la 1411.

2. *„Basarabia“ şi Alexandru-cel-Bun.*

Întinderea principatuluĭ Moldoveĭ în părţile băsărăbene trebuia să se sprijine decĭ pe o întreită biruinţă: asupra Tatarilor, asupra Genovesilor şi asupra luĭ Mircea, a căruĭ stăpînire era aşa de bine întemeiată, încît Turciĭ, cari numiaŭ litoralul de la gura Chilieĭ în jos «ţara luĭ Dobroticĭ», numiră «ţara luĭ Basarab», după cel maĭ cunoscut membru vechiŭ al dinastieĭ, partea la Miazănoapte de gurĭ, şi acest nume al Basarabieĭ ca şi cellalt al Dobrogiĭ se răspîndi şi la alte neamurĭ şi în alte cancelariĭ, trăind apoĭ, cu alt cuprins, meşteşugit introdus, şi până în zilele noastre. Dar, pentru a trece dincolo de Prut cu oştile, cu dregătoriĭ şi cu boieriĭ dăruiţĭ în «pustie», trebuia răspingerea

[1] Ediţia Langmantel, p. 52 ; ed. Neumann, p. 92.

www.dacoromanica.ro

altuĭ rival politic, care era şi unul naţional, *anume a Ruşilor rutenĭ.*

De fapt, întemeiarea Moldoveĭ prin expansiunea românească din Ungaria, crescută cu prisosul de puterĭ din văile Moldoveĭ şi Suceveĭ, nu e decît o *mare biruinţa asupra expansiuniĭ ruseştĭ maĭ vechĭ, care fu cu desăvîrşire înlaturată.*

Nu maĭ credem azĭ în isprăvile luĭ Ivanco Rostislavovicĭ prin veacul al XI-lea pe pămîntul nostru, ca Bîrladnic»: critica diplomatică şi critica istorică aŭ dovedit grosolănia falsificatuluĭ. Dar e fapt că la jumătatea veaculuĭ al XIV-lea familia de origine litvană a Coriatovicilor, «fiiĭ luĭ Koryath», rusificaţĭ cu totul odată cu creştinarea lor, a încercat, răscolind şi pe Tatarĭ, aruncaţĭ la 1349 asupra Polonieĭ, la 1352 asupra .Secuimiĭ, unde distrug cetatea de hotar Varhégy, să învie supremaţia politică rusească. Şi nu numaĭ în Galiţia, dar şi în Maramurăş, colonisat prin părţile Muncaciuluĭ, unde capătă «guvernul cetăţiĭ», cu Rusnecĭ, de cneazul, «ducele» podolian Teodor, fiul luĭ Constantin, şi de fratele săŭ, Vasile [1]. Intervenţia luĭ Casimir al Polonieĭ, care se temea şi pentru regatul luĭ şi care simţia marea însemnătate comercială a Galiţieĭ, unde făcu, prin colonisare de orăşenĭ germanĭ, din Lemberg şi Cracovia porţile către negoţul răsăritean al Caffeĭ genovese, apoĭ amestecul luĭ Ludovic de Ungaria, care poate de aceia creă peste munţĭ Voevodatul, înnainte de toate *anti-tataresc,* de pe apa Moldoveĭ, puse capăt acestor tendinţe, *unind Galiţia cu Polonia.*

Dacă se iea în cercetare harta de astăzĭ a Basarabieĭ-de-sus, în comparaţie cu aceia a Bucovineĭ austriace, care

[1] Nihály, *Diplóme maramureşene,* I, Sighet, p. 121 şi urm. Teodor ajunse şpan de Beregh *(ibid.,* p. 141) Maramuraşul asculta de el („erga ipsum ducem extitisset“) *(ibid ,* p. 206). A clădit mănăstirea rusească a Sf. Nicolae din Muncaciŭ *(ibid.,.* p. 601). La 1416 fetele luĭ, Anuşca şi Maria, nu eraŭ încă măritate *(ibid.,* p. 205) ; văduva luĭ se chema Valha *(ibid.,* p. 206).

www.dacoromanica.ro

cuprinde şi cealaltă parte a Ţinutuluĭ Hotinuluĭ, şi cu aceia a Moldoveĭ, unde se urmează Ţinutul Iaşilor, răsar de la cea d'intăiŭ privire un mare număr de sate ale căror nume se isprăvesc cu finale caracteristic ruseştĭ, maloruseştĭ: ăuţĭ (Başcăuţĭ, Colincăuţĭ), — văţ (Nedoboievăţ, Lincovăţ, Paşcovăţ, Percovăţ), — inţĭ (Sobotinţĭ), — in (pe lîngă Hotin: Rubotin), — eva (Coteleva), — ova (Nagimova), — eva (Cerleva), oviţa (Voronoviţa). Numele ruseştĭ care nu înseamnă o colonisare maĭ ales: ca Terebna, Camenca, ş. a., sînt relativ puţine. Se vede astfel colonisarea cu elemente, nouă şi vechĭ, rutene de peste Nistru, colonisare care aducea după dînsa şi o înrîurire politică. Regiĭ din Haliciŭ vor fi avut-o, fără îndoială, într'o măsură şi în hotare pe care nu le maĭ putem recunoaşte. «Duciĭ» Podolieĭ, din noua dinastie, încercaŭ să facă acelaşĭ lucru, fără a-şĭ da seamă însă că o putere naţională maĭ tare decît a neamuluĭ lor, acuma obosit, li stătea în faţă.

Bogdan, întemeietorul Moldoveĭ, avea cu soţia sa, Maria, un fiŭ Laţco: numele e de origine rusească, dar el nu lipseşte nicĭ în Ardeal pe această vreme. E sigur că în jurul săŭ, pe lîngă elementele aduse din Maramurăş şi pe lîngă tîrgoveţiĭ, străinĭ, Saşĭ, Nemţĭ, Armenĭ, din Baia, Siretiŭ şi Suceava, cele treĭ d'intăiŭ oraşe ale Domnieĭ celeĭ nouă, vor fi stat şi Ruşĭ: numele de Steţco şi Stanislav ar părea că arată pentru ceĭ ce le poartă această obîrşie. Ce putea fi maĭ firesc decît, în aceste condiţiĭ, încercarea Coriatovicilor, pe un timp cînd rostul lor galiţian dispărea, de a pune mîna pe această Moldovă de curînd întemeiată prin îndrăzneala, vitejia şi instinctul politic al altora? Cu atît maĭ mult, cu cît, după moartea luĭ Casimir în 1370, Rusia Roşie înviase.

Astfel, în vre-o legătură cu dinastia de pănă atuncĭ, — ca soţ al Anastasieĭ (nume ruso-grec), fata luĭ Laţco — «fu chemat» — şi veni fără zăbavă, gata de Domnie lungă şi mîndră, pe la 1374 Iurg Coriatovicĭ, frate cu Teodor şi Vasile, rămas în Podolia, «la Smotrycz saŭ Bakota», împreună

www.dacoromanica.ro

cu alt frate, Alexandru[1]. Cronicele litvane ştiŭ singure de dînsul: de chemarea, încununarea la Suceava şi otrăvirea luĭ, după ce noul rege polon, Ludovic al Ungarieĭ, zdrobise această slabă reacţiune rusească şi ortodoxă: Strykowski[2] i-ar fi văzut la 1575 mormîntul, şi anume la Vasluiŭ,— în biserica domnească decĭ, căcĭ aceasta e «mănăstirea de zid» de acolo, «o zi şi jumătate de la Bîrlad». De oare ce Ştefan nu putea să aibă grija împodobiriĭ mormîntuluĭ aceluĭ prinţ, străin de sîngele săŭ, pe care nicĭ letopiseţul ţeriĭ nu-l primise între Domnĭ, trebuie să credem că e vorba de alt cineva, şi anume de Iuga, fratele luĭ Alexandru-cel-Bun, căcĭ acestuia nu i s'a pus piatră de Ştefan la mănăstirea de familie a Rădăuţilor. Otrăvirea ea însăşĭ e îndoielnică, dacă ea e privită altfel decît ca urmarea uneĭ lupte pierdute, căcĭ de Crăciun în 1377 vedem pe Litvanĭ mergînd în Moldova şi pierzînd o luptă[3].

Nicĭ Iurg Coriatovicĭ n'a fost decĭ «Bîrlădean». În legătură însă cu acest loc din Strykowski s'a născocit documentul luĭ, din Bîrlad tocmaĭ[4], prin care ar fi răsplătit, la 3 Iunie 1374, pe Iacşa Litavor (Litovoiŭ?), «namestnic» — titlu cu totul neobişnuit şi neexplicabil — la Cetatea-Albă, pentru că ar fi bătut pe Tatarĭ la «Vlădiciŭ pe Nistru» (loc neexistent). Ar fi cel d'intăiŭ act basarabean, dacă l-am putea privi ca adevărat. Întru nimic însă nu s'aŭ înlăturat, şi eŭ însumĭ nu sînt adus să înlătur, argumentele ce am adus acum zece anĭ împotriva autenticităţiĭ docu-

---

[1] V. suma de informaţiĭ noĭ şi de interesante ipotese în George Popovicĭ, *Anul de la Martie*, p. 11 şi urm.

[2] *Archiva istorică*, II, p. 8.

[3] Analistul din Thorn, *Scriptores rerum prussicarum*, III, p 106; întăiŭ la G. Popovicĭ, *l. c.*, p. 16, nota.

[4] De notat că în traducerea sa Hasdeŭ lăsase la o parte Vasluiul şi că el vorbia de actul acesta pe care-l va tipări „cu o altă ocasiune" adăugind că e „din nenorocire fără dată" (p. 8, nota 1). Dar peste cîţĭva anĭ (1865-1873) îl publică el *cu* dată, şi *cu* dată-l publicase în *Foiţa de istorie şi literatură din Iaşĭ*, 1860, p. 41.

www.dacoromanica.ro

mentuluî [1]. De la Iurg a rămas, de fapt, un singur lucru: limba malorusă şi formularea ruso-litvană, şi ea însă îndreptată după modèle ungureştî, a actelor Domnieî Moldoveî [2].

Vor rămînea de bună seamă necunoscute împrejurările în care Domniî noî de ţară, Romîniî, de sînge şi de lege, Petru al Muşateî şi fratele săŭ Roman, aŭ fost în stare a duce «ţara Moldoveî» peste Siretiŭ, până la Prut şi la Dunăre, îngăduindu-i-se acestuî din urmă să se intituleze la 1392 «mare, de sine stătător Domn, eŭ Roman Voevod, al ţeriî Moldoveî, de la munţî şi până la ţermul Măriî [3]. Aceasta ar însemna înnaintarea până la Cetatea-Albă, dar, după cît ştim pentru vremea ce urmează, nu încă şi aşezarea în chiar această cetate poruncitoare peste valurî. În adevăr Alexandru-cel-Bun, care isprăvi chiar de la începutul Domnieî sale conflictul cu Patriarhia constantinopolitană, făcînd-o să recunoască pe Vlădica Iosif, ruda sa, ca Mitropolit al Moldoveî, cu titlul de Cetatea-Albă, dar cu Scaunul în Suceava, acelaşî tînăr Domn al liniştiî sigure şi al păciî prevăzătoare trimese la mormîntul Sfîntuluî Ioan cel Noŭ pe unul din boieriî săî, care, luînd trupul muceniculuî, îl duse cu alaiŭ de oştire până în oraşul de reşedinţă, unde se începu îndată lucrul la biserica menită să-l cuprindă [4]. Un atac împotriva Chilieî, de care era nevoie pentru a se întregi această graniţă sudică, fu poate pricina pentru care Iuga, înnaintaşul luî Alexandru, fu «scos» [5] după o luptă,

---

[1] *Studiî şi documente*, V, p. 599 şi urm. Cf Popoviciî, *Anul de la Martie*, p. 13, nota 1. Adaug că niciî în Biblioteca „Fundaţieî Krasinski, unde am întrebat personal şi direct, nu s'a putut afla originalul.

[2] I. Bogdan, *Über die Sprache des ältesten moldauischen Urkunden*, în „Jagić-Festschrift", Berlin, 1908.

[3] *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, VII, p. 366; *Archiva istorică*, I [1], p. 18.

[4] Viaţa citată; Ureche, p. 137.

[5] Bogdan, *Cronice inedite*, p. 35.

www.dacoromanica.ro

după o înfrîngere a sa, fără îndoială, la 1399, de Mircea Domnul muntean, care pănă la sfîrşit îşĭ apără Basarabia.

De la început mărturiile de boierĭ adause la daniile şi jurămintele luĭ Alexandru îl arată stăpîn în Ţeţina de la vadul cernăuţean al Prutuluĭ, în Neamţ, în Siretiŭ, în Dorohoiŭ, unde-şĭ avea moşiile Mihail, în Şomuz, o cetate a Şomuzuluĭ nu cunoaştem, dar s'ar putea să fie vorba de o cetate de lemn ca la Baia vecină[1], în Hîrlăŭ şi neapărat în Roman, cetatea făcută la vărsarea Moldoveĭ în Siretiŭ de unchiul săŭ Roman. Alte cetăţĭ nu se maĭ pomenesc, dar privilegiul din 8 Octombre 1408, pentru orăşeniĭ din Lemberg, cari străbăteaŭ ţara aducînd bogăţia şi viaţa cu dînşiĭ, pomeneşte, odată cu «marfa tătărească» — decĭ din Caffa, aşa de folositoare Vistieriei prin rublele tătăreştĭ ce lăsa la vamă, întăiŭ vama *Cetăţiĭ-Albe,* pe care, în locul Tatarilor, cu saŭ fără consul genoves, o ridica acuma Domnul Moldoveĭ. Apoĭ pe cea de la *Tighinca,* «Tighiania», pe cea din *Hotin,* al căriĭ pîrcălab vine în rang *după* al Suceveĭ, al Cetăţiĭ-Albe, al Chilieĭ, dar înnainte de-al Neamţuluĭ[2], cum vorbeşte şi de cele de la Baia şi Trotuş pentru Ardeal şi de la Bacăŭ pentru Ţara-Românească, pentru «Basarabia»[3]. Această presenţă a vameşilor moldovenĭ în Hotin[4], Tighinea şi Cetatea-Albă, presupune şi ţinerea uneĭ străjĭ moldoveneştĭ acolo, în cuprinsul zidurilor nouă ale celor două d'intăiŭ cetăţĭ şi al vechilor ziduri genovese ale celeĭ din urmă. Călătorul rus Zosima, care mergea prin 1420 la Constantinopol, pe calea hagiilor, maĭ dă un vad al Nistruluĭ, unde se afla de-o parte vama moldovenească, de altă vama podolică a Mareluĭ-Cneaz litvan Vitold, şi

[1] Acolo eraŭ Tatariĭ timirtăşenĭ; *Archiva istorică,* I[1], p. 12, n-l 284.

[2] Miron Costin, în *Arhiva istorică,* I[1], p. 171. Maĭ tărziŭ eĭ ajung ceĭ d'intăiŭ, între Vorniciĭ-ceĭ-Marĭ; *ibid.*

[3] *Archiva istorică,* I, p. 130 şi urm.

[4] Pentru dată, observaţiile foarte drepte din I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrundert,* Gotha, 1911, p. 25. În adevăr pe acea vreme computul bizantin, anul de la Septembre, se obişnuia numaĭ la Munteni.

www.dacoromanica.ro

anume Stînca-Vămiĭ («Mitirevŭ Căiminŭ»): de oare ce drumeţul venia de la Chiev peste Bug prin Braclaw, trebuie să credem că e vorba de punctul Otaculu (astăzĭ Atachi al Ruşilor), în faţă cu Mohilevul[1], orĭ de *Soroca*. Punctele Soroca astfel numită şi Dubăsarĭ, numit aşa după aceĭ cari treceaŭ lumea pe podul de dubase încredinţat lor — vor ieşi la iveală maĭ tărziŭ numaĭ.

Ştim însă din planul de împărţire a Moldoveĭ între Polonĭ şi Ungurĭ, încheiat la Lublau în 1412, că la această dată Moldoveniĭ, cari aveaŭ toată «pădurea» dintre Prut şi Nistru, se aflaŭ şi în Chilia. Trebuie să se înţeleagă însă, nu vechiul Licostomo din ostrov, ci *noua* cetate de pe malul nordic, înnălţată pe această vreme: regele Sigismund al Ungarieĭ, care era şi Împărat, şi-o reservà pentru sine, lăsînd vecinuluĭ polon, Cetatea-Albă[2]. În loc de Polonĭ, Cetatea-Albă avu să răspingă însă, atuncĭ cînd, la moartea luĭ Mircea, Turciĭ trecură Dunărea munteană, flota Sultanuluĭ însuşĭ (1420): cu cîteva lunĭ înnainte pretendentul Dan, nepotul de frate al luĭ Mircea, debarcase aicĭ, de pe corabia care-l adusese din Bizanţ[3].

Chiar în anul următor, avem pe *cel d'intăiŭ călător în aceste părţĭ*, Guillebert de Lannoy. El vine de la Cameniţa, unde fusese primit de Vitold, care ţinea acolo, în preajma noastră, Curte strălucită, avînd la sine şi pe un Sultan tatar adăpostit în ţerile sale. «Prin pustietăţĭ marĭ» trece el ca să ajungă la satul «Cozial», unde stă Vodă Alexandru: «satul» nu e decît Suceava[4]. De aicĭ, sfătuit a nu intra în Turcia, unde murise Sultanul, stîrnindu-se războiŭ civil, el apucă drumul Caffeĭ, coborîndu-se întăiŭ la Cetatea-Albă, Moncastro pentru Italienĭ, tot Genovesĭ —, Belgrad, Bia-

---

1 Călatoria, în culegarea d-neĭ de Khitrowo; în colecţiĭ româneştĭ, la Hasdeu, *Archiva istorică*, II, p. 49.

2 În Dogiel şi alte colecţiĭ de tratate.

3 Expunerea, în *Chilia* şi *Cetatea-Albă*, pp 80-1.

4 *C* în loc de *s*, ca în scriptura slavonă.

www.dacoromanica.ro

logorod («Bellegard») pentru Polonĭ, pe lîngă cari maĭ staŭ aicĭ şi Armenĭ şi «Valahĭ». În vederea unuĭ noŭ atac turcesc, ce se putea prevedea, Ghedigold, guvernatorul Podolieĭ, un prieten al luĭ Alexandru, ridica iute [1] ziduri nouă, cu 12.000 de oamenĭ şi 4.000 de cară, — în cea maĭ mare parte, neapărat, Moldovenĭ. Locurile eraŭ nesigure, şi hoţĭ, de ţară, nu Tatarĭ, prind şi maltratează pe drumeţ, care-ĭ iartă mărinimos [2]. Peste treĭ anĭ era să sosească între aceste zidurĭ tarĭ însuşĭ fiul Împăratuluĭ bizantin, viitorul Ioan al VIII-lea, care se întorcea dintr'o călătorie în Europa [3].

Sigismund rîvnia pe atuncĭ, după coborîrea în Ţara-Romănească, la 1427, pentru a pune din noŭ în Scaun pe viteazul săŭ ocrotit Dan, care lovi Giurgiul şi Silistra, stăpînirea *asupra Dunăriĭ întregĭ*. Pentru aceasta aşeză pe cavaleriĭ teutonĭ aĭ luĭ Klaus de Redwitz la Severin, şi tot pentru aceasta căută să capete Chilia, pe unde trecuse însuşĭ în fuga sa de la 1396, după marea înfrîngere de Sultanul Baiezid. Alexandru făcu decĭ un zăgaz la gura rîuluĭ şi izbuti să apere de duşmaniĭ creştinĭ şi Cetatea-Albă [4]. O intervenţie litvano-ungurească trebuia să facă pe Alexandru a primi pe Teutonĭ la Dunărea moldovenească [5].

Ca titlu de drept pentru cucerirea plănuită de dînsul, regele Ungarieĭ, suzeran al Ţeriĭ-Romăneştĭ, pe care o socotia ca o stăpînire a sa, aducea reclamaţiile luĭ Dan şi ale «Basarabenilor» săĭ. Sigur de îngăduinţa luĭ Vitold, sprijinitorul de până atuncĭ al luĭ Alexandru, el aruncă pe Muntean asupra Moldoveanuluĭ pentru acest Ţinut al Chilieĭ. Biru-

---

[1] Cf. Bogdan, *Inscripţiile de la Cetatea-Albă şi stăpînirea Moldoveĭ asupra eĭ*, în „Analele Academieĭ Romîne", Bucureştĭ 1008, p. 341, nota 5.

[2] Ediţia Poitvin; traducere românească, în *Archiva istorică*, I[1], p. 130.

[3] Phrantzes, pp. 118-9.

[4] După materialele din Prochaska, *Codex Witoldi*, — *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 85-6.

[5] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

inţa rămase însă a acestuĭ din urmă, care lăsă pe Poloni pentru Litvanĭ şi se asigură astfel de către un noŭ atac unguresc. Putu să moară decĭ stăpîn deplin al acestor părţĭ, locuite şi apărate de Romînĭ şi chemate la o viaţă istorică de Domnia Moldoveĭ [1].

3. *Încercarea uneĭ Basarabiĭ moldoveneştĭ osebite.*

În această Basarabie, acum moldovenească, fără însă o conştiinţă deosebită, Cetatea-Albă [2], cu jupîniĭ eĭ, avea poate [3] altă organisaţie decît a oraşelor din lăuntru, cu şoltuz şi pîrgarĭ. În Chilia se păstraŭ încă puternice simpatiĭ muntene, şi Unguriĭ aveaŭ prietenĭ pe aicĭ, ca şi prin Brăila, fiind un drum spre Ungaria [4]. În sfîrşit Armeniĭ, Genovesiĭ, Greciĭ eraŭ maĭ bucuroşĭ de o stăpînire italiană. Ca toate porturile, şi acestea eraŭ maĭ puţin ale uscatuluĭ de care ţineaŭ, decît ale Măriĭ care li dădea hrana.

Încă din 1435, Cetatea-Albă e în mîna unuĭ oblăduitor deosebit, călugăr, poate vre-un fiŭ de Domn călugărit, saŭ un noŭ Mitropolit de Asprokastron, şi Veneţia se hotărî să trimeată acolo o corabie anume, care nu găsi însă destulă siguranţă saŭ destul cîştig: vice-consulul Francisc Duodo nu e 'pomenit maĭ tărziŭ [5]. Prin tratatul de împărţire a ţeriĭ între fraţiĭ vrăjmaşĭ, fiĭ aĭ luĭ Alexandru, Ilie şi Ştefan [6], acesta din urmă căpătă, la 1-iŭ Septembre 1435, un apanagiu cu Vasluiul, Bîrladul, Tecuciul, cu morile pe Covurluiŭ, cu *Chilia* împreună cu vama şi bălţile eĭ, dar *fără*

---

[1] *Ibid.*

[2] *Notes et extraits*, I, pp. 573-4, 581.

[3] Dacă „jupîniĭ" nu sînt *pîrcălabiĭ*.

[4] Wawrin, *Enchiennes cronicques*, ed. d-reĭ Dupont saŭ a luĭ Hardy.— Chilia trimesese şi soli la Sinodul din Basel; *Studiĭ şi documente*, I-II, p. XXVIII, nota 3.

[5] Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle*, I, pp. 573-4, 581.

[6] Hurmuzaki, I[2], pp. 855-6, n-l 673.

www.dacoromanica.ro

Cetatea-Albă: locul de reședință ce-șĭ alese, fu însă, după cît se pare, nu Chilia, ci Bîrladul, și une orĭ Vasluiul. Nu era o țară, ci numaĭ niște veniturĭ, Ștefan suindu-se la Suceava și Ilie coborîndu-se la Vasluiŭ[1], dar culegerea veniturilor în aceleașĭ părțĭ îndruma o sfășiare a Moldoveĭ.

Era și o *nevoie de apărare locală,* față de Tatarĭ, cari, prădînd în 1439 Moldova-de-sus, se aruncară, în anul următor, asupra Vasluiuluĭ și Bîrladuluĭ[2], necutezînd să atace însă, din causa legăturilor vechĭ cu Genovesiĭ, Chilia și Cetatea-Albă. La 1440 încă, de frica acestor năvălirĭ, se întăresc zidurile Cetățiĭ-Albe: rugăciunea pîrcălabuluĭ Tedorca, poate «de Telicha», — trebuie cetit: Telcĭa, după ortografia genovesă, care dă *č* prin *ch* saŭ *ih:* să fie Tulcea? — pomenește ca Domn acuma pe Ștefan, pe el singur, «călugărul» fiind înlăturat și Ilie neavînd aice nicĭun drept[3]: inscripția e redactată în grecește și arată că față de Moldova de cultură slavonă aicĭ era o altă viață, orientată în altă direcție. Urmașul luĭ Tedorca, trecut apoĭ, dacă identificarea propusă de d. I. Bogdan se admite, în serviciul Genoveĭ și rătăcind pănă tărziŭ supt alte cerurĭ, fu un Iurghicĭ, fiul luĭ Iurg decĭ, și ginerele Logofătuluĭ Oancea[4].

Încă din 1443 lupta dintre frațĭ pornise iarășĭ, încă maĭ înverșunată: Ilie pierdu vederea, iar Ștefan, ca pedeapsă, viața. Cea d'întăiŭ urmare a războiuluĭ nelegiuit fu o îndoită ciuntire a Ținutuluĭ dintre Prut și Nistru: la Nord ca și la Sud.

La 1433 regele Polonieĭ, dînd Sepenicul, Țețina, Chmielovul, dar nu Pocuția, recunoscuse luĭ Ștefan *hotarul de la satul Potoc pănă la Mare*[5]. La 1435, Ilie, nu numaĭ că părăsise drepturile căpătate de străunchiul săŭ Petru, printr'un împrumut cu zălogire de teritoriĭ, asupra Ținutuluĭ,

[1] *Chilia și Cetatea-Albă,* pp. 95-6.
[2] Bogdan, *l. c.*, d. 50.
[3] Bogdan, *Inscripțiile de la Cetatea-Albă*, p. 311 și urm.
[4] Hurmuzaki, I[2], pp. 881-2.
[5] *Ibid.*, pp 847-8.

www.dacoromanica.ro

dę peste Prutul bucovinean, al Sepeniculuĭ, — staroste era atuncĭ Jurj[1] —, dar adăugise şi ruşinoasa *părăsire a Hotinuluĭ,* numărat, alăturĭ cu cetăţile recunoscute luĭ Ştefan, ca unul din centrele acestuĭ teritoriu. Moldoveniĭ nu se grăbiră însă a executa acest tratat şi împăcarea cu Ştefan zădărnici cu desăvîrşire îndatoririle luate într'un moment de restrişte. Acuma însă, după orbire, Marinka, soţia polonă a luĭ Ilie, sili pe pîrcălabul hotinean Manuil a ceda, la 28 Februar 1444, în mînile castelanuluĭ de Cracovia şi Palatinuluĭ Rusieĭ cele treĭ cetăţĭ[2]: dacă însă pănă la Sîmpietru Ilie nu-şĭ va căpăta moşiile de adăpost în Polonia, ceĭ doĭ dregătorĭ regalĭ să dea înnapoĭ depositul. Actul e datat însă din Lemberg, şi întrebarea era dacă aceĭ ce se aflaŭ la faţa loculuĭ eraŭ dispuşĭ să asculte de poruncile unor pribegĭ ce nu eraŭ să se maĭ întoarcă înnapoĭ. Dar în 1450, cînd oştĭ polone veniră să sprijine causa fiuluĭ maĭ mic al luĭ Roman şi al Marincăĭ, Alexandrel, Hotinul nu trebui să fie cucerit, ca şi Neamţul şi Suceava[3]. Oameniĭ Marincăĭ păstraseră însă tot eĭ cetăţile, şi Manoil rămase încă mulţĭ anĭ în Hotin.

De fapt însă prin cedarea de către Petru-Vodă, alt fiŭ din florĭ al luĭ Alexandru, Chilia întră în stăpînirea Ungurilor luĭ Ioan Hunyady, al căruĭ sprijin saŭ a căruĭ îngăduinţă eraŭ de nevoie pentru ca să poată domni cineva în Moldova. Un frate vitreg al acestuia, Bogdan, tatăl luĭ Ştefan-cel-Mare, trebui să se îndatorească a nu ataca acest loc de strajă al cruciateĭ ungureştĭ la gurile Dunăriĭ. Păzitoriĭ cetăţiĭ însă făceaŭ serviciu Domnuluĭ muntean, care era socotit pe acest timp ca un Voevod al mareluĭ Voevod ardelean şi căpitan al regatuluĭ Ungarieĭ. Prin aceştĭ ostaşĭ aĭ ocrotitoruluĭ, Chilia era astfel a urmaşilor luĭ Mircea şi luĭ Dan al II-lea. Din partea lor, în lupta luĭ Bogdan cu Alexăndrel, pe care Poloniĭ îl aduseră, dar care singur nu era în stare, la vrîsta şi cu neajunsurile luĭ, să

[1] *Studiĭ şi documente,* XIX, p. 11.
[2] *Hurmuzaki,* I[2], p. 699.
[3] Dlugosz, la acest an.

www.dacoromanica.ro

rămîie, regele Casimir şi sfetnicii săĭ, cu gîndul la bogăţia Cetăţiĭ-Albe, se pregătiaŭ serios să «unească şi să întrupeze pentru totdeauna Moldova la regatul Poloniei» . Între sprijinitoriĭ luĭ Alexăndrel era şi vechiul credincios al familieĭ sale, Manoil de Hotin, şi un alt pîrcălab, pe care l-am aşeza la Cetatea-Albă, Costea. Cînd Bogdan-Vodă peri de mîna nelegiuită a luĭ Petru Aron, totuşĭ fratele săŭ, cînd acesta ajunse a strînge în jurul săŭ maĭ toată boierimea, Cetatea-Albă, pe lîngă Neamţ, rămase în grija «pîrcălabuluĭ», şi acesta o păstră pentru tînărul Domn legiuit care purta numele venerat al luĭ Alexandru-cel-Bun. Un timp Alexăndrel avu, pe lîngă alte cetăţĭ, şi Vasluiul şi, *adevărat stăpînitor basarabean*, el hotărăşte în 1452, asupra bălţilor Botneĭ, pescăriilor Nistruluĭ şi vămiĭ de la Tighinea [1]. Din partea luĭ însă, în 1454, Petru dăruieşte moşiĭ la Vasluiŭ, la Brodul Călugărilor, la *Lăpuşna*, care se înfăţişează acum întăiaşĭ dată [2]. Îl vedem la 1455 făcînd şi daniĭ la Nistru: prisaca Bileaca şi vadul Roşcăuţiĭ, luaţĭ de la Midrea luĭ Jumătate [3].

Alexăndrel fu până la sfîrşit Domnul din Cetatea-Albă, unde muri, de otrava boierilor săĭ, în 1455, anul cînd pescariĭ moldovenĭ din Cetatea-Albă ocupară, fără poruncă de la cineva, cetatea Lerici, la gura Niprului, de la proprietariĭ eĭ genovesĭ [4]. La dispariţia sa, se pare că regele Polonieĭ se gîndi, ca rudă, a cere pentru dînsul portul cel bogat al Limanuluĭ. Nu-l putu căpăta; pîrcălab era atuncĭ Petru, fratele Costeĭ [5]; înnaintaşul săŭ Stanciul, care-şĭ petrecu aicĭ maĭ toată viaţa, orînduise să se repare iarăşĭ zidurile în Mart 1454 [6]. Îndată regele făcu însă să se dea Marinkăĭ ca despăgubire Siretiul şi Volovăţul, la Prut, dar Ţeţina şi Hotinul rămaseră în mînĭ moldoveneştĭ: soarta lor trebuia să se hotărască maĭ tărziŭ, cînd Petru Aron va face în-

[1] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 106.
[2] Orest Popescul, *Cîteva documente moldovene*, Cernăuţĭ, 1895, pp. 8-9.
[3] Ulianicki, *Materiale*, p. 84; traducere în *Uricariul*, XI, p. 10.
[4] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 116 şi urm.
[5] Pîrvan, *Alexăndrel-Vodă şi Bogdan-Vodă*, Bucureştĭ, 1904, p. 101.
[6] Bogdan, *Inscripţiile*, p. 327 şi urm.

www.dacoromanica.ro

chinarea cerută[1]. În 1457 se vede însă că Domnul Moldoveĭ tot avea dreptul de a-şĭ pune *starostiĭ* în Hotin şi Cernăuţĭ[2].

Vremea luĭ Ştefan-cel-Mare venise. Cîteva puncte cu privire la Ţinutul nostru maĭ trebuie fixate înnainte de a înfăţişa partea luĭ în fastele celor maĭ glorioase ispràvĭ moldoveneştĭ.

4. *Organisaţie şi cultură basarabeană pănă la Ştefan-cel-Mare.*

Decĭ Basarabia — în sensul de astăzĭ al cuvîntuluĭ — cuprinde *două* cetăţĭ numaĭ: Hotinul la Miazănoapte şi la Miazăzi Cetatea-Albă, care singură presintă prin ea însăşĭ o însemnătate de negoţ. Hotinul are şi vamă: pentru mărfurile ce vin pe drumul Dorohoiuluĭ orĭ apucă pe acesta; Tighinea e şi ea o vamă, dar fără zidurĭ: Vodă o arendează cuiva, care o «ţine», căpătînd, prin aceiaşĭ învoială, afară de locurile scutite, şi alte veniturĭ, dincolo de oraş. Alexăndrel-Vodă ni le arătă la 1452: vamă în hotarele moşiilor vecine, pripas de la vite, folosul de la pescăriile Nistruluĭ şi de la bălţile alcătuite de cursul Botneĭ[3]. De sigur că tot aşa, cu arendarea vămiĭ şi veniturilor oraşuluĭ, era şi la Hotin. Viaţa orăşenească se păstra numaĭ la Cetatea-Albă.

Mănăstirĭ lipsesc aproape cu totul pănă acum; se daŭ însă pe aicĭ veniturĭ de pescuit, de pripăşit, de vămuit prin sate, precum şi moşiĭ cu prisăcĭ, mănăstirilor de dincoace de Prut, ca Bistriţa, ocrotită de neamul luĭ Alexandru-cel-Bun. La 1454 carăle călugărilor de la Moldoviţa merg «după peşte la Dunăre orĭ la Nistru» prin vadul Lăpuşneĭ, prin al Călugărilor, al Ţuţoreĭ[4]: mănăstirea avea de la un Şte-

[1] Hurmuzaki, II[2], pp. 65-7, n-l 52.
[2] *Ibid.*, p. 674.
[3] *Archiva Istorică*, I[1], p, 141.
[4] Orest Popescul, pp 8-9.

www.dacoromanica.ro

fan-Vodă locul «Leonta» la Nistru, cu prisaca, iezerele, fînețele, moara și vadul la Nistru, până la locul «unde a șezut Vîlcea» [1], iar de la Ștefan, fiul luĭ Alexandru-cel-Bun, și de la Alexăndrel (1445, 1449), jumătate din «lacul Covuruluĭ în care se varsă apa Ialpugul ce vine de la Cahul», cu dreptul de a lua jumătate din pescuit și vama peșteluĭ și cea de «pe uscat» [2]. Călugăriĭ de la Pobrata făceaŭ la Botna, «unde-ĭ zice Înnalta, *Visoca*», lîngă «lacul de la ustia Bîculuĭ», miere scutită de dijmă și aveaŭ «în față» pescăriĭ la Nistru [3]: la 1466 găsim aicĭ și «prisaca luĭ David» [4]. Ceĭ de la schitul Vărzăreștĭ (?), în chiar aceste părțĭ, stăpîniaŭ și prisaca luĭ «Acibec» [5].

Cîte unuĭ răzeș i se daŭ pămînturĭ fără stăpîn, pămînturĭ confiscate orĭ i se întărește moștenirea, cumpărătură de la alțĭ răzeșĭ. Astfel, luĭ Coman de Bezin, supt Alexandru-cel-Bun [6]: stăpîniĭ Bezinuluĭ orheian apar și la 1436 [7]. Alexandru-cel-Bun maĭ dădu Gromobitna, siliște la Nistru, luĭ Vîlcea și soțieĭ luĭ Olga; Ștefan-cel-Mare, căruia-ĭ rămăsese apoĭ, o schimbă cu un sat sire tean, așezînd aicĭ pe femeia Lucăĭ Ecobescul și o nepoată, fata luĭ Lazăr Prodănescul [8]. Tot Alexandru dă Solotfeniĭ, în Lăpușna [9], unde aflăm apoĭ (1638) pe nepoata luĭ Vîrnav și pe fata luĭ Mîndăŭ, Antimia [10]. Patru sate la Hotin (și Noua-Suliță) se recunosc luĭ Ivanco Mihăilaș [11], care nicĭ el nu era în fruntea boierimiĭ. Și feciorĭ de popă se întîlnesc între ceĭ dăruițĭ

---

[1] Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldawiza*, p. 55.
[2] *Ibid.*, pp. 61-3.
[3] *Archiva istorică*, I [1], pp. 114-5.
[4] *Ibid.*
[5] Venelin, *Documente romîno-bulgărești*, 1840, p. 61.
[6] *Uricariul*, I, pp. 158-9 Urmașĭ: Ioan, Prodan, Nastasia, Oleana, Magda Mica.
[7] V. *Studiĭ și documente*, XVI, p. 396 și urm.
[8] *Studiĭ și documente*, V, p. 211, n-l 2; originalul, *ibid*, p. 386, n-l 2.
[9] *Ibid.*, p. 218, n-l 35.
[10] *Ibid.*, p. 237, nota 1.
[11] *Ibid.*, p. 397.

www.dacoromanica.ro

de Alexandru-Vodă în aceste părțĭ: astfel un loc la Vîlcov, pe vechĭ hotare, la Călugăra, e dat, la 1428, luĭ Vîlcu fiul popeĭ Zaharia [1].

Supt Ilie se dă loc pe Ichil, la Cobîlna, luĭ Dima, unul din sfetniciĭ domneştĭ [2]. Ilie şi Ştefan aşează la Cruglih lîngă Hotin pe Ivaşco, fiul luĭ Balasin [3], «în vechile hotare». «Loc din pustie» dăruiesc eĭ, la 1436, luĭ Ioan Cauteş, pe lîngă Ilişeştĭ, şi aicĭ se face Poiana luĭ Cauteş, apoĭ satul Căutişenĭ, rămas la urmaşiĭ întemeietoruluĭ şi pănă peste un veac [4]: e cel d'intăiŭ cas bine cunoscut de colonisare. Luĭ Petru Durnea i se dă moşie, în 1450, de Bogdan-Vodă, la apele Gruieț şi Şacovăț, ape basarabene, cu «locurĭ de prisacă în pustie», locurĭ de moară, «hlabnice», «locurĭ de fînațe», — «după obiceiul prisăcilor» [5]. Maĭ tărziŭ, Ştefan-cel-Mare va face stăpîn la Puhoiul în Lăpuşna pe Postelnicul Nicolae Matostat şi pe Gligaş Melciul, şi cu acest prilej se însemnă drumul ce ducea de aicĭ, de la Prut, la *Căuşaniĭ* de lîngă apa Nistruluĭ; în vecinătate era «ocina Gănguroaiĭ bătrîneĭ» [6]. Dar despre opera militară şi colonisatoare împlinită de el aicĭ, se va vorbi deosebit.

Pănă aiçĭ e vorba de vadurĭ şi de pescăriĭ, icĭ-colea, cu cîte o prisacă în valea Botneĭ orĭ a Lăpuşneĭ. S'ar crede că maĭ sus de această «pustie», în părțile de către Sepenic, lipseşte rînduiala pămîntuluĭ dat la mănăstirĭ şi la boierĭ, dar şi aicĭ găsim în veacul al XV-lea dovezĭ de locuință şi organisare, de ființa curților boiereştĭ cu morĭ şi «posade» (cîrciume) fără îndoială. Între boieriĭ Moldoveĭ la 1435 aflăm astfel pe Vîlcea din Lipnic, în părțile Hotinuluĭ [7]. Lîngă Hotin chiar, Alexăndrel întărise, la 20 Iunie

[1] *Uricariul*, XVIII, p. 1 şi urm.
[2] *Uricariul*, III, pp. 114-5.
[3] *Studiĭ şi documente*, XIX, p. 11.
[4] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, p. 181.
[5] Oreste Popescul, *l. c.*, p. 7.
[6] *Uricariul*, XVIII, pp. 32-4.
[7] Ulianițchi, *Materiale*, p. 51.

www.dacoromanica.ro

1453, «ocina dreaptă de la strămoșĭ», pe care o avea cunoscutul și bogatul negustor Mihu Logofătul, «pe Răut», la Procopenĭ, «cu morĭ și prisăcĭ» și, ceva maĭ jos de Răut, *unde a început și s'a întins cetatea noastră Hotinul,* «un sat pe Nistru, cu numele Rașcovțiĭ, ce a cumpărat cu dreptele sale mijloace». Acolo fusese curțile luĭ Dănilă și Budul și era prisaca, pomenită, Bileaca [1].

De bună seamă atuncĭ se hotărî și brudina Dunăriĭ și a Nistruluĭ, cea d'intăiŭ maĭ grea decît cea de-a doua [2].

E cu neputință de admis să se fi pierdut miile de documente prin care s'a creat proprietatea răzeșilor din toate satele basarabene. De fapt eĭ eraŭ maĭ vechĭ decît Domnia, și aceasta a recunoscut totdeauna, pe basa actelor schimbate între eĭ, dreptul lor de stăpînire. Astfel la 1786 se statornicia într'o anaforă acest principiu privitor la moșiile Sfintenĭ, Cornova și Cocioaia din Orheiŭ: «aceĭ răzeșĭ, măcar de și n'aŭ avut scrisorĭ, ci numaĭ niște zapise de vînzare între dînșiĭ, carele încă nefiind cuprinzătoare de tot trupul moșiilor, însă Sfatul Divanuluĭ, răzimîndu-se pe vechea lor urmată stăpînire, aŭ hotărît că o stăpînire învechită niciodată nu se poate sminti, și Domnul Alexandru Ioan [Mavrocordat] aŭ întărit anaforaua» [3].

---

[1] *Uricariul,* XI, pp. 76-8 (după Ulianicki). Cf. întărirea luĭ Petru Aron din 1455, *ibid.,* pp. 79-81.

[2] *Ibid.,* IV, pp. 204-5 (formă din veacul al XVIII-lea).

[3] *Ibid.,* XXII, p. 155.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL al II-lea.

Ştefan-cel-Mare şi Basarabia.

1. *Ştefan-cel-Mare şi apărarea Basarabieĭ de Turcĭ.*

Ştefan fiul luĭ Bogdan-Vodă, venind din Ţara-Romănească pentru a birui pe Petru Aron la Doljeştĭ şi Orbic şi a-l înlocui în Suceava, la 1457, nu putu trimete la Hotin pîrcălabul săŭ saŭ pîrcălabiĭ săĭ, — căcĭ el ţinea cîte doĭ în fiecare cetate. Petru Aron, fugind, dăduse cetatea Polonilor, şi cea d'intăiŭ grijă a nouluĭ Domn trebui să fie aceia de a căpăta din noŭ această cheie a Nistruluĭ superior. Doĭ anĭ, cetatea fu încunjurată de aĭ luĭ Ştefan, tăindu-i-se putinţa de a-şĭ căpăta hrană şi ajutor. O învoială se făcu la Overchelăuţĭ (4 April 1459) cu comandanţiĭ din Rusia şi Podolia, cari se îndatoriră a face ca Domnul pribeag să plece din Cameniţă, unde aştepta ceasul prielnic şi să se adăpostească la Smotrycz. În schimb, el, Ştefan, nu va maĭ tulbura cetatea, ci-ĭ va îngădui luarea vămiĭ, pescuitul în Nistru, adunarea de lemne şi tot felul de legăturĭ cu oraşul, care rămăsese al Moldoveĭ[1]. Numaĭ peste trecere de cîtăva vreme putu să între în cetate Goian pîrcălabul, saŭ starostele, după titlul polon, pe care-l aflăm la 1466, fiind înlocuit apoĭ prin Vlaicu, unchiul luĭ Vodă, frate cu mamă-sa.

La 1466, după ce mareşalul general polon, Ioan Ryt

[1] Hurmuzaki, II[2], pp. 126-7.

www.dacoromanica.ro

winski, fusese la Ştefan, Goian staroste de Hotin, cu vecinul Şendrică, din Dorohoiŭ, şi cu Vlaicul şi Iuga Vistierul se întîlnesc în Hotin cu arhiepiscopul de Lemberg, cu Palatinul Rusieĭ, cu cel al Podolieĭ care era şi de Sniatyn, Colomèa şi Carapciŭ, şi cu un trimes special al regeluĭ pentru a-şĭ ţinea, la Sf. Francisc, adunarea de împăciuire şi judecată de toamnă, rămîind ca aceia de primăvară să fie după Sf. Gheorghe [1].

În aceste părţĭ de sus ale Basarabieĭ răsăriră îndată ca duşmanĭ Tatariĭ din Crimèa, aĭ Hanuluĭ Mengli-Ghiraĭ, cel de-al doilea stăpînitor acolo. Văile basarabene se umplură la 1469 de pîlcurile iuţĭ ale sălbatecilor călăreţĭ. Moldoveniĭ li luară urma la întorsul cel răpede şi-ĭ putură ajunge, zdrobindu-ĭ şi prinzînd pe Eminec, fratele Hanuluĭ. Lupta se dădu lîngă satul Lipnic, al urmaşilor luĭ Vîlcea, în «dumbravă», pe drumul la vadul Otaculuĭ [2]. Îndată Ştefan aşeză la *Orheiŭ* un noŭ pîrcălab de cetate, care la început nu poartă acest titlu [3]. Acesta fu Gangur, a căruĭ mamă, «Gănguroaia cea bătrînă», văzurăm că avea ocină acolo, lîngă Puhoiul, pe Botna. Apoĭ la 1480 Vlaicul unchiul luĭ Ştefan, păzi la hotarul tătăresc, venind de la Hotin, până la 1486, şi-ĭ urmează Grozea fiul luĭ Micotă, iar apoĭ (1492-3) iarăşĭ Gangur [4]. Pîrcălabul avea lîngă dînsul o ceată de luptătorĭ şi din aceştia, ca din Maluşca şi Neicea, din Cozma Răzan şi Drăguş, înrudiţĭ între sine, Ştefan făcea, lăsîndu-ĭ tot ostaşĭ, coloniştĭ aĭ Basarabieĭ răsăritene, în pustiile vecine, pe malurile Bîculuĭ şi Vişnovăţuluĭ, unde totuşĭ eraŭ şi vechĭ stăpînĭ de ocină, ca, în casul de maĭ sus, Sultana şi Maraşa, moştenitoare a altor luptătorĭ pentru ţară «împotriva Tatarilor».

Maĭ grabnică i se păruse luĭ Ştefan, de la început, între-

---

[1] *Ibid*, pp. 700-1.

[2] Bogdan, *Vechile cronicĭ*.

[3] *Uricariul*, XVIII, p. 33.

[4] I. Bogdan, *Documentul Răzenilor din 1488*, în „Analele Academieĭ Romîne“, XXX; *Uricariul*, XVIII, p. 479 şi urm.

www.dacoromanica.ro

girea hotaruluĭ de Miazăzi prin luarea Chilieĭ. Cu atît maĭ mult, cu cît Turciĭ, întețițĭ de ruda şi ocrotitorul săŭ Vlad Țepeş, îşĭ trimeseseră, în aceiaşĭ clipă cînd oastea lor întra prin pădurile Teleormanuluĭ, corăbiile la Dunărea-de-jos, unde era foarte cu putință să se încuibeze, distrugînd comerțul şi izgonind liniştea şi siguranța. Ştefan li se făcu aliat pentru a-ĭ împiedeca de a se aşeza eĭ în cetatea aşa de rîvnită şi aşa de folositoare. Deocamdată, în această încercare din 1462, el se alese, la 22 Iunie, numaĭ cu acea rană în picior care-l făcu să sufere toată viața. Dar la 26 Ianuar 1465, după o «bătaie» a zidurilor care ținu o zi numaĭ, căpitaniĭ muntenĭ dădură Chilia în mînile pîrcălabilor nouluĭ stăpîn, Isaia şi Buhtea [1].

Îndată vedem carăle mergînd pe la Țuțora şi alte vadurĭ într'acolo, aducînd de la mănăstirĭ pîne, miere şi cumpărînd peşte pentru călugărĭ şi boierĭ [2]. Doar din aceste părțĭ scoteaŭ fiiĭ luĭ Alexandru-cel-Bun tributul a 200 cară de morun pentru regele Polonieĭ!

Cetatea-Albă pe atuncĭ se afla în bună stare de apărare, iar Lerici nu fu părăsit decît ceva maĭ tărziŭ [3]. Măsurĭ de prevedere se luaseră pretutindenĭ, pentru că încă din 1469 flota turcească apărea la «Saline», adecă Sulina, părînd că vrea să se îndrepte spre Liman [4]. Între zidurile cele tarĭ se păstra ca un chezăş pentru pacea tătărească Sultanul Eminec, fratele Hanuluĭ, care însă fugi in 1473 [5].

Războiul din 1475 al Turcilor împotriva luĭ Ştefan se începu pentru Chilia, pe care Sultanul nu voià s'o lase în mînile unuĭ astfel de om, şi cu acest prilej se ceru şi Cetatea-Albă [6]. Zvonurile de atac în aceste părțĭ nu se adeveriseră însă decît în Maiŭ, cînd fură izgonițĭ nişte sangiacĭ

---

[1] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 122 şi urm.
[2] *Archiva istorică*, I, pp. 115-6.
[3] *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 129-30.
[4] *Ibid.*, pp. 131-2.
[5] *Ibid.*, p. 137.
[6] Dlugosz, XIV, pp. 609-10.

www.dacoromanica.ro

de hotar, veniţĭ de prin Dobrogea[1]: Caffa căzu însă în vara acestuĭ an, — lovitură grea şi pentru negoţul Moldoveĭ. Dintre prinşiĭ genovesĭ ce eraŭ îndreptaţĭ spre Ţarigrad, o seamă fură aruncaţĭ de furtună la Chilia şi după aspra datină din acele vremurĭ eĭ fură duşĭ la Suceava, ca robĭ aĭ Domnieĭ[2]. Aceştĭ robĭ fură ceruţĭ, precum şi cedarea Chilieĭ măcar, în 1476; dar şi data aceasta încercările făcute cu Ienicerĭ şi galioane împotriva celor două cetăţĭ nu izbutiră: nicĭ chiar după înfrîngerea luĭ Ştefan la Valea-Albă din codriĭ Neamţului şi împrăştierea oştiriĭ sale. Cetele Tatarilor întăiŭ trecură şi Prutul, la Ştefăneştĭ, fiind apoĭ răspinse nu departe de Suceava; urmară oştile Turcilor biruitorĭ, care ajunseseră şi până la Hotin, adăpostul Doamneĭ Maria luĭ Ştefan, fără să între însă şi eĭ în văile basarabene unde nu se ascundea nimic care să li poată aţîţa ambiţia saŭ poftele[3].

Toată grija se cheltui de acum înnainte, până la grozava nenorocire a căderiĭ lor, pentru aceste cetăţĭ: în 1475-6 lucraŭ la Cetatea-Albă meşteriĭ cari dădură poarta cea mare, supt pîrcălabiĭ ceĭ noĭ Luca şi Hrăman saŭ Hărman[4]. De la 22 Iunie la 16 Iulie 1479 se face întărirea, cu ziduri de piatră, a Chilieĭ[5]. În 1479-80 Duma şi Hrăman isprăvesc un «mur» în Cetatea-Albă[6]. Iar la 1482 arhitectul levantin Ioan Privana zidia biserica Sîntuluĭ Nicolae din Chilia, puindu-ĭ în frunte o inscripţie grecească[7].

Se ştie că în 1484 Sultanul a fost silit de Ienicerĭ să facă o campanie care să li dea glorie, pradă şi robĭ şi că Ştefan fu prins cu totul pe neprevăzute, el fiind cuprins în pacea recentă încheiată de Matiaş Corvinul cu Turciĭ. Pe

---

[1] *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 142-3.
[2] *Ibid.*, pp. 144-5.
[3] *Ibid.*, p. 156.
[4] Bogdan, *Inscripţiile*, p. 330 şi urm,
[5] Acelaşĭ, *Cronice inedite*, p. 56.
[6] Acelaşĭ, *Inscripţiile*, pp. 336-40.
[7] *Memoriile Societăţiĭ din Odesa*, II, p. 484 şi urm.

www.dacoromanica.ro

pămînt basarabean se uni Hanul cu oştile Sultanuluĭ şi tot aicĭ veni şi Domnul muntean, Vlad Călugărul, care încă din 1483 căutase a lua Chilia. Cetatea, unde porunciaŭ Maxim şi Ivaşco, fu cucerită în opt zile, la 14 Iulie, făcîndu-se îndată, cu ajutor de multe corăbiĭ, întăririĭ nouă «de spre uscat şi de spre apă», şi ridicîndu-se din noŭ cetăţuia cea veche din ostrov, pe care, din motive strategice, Ştefan însuşĭ pusese s'o dărîme la 1476 [1]. Numaĭ două zile se împotriviră Gherman şi Oană în Cetatea-Albă, unde se umplură iute de salahorĭ şanţurile de opt picioare de adîncĭ, pline cu apa Limanuluĭ (4 August). Romîniĭ fură lăsaţĭ, iar negustoriĭ străinĭ, ca şi săteniĭ adăpostiţĭ între zidurĭ, duşĭ la Constantinopol şi aşezaţĭ acolo pentru ca să ajute la înflorirea Capitaleĭ osmane. Oastea biruitoare se întoarse tot pe uscat, pe la Chilia, şi luă apoĭ, prin vadul Isacciĭ, drumul Dobrogiĭ. În marea cetate de la gura Nistruluĭ rămăseseră numaĭ «200 de familiĭ de pescarĭ»; în Chilia şi maĭ puţină lume de sigur. Din Ţinutul înconjurător, unde se cultiva grîul după mărturia izvoarelor, se făcu cîte o raià de hrană pentru Ieniceriĭ aşezaţĭ în Chilia ca şi în Cetatea-Albă. Un singur sangeac, stînd, se pare, în Chilia, ca loc maĭ potrivit pentru supraveghere, avu în seamă noua provincie turcească de la Sudul Moldoveĭ. Împrejurărĭ pe care le vom arăta maĭ departe făcură însă ca niciunul din satele româneştĭ să nu se maĭ păstreze şi chiar unele nume de ape, ca al laculuĭ Covur, să se schimbe. Ceĭ d'intăiŭ renegaţĭ romînĭ se iviră şi eĭ, şi unul din aceştia, boier de neam, ajunse dregător maĭ înnalt al Porţiĭ, acel Sinan-Celebì, care merse la 1523 în misiune la Ştefăniţă-Vodă [2].

Provincia Sultanuluĭ îşĭ îndeplini foarte bine menirea pentru care fusese întemeiată. Balì-beg, fiul luĭ Malcociŭ, răspinse un atac al luĭ Ştefan asupra Chilieĭ la Cătlăbuga, decĭ lîngă lacul căruia i se zice astăzĭ Catlapug, în Novembre 1485. Şi orĭce mişcare a Turcilor împotriva luĭ

[1] *Istoria armateĭ*, I, pp. 150-1, 152.
[2] Hurmuzaki, II[2], p. 708 şi urm.; *Archiva istorică*, I, p. 10.

www.dacoromanica.ro

Ştefan fu sprijinită de aicĭ. din această Basarabie, care din noŭ se făcuse duşmană. Marele Domn fu silit decĭ a-şĭ face, în condiţiile ce i se cerură, pacea cu Sultanul, căutînd apoĭ a-şĭ răsplăti aiurea, cu aceştĭ Turcĭ din cetăţĭ cari-ĭ stăteaŭ la îndămînă, gata să capete prin el pradă la creştinĭ. Nebunia ambiţioasă a regeluĭ Poloniei Ioan-Albert îĭ deschise iarăşĭ drumul spre Pocuţia străbunuluĭ.

Dar pentru apărarea statornică de către Turcĭ se întări de sigur atuncea Lăpuşna, iar pîrcălabul de hotar se aşeză la Ciubărciŭ, vechiŭ centru de Ungurĭ husiţĭ; aicĭ păzia la 1526 Fătul şi peste nouă anĭ Tomşa[1].

2. *Basarabia în cele d'intăiŭ timpurĭ după moartea luĭ Ştefan-cel-Mare.*

După moartea luĭ Ştefan, în 1504, această Basarabie pierdută se făcu drum pentru toţĭ năvălitoriĭ păgînĭ. Cînd, la 1511, tînărul fiŭ al Sultanuluĭ cuceritor, Selim, ginere al Hanuluĭ crîmlean, se ridică pentru stăpînire împotriva tătăluĭ bătrîn şi nerăzboinic, el trecu de la Trapezunt în Crimea şi de aicĭ în sangeacat, aşezîndu-se chiar o bucată de vreme în Chilia, al căriĭ sangiac îl va fi recunoscut îndată; Cetatea-Albă fu silită însă prin luptă a primi pe Tatariĭ pretendentuluĭ.

Selim ajunse Sultan cum dorise, dar drumul de pradă nu se închise cu aceasta. La 1518 Tatariĭ luĭ Alp-Sultan trecură pe la *vadul Sărăţiĭ,* lîngă care era de ceastălaltă parte a Prutuluĭ tîrgul Sărata, de mult nimicit prin asemenea năvălirĭ. Pentru apărarea Moldoveĭ de aceştĭ duşmanĭ fusese nevoie să se creeze o Vornicie a Ţeriĭ-de-jos, şi cel d'intăiŭ Vornic cu acest titlu e Carabăţ; Vodă însuşĭ, Bogdan, fiul luĭ Ştefan şi tatăl luĭ Ştefăniţă, Domnul din 1518, făcuse, din nevoĭ militare, o nouă reşedinţă dom-

[1] *Uricariul,* XVIII, pp. 116-7; *Memoriile societăţiĭ din Odesa,* II, p. 563; *Archiva istorică,* I, p. 83; *Chilia şi Cetatea-Albă,* p. 187; Bandini, în „Analele Academieĭ Romîne", XVI, la urmă.

www.dacoromanica.ro

nească la Huşĭ, unde Ştefan-cel-Mare încă zidise biserică de piatră şi Curţĭ de locuinţă. Tatariĭ fură, şi data aceasta. învinşĭ şi izgoniţĭ [1]. Peste opt anĭ, Sangeacul de Chilia şi Cetatea-Albă, «Thasule», poate Feisullah, se ţinea gata să lovească Polonia [2], dacă ar îndrăzni să alerge în ajutorul Ungarieĭ, al căriĭ ultim rege, Ludovic al II-lea, peria în smîrcurile de la Mohács.

Se cărau robĭ polonĭ cu miile prin aceste vadurĭ, care, în doĭ anĭ numaĭ, 1526-8, dădură un prisos la veniturĭ de 30.000 de galbenĭ; şi Domniĭ noştri, ca Petru Rareş, eraŭ pîrîţĭ de dregătoriĭ regalĭ că se amestecă în acest urît negoţ care dădea Seraiuluĭ împărătesc şi Paşilor ostaşĭ slujitorĭ şi femeĭ din belşug. Alţ hoţĭ, creştinĭ, strînsură de Ruşĭ, Moldovenĭ, Polonĭ, se alcătuiră îndată la Nipru pentru răsbunărĭ împotriva Tatarilor, dar şi pentru desbrăcarea, în folosul lor însuşĭ, a prădătorilor [3]. Aceştia sînt Cazaciĭ, al căror nume, ce înseamnă «haimanale», nu e decît o poreclă tătărească pe care eĭ o primiră şi o făcură glorioasă în analele jafurilor.

Cetăţiĭ Orheiuluĭ în curînd era să i se dea o tovarăşă — căcĭ supt Bogdan pentru pagubele făcute la Orheiŭ se cerea despăgubirĭ de la căpitanul de Soroca —, o stăpînă chiar, în *Soroca,* pomenită în 1510 şi 1522 [4], apoĭ la 1532 [5], pentru care Bogdan-Vodă căpătă morĭ de peste Nistru, trimeţînd pentru aceasta la rege pe boierul Şerpe. Prin aceasta şi prin căpitănia, Vornicia saŭ starostia, pomenită, a Ţeriĭ-de-jos, cu oastea sa de Josenĭ, temeiul Basarabieĭ româneştĭ se mutase maĭ spre Miazănoapte.

---

[1] *Istoria armateĭ,* I, p. 219 şi urm.
[2] *Chilia şi Cetatea-Albă,* p. 183.
[3] *Ibid.,* p. 184.
[4] Hurmuzaki, II[2], p. 629; II[1], p. 719; *Supl.* II[1], p. 9.
[5] Coste, urmaş al luĭ Peritschiĭ; *Studiĭ şi documente,* V, pp. 211-3, n-l 4.

www.dacoromanica.ro

3. *Împrejurărĭ culturale.*

Din actele privitoare la colonisarea «pustieĭ» şi la schimbările de proprietate ale celorlalte Ţinuturĭ basarabene vom aduce cîteva pentru a se vedea puterea şi voiciunea vieţiĭ româneştĭ în aceste părţĭ care în curînd eraŭ să încerce a stăpîni viaţa politică a Moldoveĭ şi ar fi stăpînit-o de sigur fără marea nenorocire din 1484 şi fără aceia care trebuia să-ĭ urmeze la 1538.

«La Pustienĭ, dincolo de Prut, supt Obreja, între Troieneştĭ şi între Dobrenĭ, la Fîntînă supt Oborocenĭ», — decĭ tot dovezĭ de veche locuinţă, — «Ştefan», poate cel Mare, aşează pe Radul Drăculea, din care vin Drăculeştiĭ cari aveaŭ moşia şi pe la 1550[1]. La Bilava lîngă Hotin, marele Domn dăruieşte pe Bilăŭ, colonisatorul[2].

Poate Basarabean să fi fost şi acel Dan Bolea, pîrcălab de Hotin supt Ştefan-cel-Mare saŭ îndată după aceia, fiŭ al luĭ Ioan Crămeat şi care lasă fiĭ pe Baciul, Jurj Balca, ş. a.[3]. Ştefan cumpără de la fiiĭ luĭ Fedco Starostescul, urmaş de staroste la Cernăuţĭ, Macicatovţiĭ[4]. Tot el dă Vovineştiĭ, pe Ichil, şi o poiană la Suha luĭ Roman Ciurea[5].

Dintre sfetniciĭ Domnieĭ, Iuga Vistiernicul cumpără pentru Putna Şerăuţiĭ (Hotin)[6]. Neamul Tăutuluĭ Logofătul avuse Răzina pe Nistru, care ajunge apoĭ la Huhulea şi urmaşiĭ luĭ[7].

În urmă, Bogdan fiul luĭ Ştefan dădu o sălişte pe Răut «în faţa guriĭ Iligaciuluĭ», diacilor Nicoară şi Cîrceiŭ, ale căror rude vor trece apoĭ, la 1537, moşia luĭ Toader Logo-

---

[1] *Uricariul,* XIV, pp. 148-50.
[2] *Ibid.,* p. 157.
[3] *Ibid.,* pp. 81-2.
[4] D. Dan, *Putna,* p. 88.
[5] *Uricariul,* XVIII, p. 254 şi urm.
[6] Dan, *Putna,* p. 221.
[7] Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* V, p. 126. Cf. *Neamul Romănesc literar* pe April 1912.

www.dacoromanica.ro

fătul, pe 24 de zloţĭ tătăreştĭ[1]. Acelaşĭ Domn închină «Leonta», pomenită şi maĭ sus, iezer şi gîrlă, mănăstirĭ Voroneţuluĭ, la 1513[2].

Dintre boieriĭ timpuluĭ, apoĭ, copiiĭ luĭ Ivanco Hanco şi nepoţiĭ luĭ Calian vînd, la 1517, Soloneţul,—căpătat de acesta, de la Ştefan, împreună cu Cosacevţiĭ, Trincinţiĭ, Strijacovţiĭ, cu condiţie de *a sluji la cetatea noastră, la Soroca*,— luĭ Luca Arbure, Portarul de Suceava[3], pe care apoĭ tînărul său Domn îl jertfi.

Acesta, Ştefan-cel-Tînăr, întăreşte unuĭ vechiŭ ostaş al buniculuĭ şi tatăluĭ său Dragotă Săcuianul, ginerele Tăutuluĭ, satul dăruit de Alexandru-cel-Bun luĭ Iuban şi trecut luĭ Andreica Cordarul — făcătorul de coarde pentru arce orĭ de săbiĭ —, de la care iea şi numele de Cordărenĭ; în schimb şi el dase un sat de peste Prut, *„unde aŭ fost vătămanĭ Caliman, Iachim şi Lucaciŭ"*, şi 380 de zloţĭ tătăreştĭ[4]. La 1522 acelaşĭ dă voie călugărilor putnenĭ a pescui treĭ voloace în Dunăre, Nistru şi la Iezer[5].

Şerpe Postelnicul, cunoscutul rebel împotriva luĭ Ştefăniţă-Vodă, avea moşie la Puhăceniĭ Orheiuluĭ şi la satul zis după numele său Şerpenĭ, care fură apoĭ unite într'o singură stăpînire. Le ţinea pe la 1630 neamul Boul, şi din acesta apoĭ Safta, care fu Doamna luĭ Gheorghe Ştefan, şi ea pomeneşte ca strămoş pe Şerpe: de două orĭ Doamna dărui, şi pe banĭ la urmă, aceate moşiĭ luĭ Stamati Postelnicul-cel-Mare[6], care adusese slujbe luĭ Vodă şi la Ţarigrad.

La Piticenĭ pe Cobile boierul era, supt Ştefăniţă, Sima Vistiernicul, care vindea o parte, cu 320 de zloţĭ tătăreştĭ, luĭ Roman Hamza: satul se numia după Toader Pitic, an-

---

[1] Popescul, pp. 39-40.

[2] Vartolomeiŭ Măzăreanu, *Voroneţul*, ed. Marian, pp. 68-9, n-l 1.

[3] *Studiĭ şi documente*, V, p. 550, n-l 1. Se maĭ pomeneşte schimbarea unuĭ sat pe Prut de către Isaico, fiul luĭ Ivanco Tudor, nepotul luĭ Dan Ceaşnicul, către acelaşĭ; *ibid.*

[4] *Archiva istorică*, I[1], p. 86.

[5] Dan, *Putna*, p. 89.

[6] *Studiĭ şi documente*, IV, pp. 274-5, n-l VIII.

www.dacoromanica.ro

terior luĭ Ştefan-cel-Mare: el lăsa pe fiica Neaga şi aceasta pe Stanca [1]. Şi Lupea Berheciŭ lua aicĭ moşie cu 500 de zloţĭ tătăreştĭ [2].

Maĭ tărziŭ, la 1527 Petru Rareş aşeza «într'un loc din pustie, în Chigheciŭ pe Ialpug, maĭ sus de gura Raduroaseĭ, în grădişte» pe Vitolt [3]. Fătul de Ciubărciŭ avea, pe atuncĭ, ca fiŭ al luĭ Costea Posadnicul, şi el rudă al luĭ Calian boierul luĭ Alexandru-cel-Bun, satul Starosilţĭ, la Orheiŭ. El şi surorile îl schimbă cu Stoborenil, luaţĭ de la zisul Săcuianul Ceaşnicul, ginerele Tăutuluĭ Logofăt, care viclenise pe Ştefăniţă. Tot atuncĭ se va fi ridicat Maxin Udrea asupra aceluiaşĭ Domn, şi i se iea partea din Starosilţĭ pe care, la 1528, Rareş o dă luĭ Toader Logofătul. Să amintim că Posadnicul fusese rob la Tatarĭ şi că-l scosese nepoata Magda, cu 5.000 de aspri [4].

Frăţian pîrcălabul, mort la 1543-4 şi îngropat la Pobrata [5], avea Curlucenil Lăpuşneĭ, şi soacra luĭ îĭ dă mănăstiriĭ Pobrateĭ [6]. Şerbanca la Ciuluc o cumpără, prin 1530-40, de la feciorii luĭ Gavril Peaveţul, Nicoară Păharnicul Doamneĭ luĭ Rareş [7]. La 1552 Cozma Gheanghea, pîrcălabul de Roman, al Rareşizilor, şi soţia Anghelina ţineaŭ, între altele, Bilăuţiĭ la Hotin, moştenirea luĭ Bilăiŭ, luată pe 300 de zloţĭ tătăreştĭ de la Nastasia, fata Maleĭ, şi Ravacăuţiĭ, de la «Alexa Rjavenschii, fiul luĭ Coste, nepotul de frate al luĭ Teodor Orăş, nepotul de fiŭ al Maruşciĭ, fiica Panculuĭ [8]». Şi răzăşiĭ de la Tomeştiĭ Grecenilor şi alţiĭ arată acte de la Petru Rareş.

Ştefan Rareş dă apoĭ tot luĭ Cozma Gheanghea pîrcălabul «un loc de pustiŭ la Ciuhur, în Ţinutul Hotinuluĭ,

---

1 *Uricariul,* I, pp. 149-51.
2 *Ibid.,* pp. 153-4.
3 Popescul, pp. 26-7.
4 *Uricariul,* XIV, pp. 78-80; XVIII, p. 112 şi urm.
5 *Inscripţiĭ,* I, p. 59.
6 *Studiĭ şi documente,* VI, p. 75, n-l 9.
7 *Ibid.,* XI, p. 47, n-l 1.
8 *Ibid.,* VII, p. 74.

www.dacoromanica.ro

pe îmbe părţile Ciuhuruluĭ, care acum se numeşte Rujinţiĭ». Moşia, confiscată un timp, se pare, trece apoĭ de la Grigore Gheanghea Vornicul, fiul Cozmeĭ, la Ioan Golăe[1].

In ce fel a urmat colonisarea, se vede după hotarele de maĭ tărziŭ: unele moşiĭ «se încep din Prut şi merg păn' în Cahul», altele «se încep din Ialpuh şi merg iarăşĭ păn' în Cahul». Undeva se pomeneşte Puţul Răzăşilor[2]. Puţurĭ: al Cichitoaiĭ, al luĭ Ştefan Bujac, arată ce s'a făcut întăiŭ la aşezarea în aceste părţĭ ale troianuluĭ şi pustiuluĭ. Un alt loc se chiamă Biserica, după clădirea înnălţată de colonisatorĭ[3].

Încă înnainte de 1420, făcuse Alexandru-cel-Bun, cum am văzut, schitul Vărzăreştĭ (?)[4]. În aceste părţĭ durase şi Ştefan mănăstire mare peste Nistru, *Căpriana,* la 35 de chilometri de Chişinăŭ[5]. Maĭ tărziŭ Petru Rareş, cu Doamna şi fiiĭ, dăruia o Evanghelie la acest hram al Adormiriĭ, în Octombre 1544. Alexandru Lăpuşneanu era s'o înzestreze, la 1559, cu douăsprezece moşiĭ[5]. Pe urmă mănăstirea sărăci însă de pe urma «unor călugărĭ răĭ, leneşĭ, netrebnicĭ luĭ Dumnezeŭ şi oamenilor», şi Antioh Cantemir-Vodă, la 1698, îĭ făcu maĭ mult răŭ închinînd-o Zografuluĭ de la Athos, unde eraŭ ctitorĭ Ştefan însuşĭ şi fiul săŭ Bogdan Orbul[6]. La 1559 Căpriana avea decĭ satele Lozăŭ, Preajoltenĭ, Oneştĭ, Sadova, Bălicenĭ, Lucenĭ, Vornicenĭ, Dumenĭ, Glăvăşenĭ, Bisericanĭ, Purcaniĭ-de-jos şi viĭ la Cotnarĭ[7]. Astăzĭ încă mănăstirea păstrează şese sate curat romăneştĭ (Chipriana, Lozova, Vornicenĭ, Scorenĭ, Malcociŭ,

---

[1] Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* V, pp. 226-33.
[2] *Uricariul,* X, pp. 63-5.
[3] *Ibid*
[4] Venelin, *Documente romîno-bulgăreştĭ,* p. 61.
[5] Arbure, *l. c.,* p. 320.
[6] *Memoriile societăţiĭ din Odesa,* an 1844, p. 349 şi urm.; *Uricariul,* III, p. 272 şi urm.
[7] *Archiva istorică,* I¹, p. 19.

www.dacoromanica.ro

Condriţa) şi părţĭ în alte patru (Şendrenĭ, Todoreştĭ, Popăuţĭ, Parchina).

Ajungem astfel la ruperea din trupul Moldoveĭ a întreguluĭ Ţinut până la Bîc, precum şi a raieleĭ tighinene, la marea lovitură din 1538 a Sultanuluĭ Soliman al II-lea.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL al III-lea.

Așezarea Turcilor în Basarabia-de-jos și lupta Moldovenilor pentru reîntregirea țerii.

1. *Petru Rareș și urmașii săi: Turcii în jumătatea de jos a Basarabiei.*

Expediția Sultanului Soliman, făcută pe la Isaccea și «Lacul Galben», îl aduse până la Suceava și până la Bender, unde făcu să se așeze marmura amintitoare a faptului glorios că a «călcat supt potcoavele cailor săi» pe neascultătorul Voevod care îndrăznise a sta împotriva puterii sale împărătești [1]. Dar, la plecare, el nu lăsă numai un Domn mai prost, pe Lăcustă, fiul lui Ștefan-cel-Mare, numit Ștefan și el însuși, dar și o țară mai mică. Tighinea se prefăcu în Bender, «poartă», către viitoare cuceriri în Polonia, și noul hotar cuprinse, mai tărziu, și Ciubărciul și Căușanii, cu tot Ținutul până la cursul Bîcului. Raiaua celor două cetăți de la Miazăzi se îndoise astfel.

Locurile luate astfel de Turci nu erau prea bine locuite. Astfel în Mart 1535 Petru dădea lui Tomșa de Ciubărciu ca răsplată Chișinăul, «Chișinăul-Mare», siliște pustie pe Botna, «între Dobra și Oale», — vecinii , ca să facă el satul, menit să se prefacă numai prin mîna străinului într'un oraș mare, dar care nu e decît în mai mică parte al nostru [2]. În ce privește originea numelui Chișinău, nu e nicio

[1] *Memoriile societății din Odesa*, XIII, pp. 263-4.

[2] *Archiva istorică*, I [1], p. 83.

www.dacoromanica.ro

îndoială: şi el vine de la întemeietorul satului, de la *moş*. Găsim doar în 1610 pe un Lazăr Chişănău între boierii Moldovei (numele vine din Chişănea; cf. Hîjdău, din Hîjdul, Codău, din Coadă, Buzău din Buză)[1]. Şi alte danii ale lui Rareş pomenesc — am văzut-o «pustia».

La 1568 se arată din Constantinopol că hotarul lui Ferhad Ceauş, delimitatorul din 1538, e acesta: «linia, plecînd din malul Bîcului, ar merge spre Vadul Iurdii pentru a trece de acolo la Geamene şi de la Geamene la Feriste Iurdii şi, suindu-se de acolo la punctul Alarica, ar merge supt dealurile vechiului Behan, pentru ca să ajungă la sălaşele Romînilor din Botna şi Medemieli. Ea s'ar prelungi apoi la Ciatal-Iusuf pentru a se îndrepta pe urmă spre izvorul Babagi; de acolo spre Bosine şi de-a lungul drumului celui mare ce vine din Akkerman, ce-l lasă la dreapta, la dealul de la Izvorul Pîrcălabului. Ar urmà de acolo către lacul Vocurdina, trecînd după Botna şi Cabarnica spre a ajunge la Nistru»[2].

Dar boierii simţiră o adîncă durere pentru această pierdere, a doua zi după biruinţile lui Ştefan şi celor doi urmaşi ai lui. Ştefan cel nou, Lăcustă, fu învinuit că el a vîndut tot ţermul de la Dunăre pănă în munţi, precum şi Nistrul tot şi, nearătîndu-se în stare a lua înnapoi ce se pierduse, cum era somat, se ridicară împotriva lui pretendenţi, pănă ce, la urmă, «Turcul» din Scaun fu ucis.

Îl şi înştiinţaseră: «Dacă nu vei căpăta înnapoi acea parte a ţerii ce a luat-o Turcul şi nu te vei împotrivi aceluia ca s'o uneşti cu oblăduirea ta, să fii încredinţat că, înfăţişîndu-se un al treilea duşman, oricare ar fi, care să rîvnească Domnia, vom trece la dînsul şi nu te vom mai privi ca Domn.» Şi el, săracul, care avea aceiaşi rană în su-

[1] *Studii şi documente*, VII, p. 369, n-l 2

[2] Iorga, *Documente şi cercetări*, p. 176. Numele sînt date aşa cum le cuprinde actul turcesc. O amănunţită cercetare geografică, în comparaţie cu harta lui Dimitrie Cantemir şi a lui Rigas, ar permite o identificare.

www.dacoromanica.ro

flet, vorbise de foame şi lăcuste, de lipsa banilor, de moartea luĭ Ioan Zápolya, Craiul unguresc, de la care ar fi putut cere ajutor, şi se rugase a fi aşteptat doĭ anĭ[1]!

Urmaşul săŭ, Cornea, fiŭ al luĭ Bogdan-Vodă, care-şĭ zise Alexandru, începu cu o năvălire asupra Tighineĭ şi Cetăţiĭ-Albe, prinzînd măcar oile din care se hrăniaŭ Ienicerіĭ şi oprind pe negustoriĭ turcĭ aflaţĭ în cale[2]. 800 de călărĭ turcĭ fură bătuţĭ lîngă Cetatea-Albă, mahalalele Chilieĭ arseră şi Sultanul le refăcu apoĭ, după ce capul răsculatuluĭ căzuse supt secure la începutul Domnieĭ a doua a luĭ Rareş, care merse până la Ţarigrad ca să făgăduiască altfel de purtărĭ. Şi, chiar supt Rareş, vestitul negociator la Poartă Ieronim Laski, care ştia ce zace şi în inima luĭ Vodă şi în a boierilor, putea să asigure că eĭ «nu pot suferi cu nicĭun chip că li s'a luat partea cea maĭ frumoasă a Moldoveĭ»[3]. Cu atît maĭ mult, cu cît se vorbia că şi Orheiul va avea soarta Tighineĭ[4].

Cît priveşte Hotinul, în 1538, el fu asediat de Polonĭ, vechĭ duşmanĭ, pentru Pocuţia, aĭ luĭ Rareş: Ioan Tarnawski, biruitorul de la Obertyn, începu împresurarea la 18 August şi după două săptămînĭ Moldoveniĭ primiaŭ condiţiile regeluĭ, păstrînd însă cetatea. De n'ar fi fost oastea polonă acolo, e de crezut că Soliman, care se pare a fi venit pe aicea, ar fi făcut cu Hotinul ce făcu şi cu Tighinea[5]. Cetatea rămase decĭ moldovenească până ce o dărui Despot, în 1562, luĭ Albert Laski pentru a i-o lua însă din mînă.

Îndată o arse, ca să înlăture bănuielile de către Turcĭ,— Alexandru-Vodă Lăpuşneanu[6], fiul uneĭ Basarabence, acea

---

1 Pentru unul din aceştĭ pretendenţĭ, ridicat de Spătarul Iurie, v. *Archiva istorică,* I[1], p. 125.

2 *Chilia şi Cetatea-Albă,* p. 186 şi urm.

3 Hurmuzaki, II[1], pp. 215, 217.

4 *Chilia şi Cetatea-Albă,* p. 323, n-l XXXII saŭ *Studiĭ şi documente,* XXIII, p. 46, n-l XLV.

5 *Istoria armateĭ,* I, pp. 265-6.

6 Iorga, *Nouveaux matériaux,* p. 85.

www.dacoromanica.ro

Anastasia, iubita luĭ Bogdan, care e îngropată la mănăstirea Rîşca[1]. Cînd Bogdan, fiul acestuia, fu mazilit de Turcĭ în cursul uneĭ aventuroase călătoriĭ de peţire în Polonia, tînărul Domn dădu Hotinul Polonilor[2].

Pentru Chilia şi Cetatea-Albă, pentru Tighinea, pentru pămînturile pierdute, chema la luptă străinul Ioan-Vodă Despot pe boierĭ, «urmaşĭ aĭ Romanilor», de şi pe urmă, cînd Lăpuşneanu se adăposti la Chilia înnainte de a pleca spre Ţarigrad, acelaşĭ Despot se rugă de pace pe lîngă «măreţul şi ca un tată» sangeac al cetăţiĭ, din neamul luĭ Malcociŭ[3].

Îndată, încă de pe la 1560, se înfăţişară, şi în luptele dintre Despot şi Lăpuşneanu, cu Dumitraşcu Vişnievieţchi, nepot al uneĭ fiice a luĭ Ştefan-cel-Mare venind din ostroavele Nipruluĭ, Cazaciĭ «pragurilor», Zaporojeniĭ. La Chilia şi la Brăila în ultimiĭ anĭ aĭ luĭ Soliman se ţineau şeicĭ anume pentru a-ĭ împiedeca de la pradă. Un sangeac de Cetatea-Albă aşeza în Scaun pe acel nou Ioan-Vodă, căruia călugăriĭ prigoniţĭ de dînsul, pentru baniĭ biruluĭ şi baniĭ răscoaleĭ, îĭ dădură numele de «cel Cumplit .

Acesta începu cu încercarea de a scoate pe Poloniĭ din Hotin. cari se putură însă apăra. Palatiniĭ de hotar trecură apoĭ pe malul stîng al Prutuluĭ într'o campanie de răsbunare, după care urmă un al doilea atac la Hotin. Numaĭ cînd Bogdan pribeagul trecu în Rusia Ţaruluĭ şi Ioan se închină vecinuluĭ de peste Nistru, ostaşiĭ luĭ Dobrosolowski părăsiră cetatea.

Împotriva Turcilor, cari cereaŭ un tribut maĭ mare, imposibil, Domnul chemă atuncĭ pe Cazacĭ. Cu dînşiĭ batu pe Muntenĭ, cari-ĭ aduceaŭ un înlocuitor, pe Petru Şchiopul. *Cazaciĭ mutara cîmpul de lupta în Basarabia, lovind Tighinea*

[1] *Inscripţiĭ*, I, p. 54.
[2] *Archiva istorică*, I¹, p. 76.
[3] Hurmuzaki, II¹, pp. 392, 394; *Supl.* II¹, pp. 129 31.

www.dacoromanica.ro

şi Cetatea-Albă. Un îndemn al partiduluĭ creştin între boierĭ nu e însă de loc cu neputinţă. Prin aceleaşĭ Ţinuturĭ de peste Prut veniră acum Turciĭ pedepsitorĭ aĭ luĭ Cigala-Zadè, renegatul genoves. Ioan părăsi lagărul săŭ de la Huşĭ şi, lîngă Cătlabuga luĭ Ştefan, pe malurile laculuĭ Cahululuĭ, chiar la ivirea Turcilor din vadul Isacceĭ, se dădu lupta. Roşcaniĭ, unde Ioan, trădat de aĭ săĭ, fu încunjurat şi silit, prin lipsa de apă, să se predeie, eraŭ aşezaţĭ prin locurile acestea unde foarte de multă vreme satele romăneştĭ, întăiŭ pustiite, aŭ fost înlocuite cu cîşlele Tatarilor [1].

Poloniĭ fură pedepsiţĭ pentru Cazacĭ printr'o năvălire de Tatarĭ, cari stăteaŭ acum, ca garnisoană permanentă, în cele două cetăţĭ din jos ca şi în Tighinea. În schimb, la 1576, Cazacĭ încercaŭ să se suie cu scărĭ pe zidurile Cetăţiĭ-Albe, şi Benderul îĭ văzu iarăşĭ în oraşul deschis, la vamă. Prada şi «petrecerea» lor pe aicĭ urmează apoĭ an pe an, într'un timp cînd eĭ daŭ, dintre voiniciĭ romînĭ aflătorĭ la eĭ, Domnĭ Moldoveĭ. La 1583, Benderul fu asediat în toată regula şi sangeacul luĭ, ucis, cum se întîmplâ îndată şi cu vecinul săŭ de la Liman. Cetăţile arseră şi în 1585, şi Hanul Islam-Ghiraĭ trebui să alerge aicĭ, unde i se întîmplă şi moartea, fiind îngropat în «moscheia cea mare» de la Cetatea-Albă, Akkermanul turco-tatar. Se urmâ aşa până în vremea luĭ Mihaĭ Viteazul, şi expediţia luĭ Hidir-Paşa beglerbegul, care, prin Isaccea (Obluciţa), Lăpuşna şi Hotin (Iulie 1589), ajunse pănă la Sniatyn, nu izbuti să distrugă această plagă a Cazacilor. La 1583 eĭ prădaŭ iarmarocul Orheiuluĭ. Pentru Aron-Vodă, prietenul luĭ Mihaĭ, pe care Tatariĭ, veniţĭ prin Bender, îl căutaseră în Iaşĭ, silindu-l să se răscumpere, eĭ asediară din noŭ Tighinea şi în acest timp căzu şi Ismailul, Smilul, unde se găsiră tunurĭ cu stema luĭ Hunyady (22 Mart 1595). Cetatea-Albă nu fu cruţată de acest noŭ avînt de *revanşă* creştină, în care

[1] *Istoria armateĭ*, I, p. 323 şi urm. Pe Cogîlnic, la Roşcanĭ, tocmaĭ pe locul lupteĭ din urmă a luĭ Ion-Vodă, „unde se varsă Sîngera în Cogîlnic", se judecă la 1594 răzăşiĭ din neamul luĭ Fădor Gug cu ceĭ din al luĭ Dumitru Roşca, maĭ vechiŭ (*Uricariul*, XXIII, pp. 41-2).

www.dacoromanica.ro

gîndul, banul și interesul politic, ca și o mare parte a oștilor, erau românești[1]. De alminterea numai la Tighinea atacul fusese al Cazacilor.

Hanul însuși veni, tot pe la Bender, în toamna anului acestuia, — pe cînd Sinan-Pașa trecea la Giurgiu împotriva lui Mihai —, ca să izgonească pe Ștefan Răzvan, înlocuitorul lui Aron, prins de Ungurii din straja sa și dus în Ardeal la închisoare lungă cît viața[2]. Era vorba să se facă din amîndouă țerile provincii otomane și în tabăra tătărească se și găsia Ahmed, cumnatul Hanului, numit ca sangeac al Moldovei întregi. El fu silit, în Octombre, să se întoarcă: în fața lui răsărise, la Țuțora, cu oștire polonă aleasă, acel Hatman și Cancelariu Ioan Zamoyski, care avea ca supremă ambiție întinderea regatului până la Dunărea-de-jos și Marea Neagră. Încă odată, la 1596 Tatarii pătrunseră în Basarabia ca să pedepsească printr'o pradă sistematică pe Mihai el însuși: Hanul iernă la Cetatea-Albă[3].

Dar partea de Miazăzi a țerii rămăsese totuși românească, afară de Chilia și Cetatea-Albă, dintre care cea d'intăiu nu mai avea vre-o însemnătate militară, iar cea de-a doua nu se putea cuceri. Numele românești periseră așa de puțin, încît la 1760 încă se zicea: Cetatea-Albă și Tighinea, Benderului și Akkermanului[4]. Până la 1777 se mai întîlnesc numele de Smil și Sacce[5]. Hotinul avea, în 1581, 5.901 de oi (1 500 Bîrladul, Trotușul și Bacăul nici 3.000), Lăpușna 2.840, Soroca 5.000; Orheiul nu e trecut: se vede că *nu* dădea oi Domnului[6].

---

[1] *Chilia și Cetatea-Albă;* Hurmuzaki, XI, Prefața; *Istoria armatei,* I, p. 410 și urm.

[2] Pentru un aderent necunoscut al lui Răzvan, Costilă, v. Ghibanescu, *Surete și izvoade,* V, p. 125.

[3] *Istoria armatei,* I, spre sfîrșit.

[4] *Documente Callimachi,* II, p. 123.

[5] *Documente și cercetări,* p. 165.

[6] Hurmuzaki, XI, p. 221 și urm.

www.dacoromanica.ro

Ca dovadă de poporaţia deasă din aceste părţĭ, iată însemnările Vistieriei la sfîrşitul veaculuĭ:

În 1591, Soroca avea la bir 1714 ţeranĭ «de istov», 204 «săracĭ», *114 curtenĭ, 14 vătaşĭ, 193 de nemeşĭ, 48 de popĭ;* Hotinul, din aceste categoriĭ: 1916, 232, numaĭ 77 de curtenĭ, cu *41 de vataşĭ, 122 de nemeşĭ şi 95 de popĭ;* Orheiul 2.657 «oamenĭ cu săracĭ», *380 de curtenĭ, 226 de nemeşĭ* (fără popĭ deosebĭ); Chigheciul vecin, 2.260 de ţeranĭ, 220 de săracĭ, *268 de curtenĭ, 50 de vătaşĭ, 325 de nemeşĭ, 88 de popĭ;* Lăpuşna 1.538 şi 288, 48 de săracĭ la «Slobozia Ceacrăloĭ» (Ceacîruluĭ?) şi 5 săracĭ, 42 de vătaşĭ, *501 curtenĭ, 352 nemeşĭ, 68 popĭ* [1].

Numărul cel mare al negustorilor armenĭ făcuse să se ridice în oraşe, ca şi la Cetatea-Albă, Ismail şi Bender, bisericĭ armeneştĭ [2].

Şi, în părţile de jos, urmează colonisarea. Ureche, sfetnicul luĭ Petru Şchiopul şi pe urmă al luĭ Aron-Vodă, epitropul fiilor luĭ Ieremia Movilă, căpătă de la acesta, în Mart 1596, un sat domnesc pe Ialpuh, Bărboşiĭ, «pentru că el ni-aŭ slujit Domnieĭ-Mele bine şi cu dreaptă credinţă cînd aŭ venit Răzvan asupra Domnieĭ Mele, cum şi la alte trebĭ şi slujbe a' Domnieĭ Mele şi ale ţeriĭ» [3]. El cumpără apoĭ de la neamurile Puica şi Grecul satul Puicenĭ pe Răut, cu «bălţĭ, heleşteie şi morĭ», pentru 200 de talerĭ [4]. Drăghicĭ Bogza Logofătul, şi el boier, încă de la Bogdan Lăpuşneanu — fusese prins de Tatarĭ în 1574 la Putna —, are între alte moşiĭ Stăpîneştiĭ pe Cahul, cu moară, danie de la Mărica şi Drăgălina, «roaba luĭ Ştefan Pîrcălabuluĭ», care Mărica-l înfiiase [5].

Aşa de puternic era elementul băştinaş în aceste locurĭ, încît *româneşte scria pe la 1580 însuşĭ begul de Bender,* şi scri-

[1] Hurmuzaki, XI, pp. 218-9.
[2] *Studiĭ şi documente,* I-II, p. 430.
[3] *Uricariul,* XIV, pp. 160-1.
[4] *Ibid.,* pp. 161-2.
[5] *Ibid.,* XVI, p. 257.

www.dacoromanica.ro

soarea luĭ e destul de interesantă pentru *răspîndirea graiuluĭ nostru* ca s'o reproducem şi aicĭ[1]:

«Eŭ, Alì-beiŭ de Tighinea, scriŭ multă viaţă şi sănătate starosteluĭ [polon] de Raşcov. Dup' aiasta daŭ ştire dumitale ca să ştiţĭ dumneavoastră să nu vă hie nicĭo grijă, nicĭo teamă, de nemică, ce să hiţĭ foarte cu pace bună de cătră noĭ; c'am audit că vă temeţĭ. Atîta doară de veţĭ bănui pre noĭ, atîta, căce c'am mărs de-am lovit neşte sate de-am luat cîţĭva robĭ, pentru căce c'aŭ fost vina lor, căce c'aŭ prins neşte spaheĭ [călărĭ cu feude] de-aĭ noştri: decĭ, pentr'acel lucru s'aŭ făcut aceasta. Iară de cătră noĭ bine să ştiţĭ că vă sîntem foarte cu pri'nţă bună şi ştim prietenşugul cel bun şi vă sîntem cu toată inema şi cu toată credinţa. De-aiasta vă dăm ştire. *De la Domnul* (slavoneşte), amin.

Şi în cea carte ce s'aŭ scris roseşte, să cauţĭ cum e scris: tot este de folos, cătră dumneavoastră, cu pace în toată vremea. De-aceasta să se ştie.

Şi, altă, pohtesc pe dumneata ca să-mĭ trimiţĭ un poloboc de horilcă, să-mĭ hie de Hanul, că este să vie spre *(sic)* la Tighinea, şi ţi-l voiŭ plăti cu banĭ dumitale, nouă; dar foarte te poftesc să mĭ trimiţĭ curînd, pănă nu vine Hanul. Şi mă rog să-mĭ trimiţĭ pre cest om al mieŭ. Şi să nu mi-l zăboveştĭ. Şi-ţĭ voiŭ maĭ trimete carte rosească dumitale, de verĭ şti de tot.»

De fapt Ali-beiŭ scria pentru horilca Hanuluĭ: acesta, ca bun Musulman, se opria numaĭ de la băutura vinuluĭ, care, acesta, era prevăzut în Coran. Starostele de la Raşcov va fi făcut încă de atuncĭ un bun negoţ cu produsul velniţelor de pe moşiile Domnilor polonĭ, produs care găsi totdeauna o bună căutare în Polonia. Să nădăjduim însă că, duşmanĭ aĭ păgînilor, «cetele» din Hotin, Orheiŭ şi Soroca beaŭ tot

[1] Originalul, în Biblioteca Zamoyski din Varşovia; ediţie, cu particularităţile scrisuluĭ, în *Studiĭ şi documente,* V, p. 391.

www.dacoromanica.ro

vin de ţară! Pe atuncĭ, la 1583, Nădăbaico e pîrcălabul de Orheiŭ [1].

De cealaltă parte a «unghiuluĭ» basarabean, închis la Nord prin vechiul zid gotic al «cheilor Bîculuĭ», acum în ruină [2], spre Lăpuşna, încunjurată de codriĭ Chigheciuluĭ, aĭ căror locuitorĭ războinicĭ se şi ivesc în mărturiĭ istorice pe acest timp, păziaŭ alte «cete». Încă din vremea luĭ Ioan-Vodă-cel-Cumplit scriŭ din «Baiştĭ» trădătoriĭ acestuia, Murgul Vornicul şi Slăvilă Hatman, pîrcălab al Suceveĭ, pe lîngă Vornicul (Ţeriĭ-de-Jos) Paţea, pe lîngă Ilie Mare-Spătar, demnitate munteană, introdusă poate de Ioan însuşĭ, şi *Toader pîrcălabul de Chigheciŭ* [3].

Încă de la întemeiere, Galata căpătă între altele Drăgăneştiĭ pe Cahul şi parte din iezerul Cahuluļuĭ socotit la Ţinutul Chigheciuluĭ [4]. Şi mănăstirea Tazlăŭ avea în 1595 la Chigheciŭ un sat, Tătărenĭ, şi căpitan nu se afla încă acolo [5].

Starostele de Chigheciŭ apare însă pe atuncĭ, şi pentru aceleaşĭ scopurĭ: fost staroste era la 1598, — cînd Ţinutul Iaşilor avea un Mare-Vătaf şi al Huşilor un Vornic, Barbocea [6]. La Lăpuşna aflăm pe Vel Vătaful Bodeiŭ la 1581 [7]. La 1588 se crease şi o căpitănie aicĭ, la *Lăpuşna,* dîndu-se influentuluĭ străin Cămăraşul-cel-Mare Bartolomeiŭ Bruti [8].

În oraşul chiar care dăduse Moldoveĭ, prin Anastasia, fată de tîrgoveţ de aice. pe Alexandru Lăpuşneanu, se aflaŭ decĭ, pe lîngă pîrcălab, şi Marĭ-Vătajĭ aĭ Ţinutuluĭ,—precum, în altă margine, la Dorohoiŭ, pe lîngă urednicĭ domneştĭ şi un hotnog,

[1] Hurmuzaki, XI, p 899

[2] Ipotesa uneĭ originĭ ba. tarne în articolul, altfel frumos, al luĭ Hasdeŭ, reprodus si de Arbure, *l. c.*, nu se razima pe niciun argument serios.

[3] Documentul 77 LXXII al Academieĭ Romîne; semnalat în *Studiĭ şi documente,* V, p. 71, n-o vi

[4] Hurmuzaki, XI, p. 907.

[5] *Archiva istorică,* I[1], p 181.

[6] *Studiĭ şi documente,* VI, p. 15, No. 16. Poate că şi „biv starostele "Dămian, pomenit în acelaşĭ act, să fi fost tot la Chigheciŭ.

[7] Găsim pe pîrcălabul Luca la 1655 şi pe chehaia Dumitru diacul încă din 1606; *Studiĭ şi documente,* VII, p. 373, 9, n-le 1-3.

[8] Hurmuzaki, III[1], pp. 95-6.

www.dacoromanica.ro

stătea vătahul, Marele-Vătah [1]—: pe la 1590 se numiaŭ Mihalcea şi Constantin, iar pîrcălabul un Toader Cehan, din neamul căruia eraŭ să fie Domnĭ. Autoritatea lor nu înlătura însă pe a şoltuzuluĭ şi celor doĭsprezece pîrgarĭ, în drept a pune pecetea cu crucea în mijloc şi inscripţia «Pecete Lupoşni» [2].

Pîrcălab de *Ciubărciŭ* găsim la 1559; pîrcălab şi hotnogĭ, la 1592[3]. Ciubărciul acesta basarabean fu, de alminterĭ, până maĭ târziŭ un însemnat centru catolic[4]. In sfîrşit Ţinuturile de grănicerĭ liberĭ la Prut, Greceniĭ şi Codrul, se formează numaĭ după 1600[5].

Şi la *Orheiŭ,* pîrcălabul apare din noŭ în luptele luĭ Ioan cel Cumplit cu cetele tătăreştĭ, ca şi apoĭ, în Domnia tulburată de neobosiţĭ Cazacĭ, a luĭ Petru Şchiopul. Acuma sînt chiar doĭ tovarăşĭ: Crîstea şi Danciul (1573-4), cărora li urmează, se pare, Negrilă, iar, supt Petru, acel Pîrvu care fu răsplătit de Domnul săŭ pentru că biruise pe năvălitorĭ în urmărirea lor peste Nistru, la Pereiaslavl[6]. Şirul noŭ al pîrcălabilor se încheie însă peste puţin. Pentru Ţinut era un Vătag, cunoscut pe la 1580, Turbure, iar oraşul îşĭ avea

1 *Ibid.,* V, p. 73, n-l x; p. 74, n-l xiv (documentul 27/LXXIII al Academieĭ Romîne).

Adăugim, pentru a înţelege deosebirea dintre aceste dregătoriĭ, însemnările următoare: Pîrcălabĭ de Cotnarĭ, 1568-9, *Studiĭ şi documente,* VII, p. 370, 4, n-l 1. De Dorohoiŭ, 1658; *ibid.*, p. 371, 5, n-l 2. Vătafĭ de Iaşĭ, *ibid.*, p. 372, 7, n-l 1. Pîrcălab la Bacăŭ, un fiŭ de dascăl 1718, *ibid.*, p 369, n-l 1. Staroştĭ de Putna şi Agiud, 1620-1; *ibid.*, VII, p. 364. n-le 2-3. La 1655 li se zice pîrcălabĭ, *ibid.*, pp. 364-5, n-l 6. Pîrcălabĭ de Focşanĭ, 1688, *ibid.*, p. 368, n-l 15. Pîrcălabĭ de Ţinut (la Suceava), 1650; *ibid*, VII, pp. 102-3, n-l 4. De altminterea încă din 1552 era şi o trecătoare pîrcălăbie de Iaşĭ, cu Bodeiŭ şi Spancioc ca pîrcălabĭ (*ibid*, VII, p. 74). Un Mare-Vătag de Vasluiŭ, 1598; *ibid*, VI, p. 141; n-l 7. Pentru Mariĭ-Vătafĭ, v. *idem*, pp. 533, 548.

2 *Ibid.*

3 *Studiĭ şi documente,* VII, p. 370, 3, n-l 2.

4 *Ibid.,* I-II, p. 102.

5 *Documente şi cercetărĭ,* p. 47, nota 1.

6 Am tipărit actul respectiv în *Convorbirĭ literare,* pe 1900, Cronică.

www.dacoromanica.ro

şoltuzul—pe acel timp Pantea şi ceĭ doĭsprezece pîrgarĭ[1]. Lăpuşneniĭ aveaŭ vite multe, şi astfel, cînd Iancu-Vodă puse văcăritul, dijma boilor, eĭ se răsculară ridicînd ca Domn pe Ioan-Vodă Lungul, care, cu Chigheceniĭ luĭ, fu bătut la Balota pe Prut[2].

Să nu uităm *Reniĭ* saŭ *Tomarova:* el înlocuia de la 1538 ca port dunărean Chilia pierdută. Despot, în călătoria sa pe Dunăre, îl cercetă[3], şi vedem, la sfîrşitul veaculuĭ, cum care ale cărăuşilor din Iaşĭ duc pe acolo mărfurile, între care vin de Malvasia, ale Evreilor din Constantinopol[4].

Maĭ sus, în *Hotin,* găsim un pîrcălab cu vătahul săŭ de «puşcarĭ», saŭ maĭ mulţĭ vătafĭ cu puşcariĭ, şi doĭ mitnicĭ saŭ vameşĭ. Şoltuzul şi pîrgariĭ ceĭ doĭsprezece arată la 1603 cum Machidan din Fătcăuţĭ şi rudele vînd o moşie la Dumenĭ; şi eĭ aveaŭ decĭ, ca alţiĭ, din alte tîrgurĭ, acest drept de mărturie la vînzĭrĭ[5]. Pe la 1560 era culegător al veniturilor vămiĭ - 10.000 de florinĭ pe an — Nicoară, care făcea şi negoţ de boĭ pe seama Domnieĭ. Despot îl închise şi-ĭ luă averea. Petru Lăpuşneanu, luînd, cu ajutor polon, Moldova de la Aron-Vodă, făcu vameş pe Andreĭ Damilo (da Milo), Grec ţarigrădean, împrumutător al săŭ, de sigur, şi avem o parte din registrul săŭ de vamă, în care se cuprinde şi cîştigul de la bîlciul, iarmarocul Hotinuluĭ, în sumă de 3.453 de talerĭ; de la «tîrgul d'întăiŭ» el iea 503 numaĭ; se pomenesc şi caravane din Constantinopol, Evreĭ veniţĭ pentru cumpărăturĭ, etc. Din aceleaşĭ acte avem în aceiaşĭ epocă pe Hulub Trohin, care făcea negoţ de boĭ şĭ de postavurĭ leşeştĭ orĭ postavurĭ de Co-

---

[1] *Studiĭ şi documente,* p. 74, n-l xv (documentul 100/LV al Academieĭ Romîne).

[2] *Istoria armateĭ,* I, pp. 343-4.

[3] Cf. şi Sommer, *Vita Despotae,* ed. Legrand, *Deux vies,* Paris, 1889; Hurmuzaki, II, pp. 424, 512.

[4] *Relaţiile comerciale ale ţerilor noastre cu Lembergul,* din „Economia Naţională", Bucureştĭ, 1900, p. 87.

[5] *Uricariul,* I, pp. 157-8. La 1588, vătafĭ eraŭ Macsin, Danciul, Orlinschi, Iurie, Dragşan; *ibid.,* XIV, pp. 159 60.

www.dacoromanica.ro

lonia[1]. Șoltuzul se zicea, polonește, *voit,* și avea doisprezece pîrgari: pecetea ar însemna un ostaș cinchit ca de pîndă saŭ ochire, cu cîte o stea de amîndouă părțile. Eraŭ două biserici: una între ziduri, iar cealaltă jos, în oraș: ruinele celei d'intăiŭ, cu podoabe gotice, se văd și azi în minunata cetate uriașă care, refăcută și mărită, fără îndoială de Petru Rareș, din piatră încadrată în cărămidă foarte roșie și tare, stăpînește pănă departe largul curs liniștit al Nistrului[2]. În Maiŭ-Iunie 1600 apărură aici ostașii lui Mihai Viteazul, arzînd și sate întregi, ca «Zelina din jos de Medveja», care era, după o danie de la Petru Șchiopul, a lui Bîrlădeanul, Logofătul tăiat de Aron-Vodă[3]. «Și însumi Domnia Mea , scrie Ieremia, «împreună cu boierii și arhiereii am fost în chiși tot acolo în cetate, unde și boierii Bălșești [Lupul Balșe Sulger și frații lui, Grigorie Păharnic și *Gheorghie pîrcălab de Orheiŭ* și surorile lor Tudora și Antimia, fiii lui Cîrstea Balș biv Vornic și nepoata lor Tudosca, toți nepoți și strănepoți ai lui Bulhac și ai lui Ilie Musteață biv Postelnic], împreună cu noi încă aŭ fost închiși în cetate», robindu-se chiar Tudosca de «cătanele cele păgîne»[4].

Aici stătu cîteva luni de zile, izgonit de Mihai, Vodă Ieremia, și fratele săŭ Simion, cu familiile lor, care Doamnele Elisaveta și Marghita și copiii lor rămaseră aici pănă la asigurarea, în 1601, a liniștii, supt pază ocrotitoare de ostași poloni neascultători și pretențioși[5]. Și, la întors, Domnul sprijinit de puternicul Zamoyski vorbește cu durere de pedeapsa țerii din partea păgînilor, de «prada Tătarilor, cînd am venit Domnia Mea în pămîntul Domniei

[1] *Relațiile cu Lembergul,* p. 41 și urm.

[2] *Studiĭ și documente,* V, p. 81, n-l 16 (acte ale Mitropoliei din Iași, la Academia Romînă).

[3] *Uricarul,* I, p. 159.

[4] *Ibid*, IX, p 432. Și Grigore Donovici lua moșie aici, cu loc de moară, „în valea ce vine cătră Cerlina" (*ibid.*, pp. 152 8). Ieremia întărește și vînzarea, făcută la Dumeni, „la Ezerul-Alb", „unde aŭ șezut Schimnne", în Ținutul Hotinului, de „Tudosia fata lui Ioachim", lui Fedor Pitărelul, în 1599 (*ibid.*, I, p. 557).

[5] *Doamna lui Ieremia-Vodă,* în „Analele Academiei Romîne" pe 1910.

www.dacoromanica.ro

Mele, din cetatea Hotinuluĭ, cu oştile leşeştĭ, atunce cînd aŭ umplut Tatariĭ pămîntul nostru a Moldoveĭ» [1].

Cum eraŭ atuncĭ cetăţile din jos şi satele, *curat romăneştĭ*, ale Basarabieĭ, afară de cetele rătăcitoare ale Tatarilor din jos, ni spune Francesul François Pavie, baron de Fourquevaulx, care străbătu întreg Ţinutul la 1585[2]:

«La gurile Dunăriĭ se prind mulţime de morunĭ, pe cari i-am văzut vînzîndu-se, orĭ, maĭ degrabă, dîndu-se în dar cu cîte doĭ solizĭ (sous) din baniĭ noştri bucata, dar aşa de marĭ încît fiecare putea încărca un catîr. De aceia nicĭ nu fac pescuire aşa de mare, cu toate că sînt foarte bunĭ de mîncat, decît pentru a-ĭ spinteca şi a li lua icrele...

De-a lungul acestuĭ mal, în maĭ multe locurĭ, am văzut familiĭ care-şĭ schimbaŭ sălaşul din vreme în vreme după păşune: n'aŭ altă locuinţă decît căruţe cu patru roate, foarte lungăreţe, în care aŭ maĭ multe caturĭ, şi la capăt o moară de vînt, cu patru pănă la şese pînze, ca să facă făina, şi le trag, unde vreaŭ eĭ, maĭ multe părechĭ de caĭ orĭ de boĭ...

La şeptezecĭ de mile de Chilia întrarăm într'un rîŭ frumos şi mare al Turcilor, anume Turla; la zece mile în susul eĭ se află oraşul Akkerman, unde mergea ca sangeac acela ce gătise cele două galiote. Pe rîul acesta Turla, care cred să fie cel ce se numia odată Nistrul saŭ Tyras, se văd vara o grămadă de vietăţĭ micĭ, care dimineaţa se nasc ca nişte viermĭ şi fug pe apă, la amiazi fac aripĭ şi zboară spre ţerm şi la apusul soareluĭ pier: mi se pare că am cetit într'un istoric vechiŭ că filosofiĭ naturiĭ li zic *efemere*.

Akkerman e oraş din Moldova, pe care Sultanul şi l-a supus acum 95 de anĭ, cîştigîndu-l asupra Genovesilor; e aşezat pe ţermul rîuluĭ Turla, avînd la unul din aceste capete o cetăţuie, cu multe turnurĭ, zid îndoit şi şanţurĭ adîncĭ, după datina din vremurĭ, dar, precum se şi poate

[1] I. N. Halippa, *Trudĭ bessarabscoĭ gubernscoĭ ucenoĭ arhivnoĭ kommissii*, II, 1902, p. 231 şi urm.

[2] Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 34 şi urm.

www.dacoromanica.ro

bine alcătuită; mahalalele sînt cu mult maĭ marĭ decît oraşul, şi casele toate, de sus până jos, tot de lemn, negăsindu-se piatra decît cu greutate mare. Acest oraş se zicea odată Moncastro saŭ Cetatea-Albă, şi aicĭ a trebuit să deprind meşteşugul de drumeţ, negăsind nicĭ caĭ, nicĭ trăsurĭ, ca să mă ducă la Curtea Moldoveĭ, încotro plecăiŭ, încărcînd un car cu boĭ cu toate ale noastre şi cu ceva merinde, cu atît maĭ de nevoie, cu cît nu se găsesc decît rar locurĭ pentru a le înnoi.

Astfel, după o zi, trecurăm de satul Purcarĭ[1], care desparte pămîntul turcesc de ţara Moldoveĭ, şi de cîteva alte locurĭ sărace, potrivit cu ţara, care nu sînt vrednice a se pomeni: aşa de puţin locuit şi de puţin roditor e acest loc, afară de păşunĭ, unde se află foarte multe vite, boĭ, caĭ, oĭ şi capre, pe preţ mic de tot.

În lungul drumurilor merg toţĭ cu frică mare de spre partea unor hoţĭ ce se zic Cazacĭ, izgoniţĭ de prin Polonia, Rusia şi alte ţerĭ vecine, cari, strîngîndu-se la olaltă, sperie tot Ţinutul, şi noĭ, cari n'aveam alt sălaş decît şesurile şi pădurile, eram siliţĭ să păzim toată noaptea ca să nu fim prinşĭ pe neprevestite, şi să aprindem focurĭ marĭ ca să ne apărăm de frigurile cele foarte marĭ, cu privire la care nu maĭ zic nimic, căcĭ nu mi-ar crede ceĭ cari, nepărăsind toată iarna odaia cea maĭ caldă din casa lor, nu pot să-şĭ facă o părere despre ce este în aceste părţĭ de Miazănoapte. Cea maĭ puţină neplăcere era pentru noĭ să ne găsim în fiecare dimineaţă, la trezire, cînd voiam să plecăm, uzĭ până la piele de bruma foarte îmbielşugată pe aicĭ, şi uniĭ maĭ supţire îmbrăcaţĭ din ceata noastră îşĭ pierdură unghiile, avînd, pe lîngă alte năcazurĭ, şi pe acela de a vedea pe d. de Montallays bolnav de moarte, ajuns aşa de slab, încît stomahul i se atingea de spinare, şi n'aveam, ca să-l ajutăm, decît pîne uscată şi pastramă. Il tîram cum puteam, cînd pe jos, cînd în car, şi rîdeam une orĭ, cu toate neajunsurile, de un om al d-luĭ Octavian, care, ştiind puţintel

[1] V. *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 206, nota 1; aicĭ, maĭ sus, p. 33.

www.dacoromanica.ro

slavoneşte (!), îndeplinia pe lîngă noĭ rosturĭ de tălmaciŭ şi de obiceiŭ de caraghios, jucînd el singur comediĭ în care înfăţişa desăvîrşit cu glasul, fapta şi schimele treĭ, patru rolurĭ de o dată.

Prin şesurile acestea sînt multe rîurĭ şi locurĭ, unde ni petreceam vînînd în cale nesfîrşite felurĭ de păsărĭ, precum şi pădurile ni dădeaŭ noaptea vînătoare, tot aşa de plăcută, de mistreţĭ şi de urşĭ, pe cari-ĭ aşteptam din vîrful copacilor, cu arcele ce ni luasem fiecare de la Akkerman şi, dacă sălaşul nostru era lîngă pădurĭ, aprindeam de jur împrejur un foc mare, şi puneam la mijloc căruţa noastră, dormind noĭ pe saltele dedesupt.

În drum, călăuziĭ noştri ne învăţară să mîncăm o iarbă ce se găsia în mare îmbielşugare, ale căriĭ foĭ eraŭ asemenea cu ale cepeĭ sălbatece celeĭ lungĭ, iar gustul ca al usturoiuluĭ, fără însă ca mirosul să rămîie în gură orĭ să se întoarcă din stomah, dacă o stropiaĭ îndată cu vin, care e aşa de rar, încît nouă, cari duceam puţintel în căruţă, veniaŭ să ni-l ceară de foarte departe, cu rugăminte mare, pentru bolnavĭ.

Aceĭ puţinteĭ oamenĭ pe cari-ĭ vedeam locuind pe alocurea această ţară, sînt păcătoşĭ şi săracĭ, îmbrăcaţĭ în pieĭ de oaie şi, la picioare, în loc de încălţăminte, alte pieĭ saŭ muşchiŭ orĭ scoarţă de copacĭ, legate şi strînse dedesupt şi de-asupra cu o funie, aşa încît, aşa împiedecaţĭ, mergeaŭ cu greutate mare. A noua zi în sfîrşit trecurăm Prutul la Ţuţora.»

Urmează întoarcerea, treĭ zile printre cîmpiĭ oarecum lucrate, astfel:

«Hotinul e un tîrg mare, în josul căruia trece apa Nistruluĭ, pe care am numit-o maĭ sus, la Akkerman, Turla; pe malul căreia e o cetate mică, încinsă cu zidurĭ înnalte de cărămidă, făcută ca din vechime şi străjuită din toate părţile.

Turla, care trebuie trecută cu luntrea aicĭ la Hotin, desparte ţara Moldoveĭ de provincia Podolieĭ, care e a regatuluĭ Polonieĭ, şi cel d'intăiŭ oraş unde se ajunge e Ca-

www.dacoromanica.ro

meniţa. Pe aceste drumurĭ întîlniam adesea cîte douăzecĭ, treĭzecĭ de cară, ca acelea de maĭ sus, şi pe fiecare din ele o fată ce se întorcea de la tîrgul din apropiere: toate foarte frumoase (belles extrêmement), deşi fără meşteşug, cu florĭ în păr, ca să arăte că sînt de măritat; cumpăram de la ele în treacăt lapte, prepeliţe ce se zic în limba lor aşa — şi ouă, cu care ele-şĭ umpleaŭ căruţele până sus, aşezîndu-le cu vîrful în sus şi mergînd şi stînd pe ele fără să se strice (!).»

---

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL al IV-lea.

„Tatarlîcul“ și expedițiile turco polone din veacul al XVII-lea.

1. *Lupte basarabene pănă la Vasile Lupu. Cantemir Mîrzacul și Bugeacul Nogailor.*

Urmarea împrejurărilor războinice din vremea luĭ Mihaĭ Viteazul fu așezarea statornică a Tatarilor în Bugeac pentru ca să aibă paza noastră și pentru ca să împiedece, întru cît era cu putință, năvălirile, tot maĭ îndrăznețe, ale Cazacilor, cari pradă Soroca, ucigînd și pe locuitorĭ, la 1601, cari se întorc în 1602 și se arată și în Dobrogea, la Constanța, în anul următor, cari ard și Ismailul și Isaccea la 1604, cari se întîmpină la Dunărea-de-jos în 1606, cari răsbat în 1612 pănă la Varna și Mesembria, fără a maĭ pomeni isprăvile lor maĭ tărziĭ[1]. În schimb, la 1617 Turciĭ atacaŭ Rașcovul de peste Nistru, și Schender-Pașa stătu în tabăra de la Soroca, pănă ce se încheiè în vecinătate pacea de la Bussa saŭ Jaruga[2]. Și tot la Soroca se încheiè între Radu-Vodă și prințul ardelean Gabriel Bethlen, chemat de Turcĭ în ajutor, un tratat de apărare reciprocă[3].

Hotinul, cedat vecinilor și ocrotitorilor de peste Nistru

[1] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 217-8.

[2] *Analele Academieĭ Romîne*, XXI, p. 149; Iorga, *Gesch. des osmanischen Reiches*, III, p. 369.

[3] *Studiĭ și documente*, IV, p. CXXXI.

www.dacoromanica.ro

încă de Constantin-Vodă Movilă, cel scos de Turcĭ în 1612, rămăsese, aproape neîntrerupt, în mînile Polonilor, şi după ce causa Movileştilor, represintată la urmă de nenorocitul tînăr Alexandru-Vodă, duşmănit şi de Orheienĭ[1], cari se răscoală de două orĭ împotriva luĭ, fusese învinsă cu desăvîrşire, la 1616. În anul următor însă cetatea fu părăsită de Hatmanul Zolkiewski, şi pîrcălabiĭ luĭ Radu-Vodă Mihnea, Iacomi şi Ionaşco, intrară încă din iarnă 'n cetate[2].

Linişte fu însă foarte scurtă în părţile acestea de peste Prut. Vîntul aventurilor norocoase aduce în Scaunul Moldoveĭ pe Morlacul Gaşpar Gratiani, «Frînc» de lege şi «Frînc» de gîndurĭ, care ţintia la neatîrnare, la cucerirea Ardealuluĭ, la înnălţarea printr'o sigură prietenie cu creştiniĭ de peste Nistru. Iată-l decĭ ucigînd pe Turciĭ din Iaşĭ, ca odată Aron-Vodă şi Mihaĭ Viteazul, şi aducînd în ţara luĭ pe acelaşĭ Hatman Zolkiewski, înlocuitorul şi moştenitorul politic al luĭ Zamoyski. Dar şi acum eraŭ la îndămînă Tatariĭ şi Paşa acesteĭ granițe, sprijinit în străjuirea sa neadormită pe Silistra la Dunăre şi pe Oceacov la Nipru. Fără să fi atacat Tighinea şi Cetatea-Albă, după plan, dar ocupînd Hotinul, unde Gratiani făcuse pîrcălab pe Annibale Amati din Pistoia (la Galaţĭ era «conte» Montalbano din Bologna)[3], Poloniĭ ajunseră la Ţuţora, unde visaŭ de o nouă biruinţă: vremurile eraŭ însă schimbate, şi în curînd trebui să se înceapă primejdioasa retragere spre Nistru (Septembre 1620). În drumul spre Hotin peri însă şi Hatmanul, de sabia unuĭ Tatar: în cetate, Moldoveniĭ voiaŭ să ucidă pe comandantul italian, care fu silit a chema trupele din Cameniţa, ale starosteluĭ Kalinowski[4]. De alminterea nicĭ Orheieniĭ nu suferiaŭ pe Gaşpar-Vodă, şi eĭ ridicară pe un «Domnişor» dintre eĭ, al căruĭ nume nu-l cunoaştem, şi, odată cu acesta, periră şi uniĭ «căpitanĭ de la

[1] Baret, în Papiu, *Tesaur,* II, pp. 37, 62. Eĭ ar fi fost uniţĭ cu Tatariĭ, şi i-ar fi bătut cumnatul domnesc, Vişnievieţchi, lîngă Iaşĭ.

[2] Cronica luĭ Piasecki, p. 302; *Uricariul,* V, p. 220; X, p. 151.

[3] *Analele Academieĭ Romîne,* XXI, pp. 49, 106.

[4] *Ibid.,* p. 50.

www.dacoromanica.ro

Orheiŭ», pe cari Vodă străinul îĭ mustră în sîrbeşte: «Să avețĭ inimă curată către Domn!» [1].

Eĭ o păziaŭ atuncĭ cînd corturile Padişahuluĭ se ridicară pe malul Nistruluĭ. Radu-Vodă venise însuşĭ, din Ţara-Romănească unde fusese mutat, şi în locul luĭ Alexandru Iliaş, Domnul Moldoveĭ, care nu făcuse pregătirile după cuviință, fu numit din noŭ Ştefan Tomşa care se găsia în alaiul împărătesc. Prin stăruințile luĭ Radu şi ale omuluĭ săŭ de încredere, Cretanul Vevelli, se încheiè la 9 Octombre 1621 *pacea de la Hotin*. Ca o urmare a eĭ, Poloniĭ din cetate, — cari ţineaŭ gata pe candidatul lor la Domnia Moldoveĭ, Pătraşcu Movilă, fiul luĭ Simion, menit să ajungă marele Mitropolit Petru al Chievuluĭ, mîntuitorul şi organisatorul Bisericiĭ Ruşilor de Apus şi, prin aceasta, al întregiĭ Bisericĭ ruseştĭ, — se întoarseră înnapoĭ în Camenița [2]. «Hotinul», spune textul tratatuluĭ, va fi restituit aşa cum l-am găsit acum cu oastea noastră, Domnuluĭ Moldoveĭ. «De datoria de 100.000 de florinĭ a Movileştilor nu se maĭ vorbeşte [3]. Astfel se putură scoate ostaşiĭ moldovenĭ cari păziaŭ de năvălirile prădalnice ale joimirilor Craiuluĭ în Ştefăneştĭ la Prut [4], — locul dintre Hotin şi Prut fiind pe atuncĭ aproape nelocuit, măcar pe margenile drumuluĭ celuĭ mare. În 1629 Miron-Vodă Barnovschi petrecea în Hotin, cu grija certelor dintre putericiĭ săĭ vecinĭ. Ceĭ d'intăiŭ pîrcălabĭ fură Gavrilaş şi Ciogolea, cărora li urmâ, supt Vasile Lupu, Dumitru Buhuş, apoĭ Vistiernic [5].

De la 1630 înnainte, după ce gîndul Polonilor de a se

[1] Miron Costin, p. 269; Colecția de documente Bielowski, pp. 355-7.

[2] *Analele Academieĭ Romîne, l. c.*, p. 49.

[3] *Călătorĭ, ambasadorĭ şi misionarĭ*, din „Buletinul Societățiĭ Geografice", 1898, semestrul II, p. 7 şi urm.; Cronica luĭ Naima, în *Acte şi fragmente*, II, p. 60; *Archiva istorică*, I [1], p. 90 şi urm.

[4] *Călătorĭ*, etc., pp. 13-5.

[5] V. *Uricariul*, XVIII, p. 489 şi aicĭ, maĭ departe. — În fața Orheiuluĭ stăteaŭ însă Tatariĭ, cari prădară Moldova în 1624; *Studiĭ şi documente*, IV, p. CLI, nota 5.

www.dacoromanica.ro

aşeza în Nord nu izbutise, se deschide în Basarabia altă problemă: aceia a părţilor de Miazăzi, unde o îndrăzneaţă căpetenie de Tatarĭ, *Cantemir-Mîrza,* căută, timp de vre-o zece anĭ, în necontenită stăruinţă şi luptă, să întemeieze, împotriva Turcilor Silistreĭ, pe care o şi căpătă pentru sine ca Paşă, a Hanuluĭ din Crîm şi a Moldovenilor, un Stat noŭ, de ameninţare, de stoarcere şi de jaf. Încă din 1622 «cîrmuitorul maluluĭ Măriĭ, la gurile Dunăriĭ» începea prădăciunile sale, care-l duseră până la Pocuţia şi până la Buzăŭ (1624). La 1625-6 se luară la Constantinopol, dar numaĭ de groaza Cazacilor răsplătitorĭ, măsurĭ împotriva luĭ şi Hanul petrecu cîtva timp, trecînd pe la vadul Benderuluĭ, la Cetatea-Albă; Turciĭ pretindeaŭ că aŭ mutat în adevăr dincolo de Nistru cetele luĭ Cantemir.

In 1627 însă, odată cu expediţia luĭ Sacagì-Paşa la gurile Dunăriĭ împotriva Cazacilor, spaima Polonilor şi a celorlalţĭ creştinĭ din vecinătate, se întorsese. Numărul «Cantemireştilor», oameniĭ săĭ, se socotia din partea turcească la 3.000 de ostaşĭ gata de luptă. Cantemir schimba pe atuncĭ şi pe Hanĭ. Tratatul turco-polon din 1633, —încheiat după ciocnirea la Prut, în locul zis «Cornul-luĭ-Sas», a Tatarilor cu Poloniĭ, şi după lupta acestora cu Paşa graniţeĭ dunărene, Abaza, la Studeniţa, pe Nistru, prevăzu în zădar izgonirea luĭ, nefiind cine să izbutească într'o încercare aşa de grea. În locul firmanuluĭ de mazilire, el primi caftan şi sabie de la Împăratul săŭ, pe care-l asculta numaĭ atîta cît îĭ trebuia ca să se menţie, în margenile largĭ ale poftelor şi îndrăzneliĭ sale.

Totuşĭ, şi prin stăruinţile, întovărăşite de darurĭ potrivite şi bogate, ale nouluĭ Domn moldovenesc Vasile Lupu, care nu maĭ era, ca înnaintaşul săŭ Miron-Vodă, «fîrtatul» Tatarilor, Sultanul Murad se hotărî să isprăvească odată cu aceste prădăciunĭ tătăreştĭ, care-l făceaŭ să piardă prin răzbunarea neîntîrziată a Cazacilor. Înlocuitorul luĭ Abaza, disgraţiat şi ucis, Murteza-Paşa, avea să îndeplinească opera de curăţire. Îĭ trebuiră însă anĭ de zile pentru aceasta, de şi încă din 1634 un simulacru de strămutare netrainică se

www.dacoromanica.ro

îndeplinise. O clipă chiar Cantemir se înfăţişi ca apărătorul credincios al intereselor otomane împotriva unui Han trădător, Inaiet (1637). Acesta rămase însă biruitor şi izgoni pe vechiul duşman, care prin Dobrogea, unde nu se putu ţinea, merse, spre îndreptăţire şi cerere de ajutor, la Poartă. În lipsa lui, Tatarii rămaşi se ucideaŭ între ei, înmormîntîndu-se în Cetatea-Albă trupurile lui Calga şi Nuredin, fraţii biruitorului. Pedeapsa căzu atunci asupra lui Inaiet, dar şi asupra lui Cantemir, cari fură zugrumaţi la Constantinopol unul după altul. Apoi un fost Mare-Vizir, Mohammed-Paşa, numit în locul lui Murteza şi al lui Chenaan, veni la Dunărea-de-jos ca să înlăture pe «Cantemireşti», şi Vasile-Vodă merse să-l întîmpine în părţile Smilului (Ismail), înnaintînd apoi cu oastea sa şi cu vecinul muntean, Matei Basarab, până pe la Cetatea-Albă. Aceia dintre Bugeceni cari nu voiră să treacă înnapoi supt ascultarea Hanului, de care se temeaŭ, fură primiţi în Polonia, fiind începătorii Lipcanilor de mai tărziŭ[1].

În ce hal lăsaseră Basarabia ni putem închipui după constatarea boierului Teodor Ianovici că «între Nistru şi Prut n'a mai rămas o casă»[2]. Domnia lui Vasile Lupu a însemnat o lungă şi binefăcătoare odihnă, asigurată de un Domn isteţ şi bogat, pentru Ţinuturile basarabene, care-i datoresc aşa de mult. Cînd fu chemat să ajute la expediţia turcească din 1637 împotriva Azovului, Vasile însuşi veni şi la Orheiŭ şi la Dunăre[3]. Biserica din acest tîrg, a Sfîntului Dimitrie, începută şi isprăvită de dînsul, în vremea cînd avea lîngă sine pe Doamna Tudosca fata lui Bucioc şi pe fiul lor Ioan[4], ca şi cea din Chilia, a Sf. Nicolae, lucrată de

[1] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 223 şi urm.; Iorga, *Studiĭ asupra istorieĭ Romînilor în secolul al XVIII-lea*, din „Noua Revistă Romînă", pe 1900; corespondenţa olandesă, în *Studiĭ şi documente*, XXII.

[2] Hurmuzaki, XV, p. 998 şi urm.

[3] *Studiĭ şi documente*, IV, p. CCV; *Documentele Bistriţeĭ*, I, p. 74, n-l XCIX (şi în Hurmuzaki, XV).

[4] Facsimile al inscripţieĭ, în Arbure, p. 291. Maĭ e încă o biserică ortodoxă şi una armenească *(ibid.*, p. 290).

www.dacoromanica.ro

la 1-iŭ Maiŭ 1648 la 1-iŭ Maiŭ 1658[1], o spun aceasta. Cetăţile fură întărite, şi pănă şi la Tecuciŭ găsim pe vremea aceasta, la 1638, pîrcălabĭ[2].

Pentru a se înţelege însă însemnătatea economică a Basarabieĭ pe această vreme de aproape douăzecĭ de anĭ liniştiţĭ, e de nevoie a înfăţişa organisarea militară, de ţeranĭ liberĭ, a urmări schimbările în proprietate, întinderea boierimiĭ capitaliste, măcar în unele părţĭ, pe ruinele răzăşimiĭ ce nu putea răspunde birul în banĭ. Şi, dată fiind însemnătatea *naţională* a acestor condiţiĭ agrare, o desvoltare cît de mare se cuvine pe deplin.

2. *Viaţă românească în satele, cetăţile şi tîrgurile Basarabieĭ.*

Boieriĭ marĭ cumpără întăiŭ în părţile hotinene, care aveaŭ pentru eĭ îndoita înlesnire că eraŭ lîngă Suceava şi că puteaŭ îngădui legăturĭ cu Polonia, unde Stroiceştiĭ, Movileştiĭ, Bîrnoveniĭ (Barnovschi), Gligorcea Crăciun, nu numaĭ că-şĭ aveaŭ prietenĭ, dar îşĭ căpătară şi diplome de indigenat, ca nobilĭ aĭ regatuluĭ, cu drept de adăpost şi moşiĭ peste Nistru, cum le avea şi cîte un Domn, ca Petru Şchiopul.

Domnia îşĭ păstră pănă tărziŭ locurile de la Nistru şi Prut, asupra cărora îngrijia Marele-Stolnic[3]. Altfel însă ea trecea satele domneştĭ, cele de ocol ale tîrgurilor, în stăpînirea familieĭ domnitoare, care le împărţia, după datoriĭ de recunoştinţă şi interese băneştĭ, mănăstirilor şi boierilor.

Încă de la sfîrşitul veaculuĭ al XVI-lea, *Vartic,* rudă, se pare, cu influentul boier al Rareşeştilor, căpătase de la Alexandru Lăpuşneanu, cu întărirĭ de la ceĭlalţĭ Domnĭ, pănă la Ioan-Vodă cel-Cumplit, — soţul Maricăĭ fiica pîrcălabuluĭ de Hotin, Lupea Huru,—siliştea Andreicăuţiĭ saŭ Bozovinţiĭ, şi el se întinsese şi în alte «hotare domneştĭ», ca Soloneţul,

[1] *Ibid.,* p. 302.
[2] Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* V, pp. 203-4.
[3] Miron Costin, în *Archiva istorică,* I[1], p. 176.

www.dacoromanica.ro

întrînd astfel în luptă cu răzăşiĭ de acolo, Liciul din Sincăuţĭ, cu urice de la Ştefan-cel-Mare, Marco, Moise. Supt Petru Şchiopul vedem pe acelaşĭ Vartic nemeşul trecînd moşia Vărticeniĭ luĭ Gavrilaş Logofătul al doilea, care ţinea pe Măriuţa, fata luĭ Simion Stroicĭ Vistiernicul, pentru 660 de zloţĭ tătăreştĭ [1].

La 1578, Ivancu pisarul leşesc ţinea Vistearca, între Levenţĭ, Medveja, Varticăuţĭ şi Preacăuţĭ, pe care o vinde luĭ «Iani de la Hotin» pe 200 de zloţĭ tătăreştĭ [2].

Supt Iancu Sasul Gherman Hăra Sulgerul şi rudele se află la Perhăuţiĭ de la Nistru şi Cupcicĭ la Ciuhur [3].

Boierul luĭ Petru Şchiopul, *Pilipovschi*, de la care se numesc până azĭ Pilipăuţiĭ dorohoienĭ, avea, pe la Hotin, case la Mihalcăuţĭ [4].

Intre noiĭ proprietarĭ ridicaţĭ în această jumătate a doua a veaculuĭ al XVI-lea sînt şi uniĭ dintre răzăşĭ chiar, şi preoţiĭ înrudiţĭ cu el. Astfel popa Romşa din tîrgul Hotinuluĭ iea, la 2 Septembre 1588, cu 200 de zloţĭ tătăreştĭ, înnaintea pîrcălabilor Gheorghe şi Frăncescul, moşiile Bîrnovul, în parte, Ploscăuţiĭ, Cotunul, de la rudele sale Druţea nemeşul şi sora Achilina, cari le aveaŭ moştenire de la «moaşa lor Taţia, din drese şi întăritură de la Alixandru Voevod» [5].

Neamul *Gole*, Golăie, Basarabenĭ unul, Ieremia, pîrcălab de Hotin saŭ staroste de Cernăuţĭ [6], fu trădătorul luĭ Ioan-Vodă cel Cumplit — avea peste Prut Rujinţiĭ pe Ciuhur, cu loc de moară, jumătate din *satul de obîrşie Golăeştiĭ*, cu loc de moară pe Botna, Burnăreştiĭ, întemeiaţĭ de un Bur-

[1] *Uricariul*, XIV, pp. 151, 155 şi urm. Răzeşiĭ uciseseră nişte Grecĭ supt Petru Rareş, şi de aceia li se confiscase moşia.
[2] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, pp. 334-5
[3] *Studiĭ şi documente*, VII, pp. 208-9, n-l 2.
[4] *Uricariul*, X, p. 108
[5] *Ibid.*, XIV, pp. 159-60 Şi regest în *Studiĭ şi documente*, VI, p. 89, n-l 1.
[6] Hurmuzaki, XI, p. XXVII.

www.dacoromanica.ro

nar (Bernard) şi loc de moară pe Bîc: ele trecură la mănăstirea din Iaşĭ a familieĭ, Golia [1].

Stroiceştiĭ stăpîniaŭ proprietăţĭ întinse, ca moştenitorĭ, mult timp căzuţĭ în neînsemnătate politică, aĭ «Stravicilor» — de fapt Stroicĭ: fiĭ al luĭ Stroe — de odinioară: pe Simion Stroicĭ Vistierul îl găsim cumpărînd de la Ivancea diacul polon moşia hotineană Grozenţĭ, pe care o lasă apoĭ nepotuluĭ Miron Barnovschi, care fu Domn [2]. Nu ştim anume ce avea peste Prut cellalt frate Lupu, care-şĭ zise poloneşte: Luca; fiul săŭ Ionaşco însă moşteni moşia de la Volcineţul Sorocăĭ, pe care, la risipirea iute a averiĭ, o cumpără un urmaş al bătrînuluĭ Tăutu, Mihaĭ Tăutu, pîrcălab de Hotin [3]. La Orheiŭ, Tiliţa fu vîndută, după moartea mameĭ sale, Păscălina, de acelaşĭ Ionaşco m'năstiriĭ Sf. Sava din Iaşĭ [4]. La Soroca în sfîrşit satele Albeştĭ pe Soloneţ, Bălăneştĭ, Ionăşeştiĭ pe Răut trec, cu toată împotrivirea răzeşilor, la Arsenie fost treti Logofăt, vre-un urmaş de Sorocean şi el, pentru 380 de galbenĭ de aur [5].

Movileştiĭ par să vie şi eĭ din aceste părţĭ, care, prin răscoale şi lupte necontenite, îşĭ arată rolul precumpănitor în istoria Moldoveĭ pe la 1600. «Moşiĭ» episcopuluĭ de Rădăuţĭ, apoĭ Mitropolit, Gheorghie, şi aĭ luĭ Ieremia, viitorul Domn, dăduseră mănăstiriĭ Voroneţul, care avea, cum ştim, şi «balta cu hotar» Leonta, la Nistru, satul Sublinţĭ la Soroca. Ieremia-l luă apoĭ ca domnesc, alipindu-l la Năpădova şi făgăduind călugărilor un altul, care nefiind dat, Voroneţul reîntră în drepturile sale, recunoscute şi de Doamna Ieremieĭ, Elisaveta; supt Radu Mihnea apoĭ se îngădui vătămanuluĭ să atragă străinĭ, «Ruşĭ, Leşĭ, Ungurenĭ, Muntenĭ,

---

[1] *Uricariul*, IX, p. 140.
[2] *Studiĭ şi documente*, XI, pp. 49-50, n-l 14.
[3] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, p. 174.
[4] *Ibid*, pp. 172-5; *Uricariul*, V, p. 215.
[5] *Ibid.*, pp. 259-61.

www.dacoromanica.ro

Sîrbî», într'o slobozie [1]. Văscan Movilă, pîrcălabul de Hotin în 1563, al luĭ Despot, o rudă a luĭ Ieremia, şi soţia Nastasia aveaŭ Nelipouţiĭ Hotinuluĭ, cumpărat încă de tatăl săŭ şi de Dumitru Movilă (Moviliţă), Mare-Vătaf — poate de Dorohoiŭ — de la un Dinga pe 300 de galbenĭ tătăreştĭ, şi după Văscan rămaseră în curţile de acolo mazilul Ionaşco cu două surorĭ [2]. De la soţul eĭ, Ioan Movilă Marele-Logofăt, avea Maria, mama Voevozilor Ieremia şi Simion, Iurceniĭ în Soroca, pe carĭ-ĭ lăsă luĭ Alexe Mustaţă «ce aŭ fost părcălab» - şi bănuim unde: tot la Hotin [3]. Mitropolitul Gheorghie cumpără de la urmaşele luĭ Luca Arbure din vremea luĭ Ştefan-cel-Mare, jertfa luĭ Ştefăniţă, pe urma căruia niciodată nu se maĭ ridică acest vechiŭ neam,—Stănileştiĭ Hotinuluĭ, pe care li-l dă apoĭ îndărăt ca să iea Solca [4]. Gheorghe Izlozeanul, pîrcălab de Hotin, «socrul» orĭ ginerele Ieremieĭ, cumpără şi el în apropiere, Coteleva, Sancăuţiĭ, Mărgeninţiĭ, *Şişcăuţiĭ zis şi Novo-Seliţa,* de la un Gheorghe şi ginerele săŭ, Constantin Roşca [5]. Constantin-Vodă Movilă, înlocuind răzeşiĭ, pe carĭ-ĭ deposedase de sigur, vinde uneĭ rude de aproape, Chiriţă Paleologul şi Măricăĭ, văduva luĭ, moşia Vasilcăul, «din ocolul tîrguluĭ Soroceĭ», Cirişnovăţul vecin, lîngă Troian şi «nouă fîntînĭ»; ele trec la mănăstirea Golieĭ, care maĭ avea părţĭ din Stoicanĭ, jumătate din Stolnicenĭ saŭ Pohribenĭ şi chiar «o poiană din hotarul Soroceĭ», strîngînd astfel tîrgul din maĭ multe părţĭ; maĭ tărziŭ tot aicĭ călugăriĭ căpătară de la Alexandru Movilă, ultimul represintant al dinastieĭ, satul Voşca [6]. Ceĭ doĭ soţĭ ieaŭ şi Birecaniĭ la Bîc, în Lăpuşna, de la răzeşĭ ce se co-

---

[1] Măzăreanu, *Voroneţul,* p. 51 şi urm.

[2] *Archiva istorică,* III, p. 202. Cf. Hurmuzaki, XI, pp. L-LI. La 1587 încă Dumitru Movilă avea Nelipouţiĭ la Hotin, pentru care mărturisia la 1599 Gheorghe, pîrcălabul de acolo; *Studiĭ şi documente,* VII, p. 209, n-le 5-6.

[3] *Archiva istorică,* I [1], p. 128.

[4] *Studiĭ şi documente,* XXI, p. 281 si urm.

[5] *Ibid.,* V, p 397.

[6] *Studiĭ şi documente,* VII, p. 211, n-l 15 Interesante nume de răzăşĭ: Nistor, Doica, Drăguţa, Axinia. V. şi Halipa, *l. c.,* Actele Chişinăuluĭ.

www.dacoromanica.ro

boară din strămoșĭ dăruițĭ de Ștefan-cel-Mare însușĭ [1]. Maria Paleologa dăduse mănăstiriĭ Pobrata și un sat la Lăpușna, Ciocăneștiĭ [2].

Maria maica Movileștilor avuse din altă căsătorie, cu Balica, pe vestitul Isac Balica Hatmanul, care peri ca hain în lupta, pentru seminția luĭ Ieremia, cu Ștefan-Vodă Tomșa. Din moștenirea luĭ biruitorul dărui, pentru vre-o datorie de banĭ, MareluĭVameș Manolachi, un Grec — cel d'întăiŭ ce se așează aicĭ, între urmașiĭ vechilor ostașĭ colonisatorĭ , patru sate, Rogojeniĭ, Vistierniceniĭ, foștĭ în 1525, prin danie domnească, aĭ Căprieneĭ [3], și Roșieciĭ pe Răut, în Ținutul Sorocăĭ, «cu vadurĭ de morĭ și cu bălțĭ cu pește», pe lîngă Mușcenĭ la Nistru [4]. De la dînsul va fi avut Solca, prin această mănoasă confiscare, Ustia la Orheiŭ, «pe malul Nistruluĭ, unde cade Răutul în Nistru» [5]. La căderea Tomșeĭ însă, supt Moise Movilă, ruda luĭ Balica, el însușĭ și alțĭ Movileștĭ îșĭ luară partea din marea avere rămasă fără stăpîn: prin dania la Pîrlițĭ, în Soroca, pe care i-o făcu Moise-Vodă, la 5 August 1631, ajunse astfel stăpînitor basarabean Eustratie al treilea Logofăt, vestitul cărturar, traducător de nomocanoane, de cărțĭ bisericeștĭ și probabil și acela al luĭ Herodot [6]. Iar Miron Barnovschi, și el un Movilă, după maică-sa, desfăcea din moșiile Balicăĭ Răcințiĭ pe Nistru pentru a-ĭ da luĭ Constantin Stîrcea [7].

Ca soț al Ileneĭ, fiica luĭ Ioan-Vodă Movilă pretendentul, alt mare cărturar al Moldoveĭ, cronicarul luptelor și suferințelor din acest timp și, pe de altă parte, și el un ucenic al școlilor polone, un iubitor al rosturilor pe peste Nistru, unde găsi mai tărziŭ un bun adăpost, *Miron Costin* ajunse mare stăpînitor de pămînturĭ între Prut și Nistru. Nu putu

[1] Halipa, *l. c.*, II, p. 230 și urm.
[2] *Studiĭ și documente*, V, p. 82, n-l 19.
[3] Halipa, *l. c.*, I, p. 216.
[4] *Uricariul*, V, pp. 221-2. Cf. *ibid.*, p. 378 și urm.
[5] S. Fl. Marian, *Condica Solcăĭ*, p. 66.
[6] Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, pp. 156-7.
[7] *Uricariul*, XVIII, p. 399 și urm.

www.dacoromanica.ro

să smulgă Larioneştiĭ (Soroca) mănăstiriĭ Sf. Sava, care o căpătase de la Ienachi Postelnicul, proprietar şi dînsul prin vre-o danie a luĭ Ştefan Tomşa [1]. Miron căpătă însă şi stăpîni în pace acest vast domeniu basarabean: Sancăuţiĭ, Ruşinţiĭ la Hotin, Crăncăuţiĭ, Chipicĭca, Cotujeniĭ, Zmunţeniĭ, Scobirceniĭ, Oprişeniĭ, Vaslăuţiĭ, Sudarsca, Brazcăuţiĭ. Coşelniţa, Buzeniĭ, Bărbova, Căcăceniĭ, Bărbuşcaniĭ la Soroca, Măucăuţiĭ, Vepreuca, Tirobceniĭ, Cucuieţiĭ, Mărculeştiĭ, Rogojeniĭ, pe Răut, Davida la Orheiŭ, «de spre Tighine» şi am pomenit numaĭ acele sate la care e pomenit Ţinutul, în lista imenseĭ averĭ teritoriale [2]. Numaĭ «pentru plata datornicilor săĭ şi pentru comîndul săŭ», el lăsa, după împărţirea celorlalte sate între treĭ feciorĭ şi maĭ multe fete, Davida, pe care maĭ tărziŭ eraŭ s'o usurpe Turciĭ benderliĭ, Coiceniĭ pe Prut, la Ţinutul Iaşuluĭ, şi satul sorocean al Măteuţilor [3]. Safta, fiica luĭ Miron, avea în Ţinutul Iaşilor, Măleştiĭ pe Prut, Sociĭ, Cîrpiţiĭ, Căcăceniĭ, Coşerniţa şi Siliştea Tîrleştilor, Gîrboviĭ, Buzeniĭ şi Zmulţeniĭ la Soroca, în sfîrşit Cărăimăneştiĭ, satul urmaşilor luĭ Cărăiman, la Vadul-luĭ-Vodă pe Nistru, în părţile Orheiuluĭ [4]. Iar Maria Vistierniceasa, altă fată a cronicaruluĭ, trecea în familia soţuluĭ, Ilie Cantacuzino, iar apoĭ, neavînd copiĭ, în aceia a luĭ Iordachi Cantacuzino Deleanul, «Budele de la Soroca, în Movilăŭ», Uşihlibiĭ şi alte moşiĭ de dincoace de Prut [5].

Venind la altele din neamurile nouă ce se ridică la începutul veaculuĭ al XVII-lea pentru o hegemonie politică de cîteva deceniĭ numaĭ, pănă le răpun şi pe dînsele Greciĭ şi boieriĭ Ţeriĭ-de-jos, maĭ apropiaţĭ de Dunărea întru toate stăpînitoare,—*Grigorcea Crăciun,* cetăţeanul polon, dădu Voroneţuluĭ Tăistreniĭ şi Hlinovul, «ce se chiamă Cobulta»,

---

[1] *Studiĭ şi documente,* IV, p. 270, n-l CII.
[2] *Archiva istorică,* III, pp. 281-3.
[3] *Studiĭ şi documente,* V, p. 133, n-l 65. Cf. V. A. Urechiă, *Miron Costin, Opere,* regestele de documente.
[4] *Studiĭ şi documente,* VII, p. 340, n-l 16.
[5] *Ibid.,* XI, p. 80, n-l 144.

www.dacoromanica.ro

din sus de Răut, pe care un timp le usurpă unul din tovarăşiĭ de răscoală aĭ luĭ Balica, Trifon Clucerul [1]. *Ghenghea* Logofătul, rudă prin soţia sa cu Stroiceştiĭ [2], avea Chelmeştiĭ în Hotin, lîngă Varticăuţĭ, — un Toderaşco Varticovicĭ era încă pîrcălab de Soroca pe la 1580 [3], iar Iuraşco, fiul Hatmanuluĭ Vartic, şi fratele luĭ Ionaşco, îngropat la mănăstirea Galata, dădea acesteia satul hotinean Malitinţiĭ [4], şi el o dădea de zestre feteĭ, Safta, care luă pe Lupu Prăjescul: îl vedem apoĭ pe acesta în judecată cu urmaşiĭ Onciuluĭ Moţoc, aĭ Postelniculuĭ Crăciun şi aĭ unuĭ Leţea [5].

Nicoară *Prăjescul,* tatăl Lupuluĭ, era aicĭ, şi în Dorohoiul vecin, un mare proprietar de foarte întinse moşiĭ răzăşeştĭ, avînd pe la 1617 Cotova pe Căinar, Visoca, «la vîrful Căinaruluĭ» — moşie pomenită şi în veacul al XV-lea —, Crivceniĭ în Ţinutul Sorocăĭ, Cozeştiĭ în al Orheiuluĭ urmaşĭ aĭ luĭ Cozea , Văsieniĭ pe Botna şi acel Prăjeştĭ în Lăpuşna, din care se vădeşte obîrşia basarabeană a neamuluĭ [6].

Un Voruntar Prăjescul Comisul şi soţia Salomia, cari aveaŭ un singur fiŭ, Savin, lasă fetelor, măritate cu Grigore *Ureche* cronicarul (Lupa), Toma Stolnicul Cantacuzino şi Lupu Bucium, o sumă de alte moşiĭ basarabene, dintre care luĭ Toma-ĭ vin «Siliştea pe Prut», luĭ Bucium Cumceniĭ, tot la Prut, iar luĭ Ureche, pe lîngă Vlăsăneştiĭ pe Prut, Străşeniĭ pe Bîc, la Lăpuşna, şi Cruhliceniĭ, al pribegilor de la Cruhlicul hotinean [7]. Maĭ tărziŭ Ureche ajunge să aibă Negrileştiĭ, Balta, Genele şi Briţcaniĭ, în Tigheciul fălciian, smuls de la nişte răzăşĭ al căror neam îĭ avea încă din zilele luĭ Alexandru-cel-Bun.

---

[1] Măzăreanu, *Voroneţul*, pp. 55-7, n-le 2 3.

[2] I. Tanoviceanu, în *Archiva societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ*, III, p. 339.

[3] Inedit în Biblioteca Fundaţiei Zamoyski din Varşovia.

[4] *Archiva istorică*, I[1], p. 144.

[5] *Uricariul*, XIX, p. 445 şi urm.

[6] *Studiĭ şi documente*, XI, pp. 88-9, n l 183. Totuşĭ avem Prăjeştĭ în părţile Bacăuluĭ (două sate) şi ale Romanuluĭ.

[7] *Ibid.*, VI, pp. 535-6.

www.dacoromanica.ro

Încă de la 1600 găsim pe «Căpitanul» *Donicĭ* încunjurat de răzeşĭ din Pituşca, Verpca, Săpotenĭ, Siţăneştĭ, Găteştĭ, Păuleştĭ, Vărzăreştĭ, dintre cari uniĭ sînt hotnogĭ [1]. La 1603 era pîrcălab de Orheiŭ un urmaş de răzăşĭ de pe aicĭ, Ignat *Ciogolea*, începătorul neamuluĭ uneltitor al Ciogoleştilor, şi el avea moşie la Şipotenĭ [2]. Urmaşul săŭ în 1609, Gheorghe, va fi fost din rîndul acelorașĭ vechĭ grănicerĭ cari cunoşteaŭ şi fierul pluguluĭ şi al săbieĭ [3]. Şi tot dintre eĭ se ridică Steţco, om de încredere al luĭ Ştefan-Vodă Tomşa, care-l trimete şi în misiune la principele Ardealuluĭ [4]. Amintim că la începutul anuluĭ 1617 răsare într'o mănăstire un Domnişor care-şĭ zice fiul luĭ Ioan-Vodă-cel-Cumplit şi, lăsîndu-şĭ meşteşugul de pănă acuma, de diac şi cizmar, merge la Orheiŭ, capătă ajutătorĭ şi se îndreaptă spre Iaşĭ, unde ar fi încercat să cîştige pe Logofătul luĭ Radu-Vodă, care-l dă însă stăpînuluĭ săŭ spre moarte [5].

Uniĭ din pîrcălabiĭ Hotinuluĭ, cum e Spătarul Costaşco *Moţoc*, supt Vasile Lupu şi Istrate-Vodă Dabija, orĭ Toderaşco, aŭ şi moşiĭ prin aceste părţĭ, unde rămîn [6]. Tot aşa la Soroca era pîrcălab în 1660 Dumitraşco, care avea de la soţia Aniţa satul Iuganiĭ, din moştenirea Varticeştilor [7].

Tot din moştenirea luĭ Balica, Pătraşcu Costin Spătarul capătă, de la Moise Movilă-Vodă, Mateuţiĭ la Soroca, pe lîngă Baranca, Noua-Suliţă, Preruda [8].

Şi *Bucioc* avea moşiĭ pe aice, vestitul Bucioc care muri tras în ţapă de Turcĭ ca îndemnător la răscoală al luĭ Gaşpar-Vodă Gratiani şi care măritase pe fiică-sa Tudosca

[1] *Studiĭ şi documente*, V, p. 17, nota 4. Unuia-ĭ zice: Leahul. Cf. *ibid.*, p. 21, noţa 1.

[2] *Ibid.*, XI, p. 74, n-l 109; Pîrvan, în *Convorbirĭ literare* pe 1904.

[3] *Ibid.*, V, p. 11, n-l 52.

[4] *Ibid.*, IV, p. cxxxv, nota 5.

[5] Cf. Hegyes, in Trauschenfels. *Deutsche Fundgruben*, p. 148; cf. *ibid.*, pp. 326-7.

[6] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, III, pp. 136, 292-3.

[7] *Ibid.*, IV, pp. 220-1.

[8] *Studiĭ şi documente*, V, p. 533, n-l 10.

www.dacoromanica.ro

după Vornicul Lupu, menit să fie Vasile-Vodă. În zestre era satul Andreuţiĭ, şi într'un tărziŭ Doamna Ruxanda se judeca (1674) pentru nişte veciniĭ cu Ilie Moţoc, judecata făcîndu-se la Hotin de Ştefan-Vodă Petriceicu[1], cu întrebarea pîrcălabilor de Soroca. Tot în foaia de zestre a Domniţeĭ eraŭ şi Găozeniĭ în Ţinutul Sorocăĭ, pe cari Ruxanda-ĭ vinde la 1669 luĭ Ilie Sturza Stolnicul[2]. Costea şi Ilie Bucioc aveaŭ moşie la Costeştĭ (Hotin) cu heleşteŭ, moară în Ciuhur şi «loc de moară», precum şi pod pe dubase la Prut, şi Găureniĭ, din Iaşĭ: Buhuşeştiĭ, Cantacuziniĭ moşteniră pe cel d'intăiŭ[3]. Al doilea Costea Bucioc maĭ cumpără, la 1660, de la urmaşiĭ luĭ Vasile Brăescul, Dumeniĭ pe Prut (Hotin)[4].

Din pămînturile familieĭ *Sturza,* biserica ieşeană Bărboiul căpăta Urzeştiĭ Sorocăĭ, cumpărată de la Ilie Sturza Stolnicul, şi două morĭ pe Răut[5]. De la Sturzeştĭ trec la Filipeştiĭ muntenĭ, prin căsătorie, între altele, Căzăneştiĭ din Orheiŭ, maĭ tărziŭ aĭ gineruluĭ luĭ Mateiŭ Filipescu, Iordachi Caramanlîul[6].

Dumitru *Buhuş,* a căriĭ văduvă fu soţia luĭ Dabija-Vodă, avea între multele luĭ moşiĭ, pe Ciuhur Brăteşăniĭ, Talmacinul pe Nistru (Hotin), ş. a.[7].

Să vedem acum întru cît neamurĭ maĭ micĭ se împărtăşiaŭ de stăpînirea pămîntuluĭ basarabean. La 1611, răzeşiĭ Condrea fiul luĭ Petre Traistă şi Doţa vînd locul lor, cu prisacă, «la Bătrîna, la puţ», luĭ Nicoară Uricar, aducîndu-se, din causa vecinătăţiĭ, şi mărturia marilor-vătajĭ şi a şoltuzuluĭ şi pîrgarilor de Lăpuşna[8]. La Ciripcăŭ şi Nico-

---

[1] *Uricariul,* X, pp. 168-9.
[2] *Ibid*, XXIII, pp. 260-1.
[3] Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* III, pp. 288-90.
[4] *Ibid.,* IV, pp. 164-5.
[5] *Uricariul,* IX, p. 145
[6] *Studiĭ şi documente,* V, p. 408. Cf. *ibid*, p. 410
[7] *Ibid.,* VI, p. 77, n-l 21.
[8] Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* V, pp. 241 2-

www.dacoromanica.ro

reştĭ (Soroca) stăpîniaŭ la 1618 Alexandra şi Ghedeon, fiiĭ luĭ Voicu fost Logofăt[1]. Tot pĕ timpul luĭ Vasile Lupu căpătară moşie în Ţinutul Iaşilor peste Prut, la Dumeştĭ saŭ Tocsobenĭ, Gheorghe Kotnarski, pisarul leşesc şi «rotmistrul domnesc» Roszczicz, carĭ-ĭ trecură apoĭ Iesuiţilor din Iaşĭ, făcîndu-şĭ acolo şi odaie de vite; biserica ortodoxă, clădită de un boier, puseră eĭ să o strice, «că făr' de ştire noastră s'aŭ fostu făcut pe moşie noastră, după marturĭ»[2]. De Hotin se ţinea supt Movileştĭ şi satul Şireuţilor, care trecu apoĭ, supt Vasile Lupu, în mînile Neniuluĭ Vornicul[3]. Ianachi Postelnicul cumpără de la urmaşiĭ Ulmanuluĭ, proprietar supt Ioan-Vodă-cel-Cumplit, şi de la Vasile Dăgan satele Ulmenĭ în Lăpuşna, pe Botna, şi Diecíĭ, în acelaşĭ loc; sora sa Vambula şi soţul eĭ, Hrizea, le trec apoĭ tot Vorniculuĭ de gloată Neaniul, la 1644[4].

Gheorghe-Vodă Ştefan aşează la Pulberenĭ, pe Cogîlnic, cu valea Namisnicul, pe Luca pîrcălabul săŭ de Lăpuşna şi soţia Gherghina; eĭ aŭ şi «valea Buciumuluĭ, pe Tănuşa». Luca rămîne în aceste părţĭ, şi la 1669 el era pîrcălab de Chişinăŭ. Morile trecură[5] apoĭ la neamurile înrudite Arbure şi Iamandì. Lăpuşna era aproape, şi maĭ tîrziŭ tîrgoveţiĭ luaŭ fără drept dijma[6]. În apropiere căpătă şi biserica Sf. Ioan Zlataust din Iaşĭ pămînturĭ[7], precum şi satul Hănceştĭ, cu moşia Bolăe saŭ Baloia şi Crăieştiĭ[8].

Între multele moşiĭ ale luĭ *Vodă-Dabija* chiar şi ale Doamneĭ Dafina Buhuş era şi Ustie, la Orheiŭ, dată apoĭ Bîrnoveĭ, Zalucenil, Vitolţiĭ ş. a.[9].

În ce priveşte pe alţĭ boierĭ, un «om noŭ» între eĭ, Duca

[1] *Studiĭ şi documente*, XI, p. 90, n-l 186.
[2] *Ibid.*, I-II, p. 86.
[3] *Uricariul*, XIV, p. 98.
[4] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, pp. 305-6.
[5] *Uricariul*, XXIV, p. 425.
[6] *Ibid.*
[7] *Ibid*
[8] *Ibid*, p. 426.
[9] *Studiĭ şi documente*, VII, p. 318, nota 1

www.dacoromanica.ro

fost Ușer-Mare, la 1624, avea Teșăuții[1]. Tot pe atuncĭ se ridică la însemnătate și neamul unuĭ diac basarabean de pe Cogîlnic, *Cogălniceanu*, care primia de la Movileștĭ satul Tălăieștĭ, întrînd în gîlceavă cu răzășiĭ de acolo unul din eĭ se chiamă Pîntece-Verde , pentru siliștea Călmățuiul și dreptul de a face heleșteŭ pe pîrăŭ[2] Totușĭ eĭ căpătară siliștea, unde se aflaŭ la 1660 fiiĭ luĭ Ioan Cogălniceanu, alt diac — între eĭ Vasile și fetele[3].

În aceiașĭ epocă a luĭ Vasile Lupu, în sfîrșit, *Cantacuzineștiĭ* încep să se implînte pe aicĭ. Constantin Ciobanul —zis așa poate pentru marele negoț de oĭ basarabene cu Țarigradul pe care-l făcea, dă de zes're Logofătuluĭ Iordachi Cantacuzino Chelmeștiĭ, cari trec apoĭ la fiul acestuia, Ioniță[4].

Constantin Stîrcea, pîrcălab de Hotin, și soția sa, fiica fostuluĭ Mare-Logofăt Pătrașcu, aŭ moșie la Cotiugenĭ, pe Prut, pe care o vînd apoĭ luĭ Iordachi Cantacuzino[5]. Urmașiĭ luĭ Iordachi însușĭ aveaŭ pe la 1700, între altele, Trifăuțiĭ la Soroca, «cu pod în Nistru și cu vad de moară în Nistru», Bojovița, Hlinaia, Mărcorețul și Ilișăuțiĭ, Tribisăuțiĭ, Dimideniĭ, Răsteul Buzovița, Măndăcăuțiĭ, «Brășteile», Carlacăul, Romancăuțiĭ, Chilimeștiĭ la Hotin, Puiceștiĭ la Lăpușna, «în «braniște», Ploscureniĭ în Ținutul Iașilor «cu loc de heleșteŭ în Ciuhru și cu morĭ», de la Constantin Ciobanul Postelnicul; Năvărnițiĭ, tot acolo, Stolniceniĭ, Stîngăceniĭ, Zăhăicaniĭ, de la Vasile Macri, Hălințiĭ de la Vărlan Bontăș, Portorteasa, Răzăna de la Toader Cuza, și Teleneștiĭ la Orheiŭ[6].

Pe la 1670 urmașiĭ luĭ Grigore Cucora Stolnicul luĭ Petru

---

1 *Ibid*, X[1], p. 74, n-l 114
2 *Uricariul*, V, p. 187.
3 *Ibid*. Cf. *Istoria literaturiĭ romîne în secolul al XVIII-lea*, I, p. 481 și urm.
4 *Ibid*, XIX, p. 445 și urm. — Pretențiĭ ridică însă și un Vasile Carp *(ibid.)*.
5 Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, pp. 315-6.
6 *Studiĭ și documente*, VII, p. 180 și urm.

www.dacoromanica.ro

Şchiopul[1] — din care neamul Mătieş şi neamul Ţălinca — eraŭ împresuraţĭ la Săliţa, zisă apoĭ Oncăuţĭ, «pe Racovăţul-Sec» (Hotin), de Toderaşco Iordachi Cantacuzino, care avea în vecinătate Lişăuţiĭ. În satele vecine însă, Cepelenţĭ, Rujinţĭ, Mihălăşenĭ, Pascova, Oncăuţĭ, Hrinăuţĭ, Hlinaia, se păstraŭ răzeşiĭ[2].

Însuşĭ neamul domnesc cel noŭ, înrudit cu Băcioc, neam care trăgea nădejde să ajungă o dinastie, căută să-şĭ înfigă rădăcinile aicĭ. Fratele luĭ Vodă-Vasile, Gavril Hatmanul, îşĭ dase fata după Andreieş Medelnicerul, care avea moşie la Corjouţĭ, «ce-s pe apa Vilia, în Ţinutul Hotinuluĭ». Se credea că Gavril făcuse silă răzăşilor, căcĭ eĭ se ridică după căderea Domnuluĭ, la 1654, cu «Jăvertean iuzbaşa, fiul Ţigănceĭ, nepot luĭ Teţescul, strănepot luĭ Lăzean şi Mihul». Se dovedeşte însă că moşia e cumpărată parte de la Grigore Pilipovschi şi soţia Mitrofana, fiica Vistieruluĭ Solomon, parte de la neamurile Gînscă, Răspop, Corjăŭ şi altele, iar parte e danie de la urmaşiĭ luĭ Lozonschi Cămăraş: Toderaşco Vornicul, Iordachi Cantacuzino, Racoviţă, pîrcălabul Stîrcea şi Ştefan fiul luĭ Şoldan[3].

La Mînzeştĭ (Iaşĭ) şi pănă în *drumul Măjilor,* pe unde mergeaŭ carele cu peşte (este şi «o baltă cu peşte» aproape) în aceiaşĭ vreme a luĭ Vasile Lupu Păharnicul Frăţiman trece proprietatea sa luĭ Vodă, şi acesta o dă Sohiicăĭ fata din casă a Doamneĭ, «căcĭ i-aŭ slujit»[4]. Sohiica, poate fată din casă şi la Gheorghe Ştefan, nu se aşeză acolo, ci vîndu

[1] El cumpărase de la Sinata, Călina, Tetaa, Olina, Fădoraşco, Roman, Buhaciŭ, Marco, Miros, Lupşa, Maxin vătaful fiul luĭ Vlaicul, de la urmaşiĭ Slavneĭ. Grozaveĭ, Uideĭ, luĭ Cozuna şi Vasco Bore vătafiĭ, luĭ Lojea, luĭ Toader diacul şi Roman diacul, de la Pava, Hopca, Gafa, Liciul, Văscan, Oanţa, Mica, Zoica, Maruşca, Dimca, Săcuia, Mîndrul, Armanca, Vasutca, Luchia, Petraş.

[2] Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* IV, pp. 60-2, 206 şi urm.

[3] *Uricariul,* XXIII, p. 241 şi urm. — Nume: Mitrofana, Batco, Greaca, Sofrona, Mamunt, Bilae, Drăghina. Vasile Şoldan vinde şi partea sa de la Vacota; *ibid.,* p. 248.

[4] *Ibid.,* XII, pp. 278-9.

www.dacoromanica.ro

locul luĭ Grumezea Căpitanul [1], şi acesta cumpără şi prin prejur, avînd marturĭ pe Hariton căpitanul, pe iuzbaşa Andreĭ, pe Vlasie căpitan de Soroca şi alţĭ «voinicĭ» basabenĭ. Maĭ tărziŭ o parte de moşie — «bătrînul Domşeĭ» — fu vîndută Doamneĭ luĭ Duca-Vodă, Anastasia, nepoata soţieĭ luĭ Grumezea, după prada cea mare a Tatarilor, supt Vasile, cînd se nimiciră zapisele [2].

O altă parte din Mînzeştĭ fu dăruită de Vasile-Vodă Gaftoneĭ, «căcĭ i-aŭ fost roabă şi o au fost măritat după Ivan bărbierul de la Feredeŭ», după care ea se mărită cu Gligorie Braşovanul. Ivan Ţurlic, soţul Gaftoneĭ, fusese şi el slujbaş al Curţiĭ[3]. Moşia trece prin vînzare la Marele-Jitnicer Necula [4], a căruia soţie Alexandra era văduva Grumezeĭ şi mătuşa Doamneĭ luĭ Duca. Găngureştiĭ vecinĭ ajung aĭ luĭ Vasile Corlat Uricarul şi Cămăraşul, pe doĭ boĭ cît 50 de talerĭ [5]. Şi Rusul hotnogul avu apoĭ parte aicĭ [6].

La Găurenĭ (Iaşĭ) era ruda luĭ Vasile, Iorga Postelnicul, care-o vinde apoĭ luĭ Stamati Postelnicul, în judecată, la 1671, cu Galata [7].

În ce fel neamul luĭ Vasile-Vodă înţelegea să plătească se vede, de altfel, din casul frateluĭ domnesc Gheorghe Hatmanul, care-şĭ face case la Galaţĭ, pe locul dat de Doamna Marghita Movilă luĭ Pană Păharnicul de Covurluiŭ şi nu se gîndeşte a-l plăti decît «aproape de primineala luĭ Vasilie-Vodă», uitînd de fapt şi atuncea [8].

În ce priveşte averile mănăstireştĭ, ele nu se înmulţesc

[1] *Ibid.*, p. 283 şi urm.
[2] *Ibid.*, p. 281 şi urm.
[3] *Uricariul*, XXIII, p. 235.
[4] *Ibid*, XII, pp. 289-90 şi urm.
[5] *Ibid.*, p. 274 şi urm.
[6] *Ibid.*, pp. 295-6.
[7] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IV, pp. 285-6 şi urm. Iorga avea o soră Alexandra, alta Zamfira şi o nepoată Evda (*ibid.*, pp. 287-8).
[8] *Ibid.*, IV, pp. 203-5.

www.dacoromanica.ro

simţitor în acest timp. Avem chiar actul prin care la 1622 Ştefan Tomşa îndeamnă pe «vătămanii şi toţi vecinii» de la Taistrenĭ şi Tîrnauca Soroceĭ a se supune egumenuluĭ de Voroneţ [1]. Dobrovăţul are judecată cu un Ştefan Cuatu pentru Fîntîna Cahova, la Grecenĭ [2] în hotar, ş. a.

Viaţa răzeşească urmà: o găsim şi în părţile Hotinuluĭ, alăturĭ cu proprietatea mare, care va decădea în curînd. De obiceiŭ se ridică însă, maĭ ales prin dregătoriĭ, prin comenzĭ militare, ca singurĭ stăpînitorĭ, uniĭ dintre răzeşĭ chiar, urmaşĭ aĭ vechilor neamurĭ. La 1610, răzeşiĭ din Căbeştiĭ Hotinuluĭ îşĭ vînd partea starosteluĭ Onciul, înnaintea luĭ Dumitraşcu ginerele luĭ Dobranschie din Lucavăţ, a cunoscutuluĭ vameş Condrea şi a luĭ Dobruş şoltuzul de Cernăuţĭ [3]. La Hlinişte şi Novocăuţĭ stăpîneşte în 1637 Gheorghe Jora [4]. La Costela şi Solominca Hotinuluĭ unuĭ Jora îĭ urmează Gavrilaş Vornicul şi Tuduri fost pîrcălab [5]. «Jupăneasa Grăpina» Prodăneasa lasă la 1639 «fiuluĭ» Vasile şi fiiceĭ Ana Rujavinţiĭ şi parte din Cerlica, «fiuluĭ» Lupu Talpă şi fiiceĭ Irina Peribicăuţiĭ şi Şijcăuţiĭ [6]. Fetele Todosieĭ Oncioaia din Suceava vînd la 1640-1 la Lopătinţĭ (Hotin) [7]. Pe la jumătatea veaculuĭ al XVII-lea Cazacul trece luĭ Neculaĭ Sălitrarul a patra parte din Molodova pe Nistru (Hotin), contractul făcîndu-se în Polonia la Studeniţa, cu marturĭ străinĭ. Fata luĭ Neculaĭ vinde apoĭ moşia luĭ Prodan Drăguşescul, vărul eĭ (1657) [8].

Un Avram de Luncenĭ, care lasă pe la 1650 averea fiilor

---

[1] *Uricariul*, X, p. 134; XXIII, p. 70. Pentru Moscora Sorocăĭ, răzăşească, *ibid.*, p. 164.
[2] *Ibid.*, VI, p. 261.
[3] *Ibid.*, XIX, pp. 7-8.
[4] *Studiĭ şi documente*, VII, p. 210, n-l 11.
[5] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, III, pp. 287-8.
[6] *Ibid.*, p. 289 şi urm.
[7] *Studiĭ şi documente*, V, pp. 26-7, n-l 119.
[8] Marturĭ: Savin Cucoară, Sanson, Toader Dodon, Liciul ş. a. *Uricariul*, XXIV, pp. 417-8.

www.dacoromanica.ro

Toderaşco şi Criste, avea, prin cumpărătură, şi Pilipăuţiĭ [1]. Pe la 1670 se aşează la Bălcoşeştiĭ Orheiuluĭ, pe apa Răutuluĭ, neamul Sturzescul [2]. Acest neam, care cuprinde şi preuţĭ, are loc apoĭ şi la Cerceleştĭ, la Sîrbenĭ.

Prutul era mărgenit de ambele părţĭ cu satele dubăsarilor cari treceaŭ pe călătorĭ [3]. «Pustiul» rămînea numaĭ în mijlocul ţeriĭ, «fără locuitorĭ şi fără apă», doar cu cîte o rară cişmea pierdută în acest «bărăgan» al cărăuşilor [4]. Prada din 1648 a Tatarilor, orĭcît de grozavă ar fi fost, nimicind tot «din Nistru pănă în munte» [5], îngădui însă ţeriĭ să se ridice.

Cît priveşte oraşele, luĭ Pavel de Alep protopopul de *Orheiŭ* i s'a părut un Vlădică. El văzu în oraş strade podite cu lemn ca în Iaşĭ, pîraie ce se strecuraŭ pe margene, ca azĭ la Bistriţa şi în alte oraşe ardeleneştĭ, şi mişcaŭ morile tîrguluĭ, heleşteul străbătut de un pod statornic şi avînd, ca şi celelalte zece marĭ lacurĭ ale ţeriĭ, iezătura făcută de Vasile-Vodă: folosul heleşteuluĭ îl preţuieşte el la 3.000 de galbenĭ pe an [6]. În oraş se urmaseră pîrcălabĭ destoinicĭ, din neamurĭ de ţară, cu priinţă, ca Apostol saŭ Apostolachi, fiul luĭ Ionaşcu saŭ Ionăşcuţă Rusul, fost Mare-Logofăt,

---

[1] *Surete şi izvoade*, III, pp. 293-5; V, p. 13 şi urm.

[2] *Uricariul*, XXV, pp. 262-3 Cf. *ibid.*, pp. 264-8. Pe atuncĭ la Branova, Crăsnăşenĭ, Singurenĭ, Văsieştĭ, Bogzeştĭ (Orheiŭ), e neamul Bălan (*ibid.*, p. 265). Şi, p. 279 şi urm. Miron şi Sandul apar la 1686 cu marturĭ din Venjenĭ, Leuşenĭ, Bodorcenĭ (*ibid*, pp. 279-80). La 1765 „Tudosie sin Ermurachi Bălan din Breanova ot Orheiŭ" (*ibid.*, p. 287).

[3] Pavel de Alep, p. 129.

[4] *Ibid.*

[5] *Archiva istorică*, I[2], p. 191; cf. *ibid.*, II, pp. 14-5; III, p. 232. Între ceĭ răscumpăraţĭ de la Tatariĭ prădalnicĭ din 1648 e şi Irina Păspală de lîngă Hotin, pentru care un nepot din neamul Talpă, dă 400 de talerĭ; Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, III, p. 292.

[6] P. 29.

www.dacoromanica.ro

care trăia în 1648 aicĭ, căruia-ĭ urmâ maĭ tîrziŭ (1655) un Catargiu, Gheorghe Postelnicul, un Matiaş Sturza (1657), un Sava (1688), un Gavril fiul luĭ Darie Donicĭ (1689). Pîrcălabul, aicĭ ca şi la Hotin, avea, de altfel, pe la 1650, şi grija strîngeriĭ biruluĭ de la zlotaşĭ[1]. Dările orheiene se adunaŭ decĭ supt privigherea pîrcălabuluĭ, de mazilĭ, «soţĭ la mazilie», ca Ionaşco iuzbaşa şi Vasile Drăghinicĭ din 1660[2].

De «ocolul» oraşuluĭ[3] se ţinea şi vadul Răutuluĭ şi satul Piatra-din-jos[4] şi heleşteie ca acel de la Furcenĭ. În împrejurimĭ locuiaŭ decĭ şi năvodarĭ[5]. Hotnogĭ, «ostaşĭ de frunte», sulgerĭ apar în zapise[6]. Ca pîrcălab de Orheiŭ, Nicoară Donicĭ dă Seculuĭ case şi dughenĭ cumpărate şi făcute de el «în mijlocul tîrguluĭ Orheiuluĭ[7]. În tîrg stătea pe la 1650, pentru schimbul de banĭ, şi un *gălbănar* (saŭ negustor de «iarbă galbenă» pentru văpsit?)[8]. Ca şi în celelalte cetăţĭ de hotar, se aflaŭ şi negustorĭ de răscumpărare a robilor, ca Alexandru din Hotin, de la 1669[9]. În Orheiŭ muria la 1665 Toader Pîsovschi, şi lîngă el se găsiaŭ preotul de la biserica domnească, apoĭ Gheorghe Dinga şi «Lupa vătaful de la dumnealuĭ răpăusatul Răcoviţ[ă] Cehan Marel[e]-Logofăt[10]».

Prin satele vecine trăiesc Vornicĭ de gloată, ca în Popşeştĭ, ciubotarĭ, bezmănarĭ, simpli vechĭ răzăşĭ, din neamul

---

[1] *Studiĭ şi documente,* IV, p. 266.
[2] *Ibid.,* V, p. 402.
[3] Cantemir, *Descriptio Moldaviae,* p. 15.
[4] *Studiĭ şi documente,* XVI, p. 393.
[5] *Ibid.*
[6] *Uricariul,* I, pp. 151-2.
[7] *Studiĭ şi documente,* VII, p. 377, n-l 11.
[8] *Ibid.,* VI, p. 537.
[9] *Ibid,* V, p 27, nota 1. Apostolachi pîrcălabul de Orheiŭ apare şi în 1656; *ibid.,* VII, p. 377, 11, n-l 2. Cf. şi cumpărătura luĭ Nicoară Donicĭ, fost pîrcălab, la Pituşca, de la Gavril; *ibid.,* V, p. 212, n-l 8.
[10] Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* IV, pp. 224-5.

www.dacoromanica.ro

Bățu, Codăŭ, Fătul. Popăscul, Meleșanul, Săpoteanul, Gălbeneanul. Nume străvechĭ: Hăraga, Rusa, Coțul, Andreica, Merăuță, Mihuleț, Micul, Badea, Bălan, Țurcanul, Gribince, Bălăban, Coluneț, Costin, Albul, Bosie, Nicoriță, Mătieș, Luchiana, Buzescu (Armaș), Lelică, Răspop, Grăjdeanul, nu lipsesc. Și din neamul Sturzeștilor locuia acolo un Jicnicer, pe lîngă Toderașcu fiul luĭ Apostol și alțĭ boierĭ fără slujbe și mazilĭ, și se amestecă și cîte un pribeag de peste Nistru, ca Iocanoschi saŭ Iablanoschi supt Duca-Vodă. La 1668 vedem pe Apostolachi biv pîrcălab și alțiĭ făcînd hotărnicie la Sîrcova, cu răzășĭ din neamurile Rıuleț, Saule, Boul. Corețchi, de la Prepecenĭ, Bușăuca, Țahnăuțĭ, Ulișcanĭ, Sămășcanĭ, Perenĭ, Horbeneștĭ, Cinișăuțĭ, Olașcanĭ, Vîtlubenĭ (aĭ luĭ Ilie Sturza Stolnicul, care avea de la 1665 și Sîrcova și Pișcăreștiĭ [1]).

Încă de prin 1650 un Jora, Costachi, era Vel Orăjnic» (horonze, stegar) pe la Orheiŭ, unde luă de la Gligore Postelnicul Miclescu satul *Dubăsarĭ*, din care era să se facă un tîrg [2].

Chișinăul, «tîrg de maĭ nimica» pentru Dimitrie Cantemir [3], fusese mult timp un sat atîrnînd de biserica luĭ Balica, Frumoasa, a «Sfinților Apostolĭ» și de Galata, pe cînd alte părțĭ de moșie întraseră prin daniĭ domneștĭ în mîna bôierilor [4]. Tîrgul se înfiripase însă pe la 1650, avea un Vornic și era supus Doamneĭ, dar în veacul al XVII-lea fu scos din domeniul eĭ și pus supt un pîrcălab [5]. Era încă un loc adaus Lăpușneĭ [6].

---

[1] *Uricariul*, XVI, pp. 211-4. Ferĭia e 100 de boĭ. V. și *ibid.*, p. 233 și urm. Miron de Singurenĭ de la Orheiŭ e pomenit între ostașĭ la 1677; *Studiĭ și documente*, VI, pp. 30-1, n-l 64

[2] *Ibid.*, VI, p. 538.

[3] *L. c.*, („urbecula non magni momenti").

[4] Halipa, *l. c.*, I, II, III. Danie a luĭ Duca-Vodă, 1666, către Toader Postelnicul. Alt proprietar în proces cu Galata e Iliaș Al ăza (*ibid.*, II, p. 238 și urm.) Chirița dase moșia Buicenii Galateĭ, dar nepotul săŭ Ramandı luĭ Ionășcuț Logofătul (*ibid.*).

[5] *Archiva istorică*, I [1], p. 171.

[6] *Ibid.*, p. 172.

www.dacoromanica.ro

Pe la 1650 Dumitraşco cra pîrcălab de *Soroca* şi avea judecată pentru Iuganî cu Vartic Vornicul şi cu viitorul Dabija-Vodă [1]. Cu privire la oraş n'avem ştirî însă, şi sîntem îndreptăţiţî a crede că el se afla în decădere; de alminterea, aşezat tocmaî la margene, în buza puştilor căzăceştî, el n'a putut avea nicîodată linişţea, decî prosperitatea Orheiuluî ferit între dealurî. Acte municipale de acolo, în orîce formă, lipsesc cu desăvîrşire. Totuşî el era cercetat adesea şi de Domniî cari veniaŭ pănă la apa cea mare a hotaruluî. Ultima oară cînd Soroca văzu pe Vasile fu în cercarea luî neizbutită din 1653, pe care o opri vestea că Suceava a căzut [2]. La Soroca eraŭ, fireşte, pe lîngă pîrcălabî, şi globnicî şi dăbilarî [3].

În noul războiŭ turco-germano-polon, de după despresurarea Vieneî, la 1690, Constantin Cantemir se plîngea de prada Turcilor şi Tatarilor, de năvălirile necontenite ale «tîlharilor», joimirî polonî, «din sus», iar «de spre Soroca şi Orheiŭ de Cazacî, Ţara-din-jos de Tatarî» [4]. Cetatea fu cucerită spre sfîrşitul veaculuî de Cazaciî regeluî polon Ioan Sobieski, supt colonelul Rapp, şi se purtă cîteva săptămînî, în 1693, luptă de Cantemir-Vodă, împreună cu Turciî unuî Paşă de Trapezunt [5].

Apoî *Raşcovul* de peste Nistru adăposti pe Vasile-Vodă fugar [6]: în urmă el fu chiar reşedinţa Domniţeî Ruxanda, văduvă a luî Timuş Hmilniţchi cel ucis la Suceava [7]; ea petrecu aicî multă vreme, de şi avea moşiî în Moldova, la

[1] *Studiî şi documente,* V, p. 85, n-l 36.
[2] *Ibid.,* IV, p. CCLII.
[3] Măzăreanu, *Voroneţul,* p. 54, n-l 10.
[4] *Uricariul,* XI, p. 212.
[5] Cf. şi *Studiî şi documente,* III, p. 20; *Acte şi fragmente,* I, p. 31, nota 1; p. 96. Se vorbeşte şi de un convoiŭ de provisiî oprit de Polonî la Orheiŭ.
[6] *Studiî şi documente,* IV, p. CCL-I.
[7] El venise ca mire pe la Soroca; Iorga, *Acte şi fragmente,* I, p. 209.

www.dacoromanica.ro

Delenĭ şi aiurea. Oraşul era plin de Moldovenĭ, cari, la vre-o greutate, se intorceaŭ în ţară [1], Ştefăniţă Lupu încercă să-şĭ aducă sora de acolo cu sila [2].

În Decembre 1653 păziaŭ la *Hotin* stegarĭ şi iuzbaşĭ [3]. Lupte se dădeaŭ necontenit prin împrejurimĭ, risipind negustoriĭ. Vasile-Vodă putu abia să fie primit între ziduri. Şi multe acte de moşie periră aicĭ, spune un act contemporan, «cînd primineala luĭ Vasile-Vodă» [4]. Toată Basarabia fu apoĭ prădată la 1648. şi ţara întreagă fugi la strigătul de «Vin Cazaciĭ» [5].

De şi acest războiŭ pentru Domnie nu atinse în Sud *Reniĭ*, locuiţĭ şi păziţĭ numaĭ de Moldovenĭ [6], *Troianul, Cartalul*, pentru că eraŭ acuma turceştĭ,—şi *Chighecenii* se ţineaŭ cu greŭ împotriva Tatarilor [7]. În 1683 Hatmanul căzăcesc Kunicki, cu pribegiĭ Ilie Moţoc şi Savin Smucilă, unițĭ la Chişinăŭ, bătură pe «Aga ţermuluĭ» şi merseră până la Cetatea-Albă, avînd o ciocnire cu Tatariĭ lîngă noua aşezare Tobac [8]. În 1686, Sobieski, marele rege polon, care cinsti Moldova de două orĭ cu presenţa luĭ costisitoare, luînd cu dînsul şi pe Mitropolitul Dosofteiŭ, cu moaştele Sfîntuluĭ Ioan celuĭ Noŭ, cu odoarele şi cu «cărţile» Mitropolieĭ, crezu şi el, ca mulţĭ alţiĭ, că Bugeacul e cheia Moldoveĭ şi a Dunăriĭ-de-jos şi porni să-şĭ prăpădească oastea de foame şi sete prin acest «Bărăgan» al Basrabieĭ. Expediţia luĭ ajunse până «aproape de Reanĭ» [9], dar se mîntui cu unul din acele desastre

[1] *Studiĭ şi documente*, IV, p. CXXX şi nota 4.

[2] *Ibid.*, p. CCCVIII, n-l 8 şi Miron Costin, p. 368.

[3] *Ibid.*, V, p. 85, n-l 36.

[4] *Uricariul*, XVI, p. 359.

[5] Pavel de Alep, pp. 129-30; *Archiva istorică*, I[2], p. 191; cf. II, pp. 14-5; III, p. 232.

[6] Cantemir, *l. c.*, p. 22.

[7] Miron Costin, în *Archiva istorică*, I[1], p. 172.

[8] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 235 şi urm.

[9] Cronică, în *Studiĭ şi documente*, III, p. 19.

www.dacoromanica.ro

care făceaŭ pe Polonĭ să se gîndească cu groază la Moldova mîncătoare de vieţĭ.

Nevoia apărăriĭ de spre Răsărit trebuia să aducă în curînd şi crearea unuĭ rost de pîrcălab de Cîrligătură «la Prut», în care aflăm la 1665 pe Dubăŭ[1]; unul de Tutova chiar apare la 1661[2]. La 1654 încă găsim pe ceĭ de Hîrlăŭ (Constantin Macrì) şi Dorohoiŭ (Ionaşco Balş)[3]. La Galaţĭ în sfîrşit e pîrcălab la 1661 Toader Ungureanul[4], care, împreună cu altul, se află şi la Putna, în 1659[5]. La 1667 încă se află un căpitan de Covurluiŭ[6].

La *Lapuşna* păzia în 1680 Cărstian Căpitanul[7], a căruĭ menţiune dovedeşte că nicĭ aicĭ nu lipsiaŭ măsurile de apărare faţă de Bugeacul pe care necontenit îl răscoliaŭ luptele Turcilor cu Poloniĭ, cu Cazaciĭ, cu Germaniĭ, căcĭ după campaniile de la Neuhäusel şi Lewenz, în care periră mulţĭ Romînĭ, ambiţia regală a luĭ Enric Tököly era să înceapă un noŭ războiŭ cu Impăratul.

„*Codriĭ*“ (Chigheciuluĭ) căpătară în acelaşĭ timp un aşezămînt militar: prin 1740 se întăria dreptul celor ce se vor aşeza între Codrenĭ de a fi «în mila şi aşedzare ce am făcut Domnie Mè şi cu celalţĭ codri», cari, între altele, nu eraŭ supuşĭ la datoria, supărătoare pentru nişte ostaşĭ călărĭ, a cailor de olac[8]. Se pare că unul din privilegiĭ era goştina maĭ mică: un leŭ la *20* de oĭ, pe care-l aveaŭ în acest timp «oameniĭ de Mănceştĭ», în Ţinutul Lăpuşneĭ[9].

---

[1] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IV, p. 51.
[2] *Studiĭ şi documente*, V, p. 30, nota 2.
[3] *Ibid*, p. 31, n-l 145.
[4] *Ibid*, pp. 37-8, n-l 175.
[5] *Ibid*, p. 86, n-l 43.
[6] *Uricariul*, XI, p. 278. Căpitanul de Covurluiŭ Nicoară apare şi în *Studiĭ şi documente*, VI, p. 26, n-l 50.
[7] *Ibid.*, V, p. 44, n-l 208.
[8] *Ibid.*, p. 356, n-le 1072-3.
[9] *Ibid*, p. 371, n-l 1202.

www.dacoromanica.ro

De la un timp, «slujitorii de pe margine» dispărură, şi «aŭ rămas ţăranii». Dar pîrcălabiĭ îşĭ aveaŭ încă, la Orheiŭ, Soroca, Lăpuşna, vechile «obiceie pîrcălăbeştĭ de alte date», urmărind vite de pripas, făcînd judecăţĭ, şi pănă la «sînge», luînd gloabe, înfrînînd «furtuşagurile care să număsc potlogăriĭ», aşezînd vornicei şi poate şi clucerĭ prin sate, luînd în tîrgurĭ «ceĭ 2 potronicĭ pîrcălăbia».

Se simţi însă nevoia de a întemeia peste Prut o Serdărie ca acea turco-tătară. Atribuţiile nouluĭ dregător, care-şĭ ţinea hotnogĭ la hotare, iar apoĭ namesnicĭ, era să păzească asupra risipiriĭ satelor, asupra furtuluĭ de caĭ turceştĭ şi tătăreştĭ, să culeagă robiĭ, să judece treĭ zile pe an la tîrgurĭ, să comunice Domnieĭ judecăţile strîmbe, pe mîzdă sau pre voie veghetă», ale pîrcălabilor. În sfîrşit «toată margine în seama şi în purtarea de grijă Sărdariuluĭ să fie», poruncește Grigore-Vodă Ghica în April 1730. Numaĭ la Oniţcanĭ, tîrg noŭ, Serdarul n'avea pîrcălabĭ lîngă sine. Satele-ĭ dădeaŭ la numire cîte o vulpe[1]. Găsim încă de pe la 1650 pe Serdar, numit aşa după turceşte: el avea supt ordinele sale călăraşĭ şi era aşezat «la Orheiŭ orĭ la Lăpuşna»[2].

Supt Duca-Vodă, în aniĭ cînd am găsit pe căpitanul de Lăpuşna, Gheorghiţă era Serdar[3]. Fălciian de baştină, înrudit cu toţĭ boierinaşiĭ de pe Elan, fost ofiţer polon, Constantin Cantemir însuşĭ apare ca Serdar maĭ mult timp, pănă la Domnie[4]. El era poate de fapt încă în acest rost la 1680, dar la 1681 se iscălia: fost Serdar[5].

3. *Noĭ rosturĭ ostăşeştĭ în Basarabia.*

Această nouă alcătuire militară împotriva Cazacilor luĭ Bogdan Himlniţchi, luĭ Timuş, luĭ Iurie, fiiĭ săĭ, luĭ Doroşenco

[1] *Studiĭ şi documente*, VI, p. 427, n-l 1628.
[2] Miron Costin, în *Archiva istorică*, I[1], p. 170.
[3] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, pp. 166-8.
[4] *Studiĭ şi documente*, VI, pp. 34-5, n-l 74.
[5] *Ibid*, V, pp. 44-5, n-l 209.

www.dacoromanica.ro

şi căpeteniilor din vremea sa, Hanenco, Sîrcu şi alţiĭ, crunţĭ vecinĭ, ca şi împotriva Tatarilor ce şi-ar fi greşit saŭ prelungit drumul pe la noĭ, întări *o nouă nobilime războinică*, şi ea era să se manifeste din noŭ, revoluţionar, potrivit cu tradiţiile Lăpuşnenilor şi Orheienilor, trezitorĭ de Domnĭ tinerĭ şi noĭ în vremurile luĭ Petru Şchiopul, luĭ Iancu Sasul, luĭ Alexandru Movilă, luĭ Gratiani şi luĭ Radu Mihnea.

De o parte e *banul* duşmanuluĭ lor cu îndreptarea către Turcĭ, un Duca-Vodă şi Greciĭ luĭ ceĭ bogaţĭ şi lacomĭ. Am văzut cumpărăturile la Prut ale Anastasieĭ Duca. La sfîrşit datoriile luĭ Constantin Duca-Vodă, fiul Anastasieĭ, făcură, la 1703, stăpîn la Mînzeştĭ şi Găngureştĭ pe Toma neguţitorul[1], şi acesta-şi adause părţĭ, de la neamul Dinţul şi de la Toader Cuciuc fost căpitan[2]; din partea luĭ, Vartic căpitanul îşĭ vîndu partea din Mînzeştĭ luĭ Sandu. fiul Tomeĭ[3]. Adăugim că, tocmaĭ la sfîrşitul veaculuĭ al XVIII-lea, amîndouă moşiile trec la un simplu «vtori Vistiernicel», Vasile Onofreiŭ[4], avînd ca vecinĭ mănăstirea Frumoasa, la Zagarancea, şi pe Răzoaia. la Coada Stînciĭ[5].

Păun Vameşul, mare proprietar de moşiĭ în vremea Ducăĭ-Vodă, avea lăsîndu-le apoĭ mănăstiriĭ sale din Bucium, la Clatie , şi Uşereştiĭ pe Prut (la Lăpuşna), luaţĭ de la Iani, fratele altuĭ vameş, Trohin[6]. Încă din 1673 mănăstirea Agapia vindea, după stricăciunea de oştĭ străine, Şorcaniĭ Orheiuluĭ, «cu vecinĭ şi cu locurĭ de heleştie şi cu sădnic într'apa Nistruluĭ», pe 800 de leĭ, altuĭ Duca, Vistierul[7].

Se ştie că Duca el însuşĭ avea marĭ ambiţiĭ personale în

---

[1] *Uricariul*, XII, pp. 296-8.
[2] *Ibid*, pp 298 şi urm. Nume: Nazaria, Horceag. Locurĭ: Movila Hulpiĭ, drumul Canţirilor, Răticica.
[3] *Ibid*, p. 305 şi urm.
[4] *Ibid.*, p. 309.
[5] Fiica Răzoaiĭ, Elena, luă pe Banul Dumitrachi Ghica din Bucureştĭ (*ibid*, p. 315). V. maĭ departe.
[6] *Studiĭ şi documente*, VI, p. 58, n-l 14.
[7] *Uricariul*, V, pp. 234-5

www.dacoromanica.ro

aceste părţĭ. El aşeză departe peste Nistru, în locurĭ de mult colonisate cu Moldovenĭ, un vice-Hatman greco-slav, pe Iene Draghinicĭ, după ce fusese însuşĭ, la 1681, în Constantinopol pentru a face propunerea, primită cu cea maĭ mare bucurie, în vederea păciĭ şi răspunderiĭ regulate de tribut,—a *uneĭ Ucraine încredinţate luĭ, ca Hatman, urmaş al Himlniţchilor şi luĭ Doroşenco,* Cazacĭ necredincioşĭ şi calicĭ [1]. La 1673 acest Iene Grecul din Raşcov era numaĭ pisarul şi tălmaciul Hatmanuluĭ căzăcesc Doroşenco [2]. La 1683, în April, însă, «Iene Draghinicĭ Hatmanul» cumpără moşiĭ la Ţicanovca Ucraineĭ, de la Rusoaica Duducalca, avînd ca marturĭ pe şoltuzul oraşuluĭ Ivan Goguma, pe un Ungur, Iştoc Clucerul şi ostaşĭ, «horodĭ» (horonjĭ), sotnicĭ, căpitanĭ saŭ polcovnicĭ [3]. Domnul însuşĭ merse la Nimirov, unde maĭ tărziŭ era să se negocieze o pace ruso-turcă, luînd cu sine pe Doamna Anastasia şi ginerele lor muntean. La Ţicănăuca, în faţa Soroceĭ, făcu case domneştĭ cu beciurĭ de piatră» şi altele «la Peştere lingă Buh, aproape de Nemirova», unde avea, ca şi în celelalte tîrgurĭ, de peste Nistru, «stupĭ, vacĭ, oĭ, plugurĭ de boĭ, velniţă de horilcă, de bere şi de altele» şi fabrică de mied din mierea domnească a Moldoveĭ [4].

Mihalcea Hîncul era un bogat boier basarabean, cu moşiĭ aşezate în părţile Chişinăuluĭ: el întemeiè, pe la 1678, mănăstirea de maice a Sfinteĭ Paraschive, care-ĭ poartă numele [5]; la 1660 era Serdar [6].

Avea ca tovarăş pe Apostol Durac Serdarul. Şi el stăpînià moşiĭ pe aice; în adevăr Chiriac Durac, fratele luĭ

---

[1] *Ambasadorĭ, misionarĭ,* etc, pp. 18-20.
[2] *Archiva istorică,* II, p. 79.
[3] *Studiĭ şi documente,* V, pp. 47-8.
[4] Nicolae Costin, în *Letopiseţĭ,* II, p. 22; Neculce, p. 216.
[5] Arbure, *l. c.,* pp. 321-3.
[6] *Studiĭ şi documente,* V, p. 34, n-l 161.

www.dacoromanica.ro

Apostol, lăsase o văduvă, Maria Medelniceroaia Duräceasa, care vinde ocina eĭ din Ivăneştĭ la 1676[1].

Ca dînşiĭ, doritorĭ de stăpînire creştină, polonă, cum chibzuise maĭ înnainte un Miron Costin însuşĭ, era şi neamul hotinean Hăjdăŭ. Pentru Negrinţiĭ Hotinuluĭ avură judecată Ifrim Hăjdăŭ şi Miron Barnovschi, viitorul Domn, care şi căpătă satul[2]. Ifrim Hăjdăŭ iscăleşte greceşte, la 1622-3, cînd colegul săŭ pîrcălab de Hotin cumpără, fiind de faţă Simion al luĭ Pilipovschi şi Avram de Lucăcenĭ, satul dorohoian Păltinişul[3]. Moştenirea luĭ Ifrim cuprindea : la Hotin Paşcăuţiĭ, Tulbureniĭ, Negureniĭ, Citnicăuţiĭ saŭ Hăjdaua, Nesvoia, Precutul, Belcăuţiĭ-de-sus, Ocne Slobozia, Denjaniĭ, Dolineniĭ, Cruhlicul, Şendreniĭ, Dumeniĭ, Costiceniĭ, Fedcăuţiĭ, Şarbaca, Hruşăuţiĭ, Tuliteniĭ, Tulbureniĭ, Medveja, Glinceniĭ, Hancăuţiĭ, Cafieniĭ, Brînzeniĭ, Culiceniĭ. A luĭ Vartic (fata luĭ, Antimia, se mărită cu Gheorghe Hăjdăŭ), la Hotin : Cris.ineştĭ, Orşavineţ, Cerlina-Mare, Lucuceniĭ, Zelena, Volovăţul.

Să adăugim la aceştĭ representanţĭ aĭ nobilimiĭ războinice nouă, doritoare de aventurĭ, înnainte de toate pe terenul clasic al lupteĭ seculare cu Turcul, neamul Murguleţ : prin căsătoria uneĭ femeĭ din această familie cu Cheşcu Portarul, ajunse la dînsul parte din Lincăuţĭ, la Soroca[4].

De aicĭ, din această tovărăşie de războinicĭ nemulţămiţĭ că Duca «nu lipeşte de Curte» pe Lăpuşnenĭ şi Orheienĭ, ieşi, în 1671, răscoala Hînculuĭ, a luĭ Durac şi Constantin Clucerul, de la care a rămas vorba de împotrivire : «Vodă

---

[1] *Ibid*, VI, p. 90, n-l 73. Pentru Lozinschi Durac saŭ Duratco, *ibid*, p. 94, n-l 104 Gligorcea Durac şi Nicolae Lozinschie Durac, fiul luĭ Postolachi Durac, în 1766; *ibid*, p. 104, n-l 151. — Pentru Grumezea Lozonschi, *ibid.*, XI, pp. 79-80, n-l 142; p. 81, n-l 151. pentru Lozenschi Durac, *ibid.*, XV, p. 205, n-l 72. — Pentru Aniţa Durăceasa, *ibid.*, pp. 309-10, n-l 40

[2] *Archiva istorică*, I, p. 191.

[3] *Studiĭ şi documente*, II, p. 83, n-l 23. Se judecă apoĭ, supt Vasile Lupu, cu Hilimon Zahul; *ibid.*, n-l 26.

[4] *Studiĭ şi documente*, XIX, p. 28.

www.dacoromanica.ro

vra şi Hîncul ba». Cetele răsculaţilor ajunseră până la Iaşĭ: Domnul, Doamna fugiră în Ţara-de-jos, Aga biruluĭ era gata să recunoască partidul biruitor. Dar în curînd legitimitatea turcească învinse. Cu Caplan-Paşa fugarul se întoarce şi bate pe răsculaţĭ la Chişinău orĭ la Iepurenĭ, în apropiere [1].

Totuşĭ în Hotin ceĭlalţĭ se maĭ ţinură încă, lunĭ de zile. În Februar 1672 Ştefan Hăjdăŭ, «Mare-Căpitan» şi pîrcălab de Hotin, Hăbăşescul şi Prodan stăteaŭ închişĭ în cetate şi întraŭ în legăturĭ cu Poloniĭ pentru a-ĭ avea în ajutor împotriva luĭ Duca-Vodă. Vorbiaŭ în numele luĭ «Hîncul şi a altor boierĭ din acea ţară cari se aflaŭ în Iaşĭ», arătînd că s'ar supune regeluĭ Moldova; se arată gata să ţie cu baniĭ lor ajutorul ce li s'ar trimete [2]. Hîjdău îngenunchia pentru ca să adeverească şi maĭ bine curăţia gîndurilor sale.

Legăturile acestea cu Poloniĭ îndemnară pe Sobieski la războiŭ maĭ îndrăzneţ împotriva Turcilor, cari veniaŭ acum, cu însuşĭ Sultanul Mohammed al IV-lea. ca să iea, în 1672, Cameniţa. cuib de intrigĭ împotriva Moldoveĭ şi pază a vaduluĭ hotinean. Hotinul fu ocupat, cu tunurĭ cu tot, biserica prefăcută în moschee [3]. Domn era însă cumnatul luĭ Hăjdăŭ, Ştefan Petriceicu, care visa de reluarea cetăţilor Bugeaculuĭ [4]. În Iunie 1673 toată boierimea era la Hotin, cu Vlădiciĭ Dosofteiŭ, Teodosie, Serafim de Rădăuţĭ şi Ioan de Huşĭ [5].

Peste cîteva zile se dădea lupta, şi Romîniĭ se rătăciaŭ, cu Domnĭ cu tot, după grosolana insultare a Domnuluĭ Moldoveĭ, în tabăra creştină. Cu atîta însă nu se isprăvi războiul. Petriceicu putu să maĭ năvălească în Moldova cu

[1] Nicolae Costin, p. 7; Neculce, pp. 197-8; *Documentele Bistriţeĭ*, II, p. XXV.

[2] *Studiĭ şi documente*, IX, p. 146, nota 2.

[3] *Archiva istorică*, II, p. 79.

[4] *Ibid.*, I, pp. 25-6; *Columna luĭ Traian*, 1882, pp. 477-8; *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 231.

[5] *Studiĭ şi documente*, VII, p. 367, n-l 11.

www.dacoromanica.ro

credincioşiĭ luĭ, dar îĭ fu cu neputinţă să rămîie. Turciĭ apărură din noŭ, şi la anul şi în aniĭ următorĭ, împotriva Polonilor din Cameniţa, a Cazacilor din Cehrin, pănă ce pacea de la Jurawna (27 Octombre 1676) li asigură cea d'intăiŭ cetate şi li îngădui a face Ucraina moldovenească a luĭ Duca-Vodă. În aceste lupte la 1674 Nistrul se trecea de Turcĭ pe podul făcut la Soroca şi întoarcerea trebuia să se facă pe la Bender [1].

Şi cronica ţeriĭ scrie: «De la luarea Cameniţeĭ începu ţara Moldoveĭ a se împuţina şi a se pustii de marĭ asupreale ce avea, cu de toate de zaharale multe, ce poartă în toţĭ aniĭ, de bagă în Cameniţă, şi de schimburile oştilor ce le duc de le bagă în Cameniţă, şi a Paşilor. Nu pot ajunge nice cu spusul, nice a scrie cu condeiul cît greŭ şi cîtă robie, şi dentr'alte pagube, făcîndu-se săracilor pren calele lor, plîngere şi suspinurĭ. Lăsăm la giudeţul Domnuluĭ şi Dumnezeuluĭ nostru de marĭ pedepse şi asuprèle: den calele lor pustiitu-s'aŭ Ţinutul Hotinul şi Cernăuţiĭ şi Ţinutul Iaşilor şi Dorohoiul şi Hîrlăul» [2].

Revanşa polonă de la 1686 înnainte fu foarte slabă. S'a arătat cum Sobieski îşĭ pierdu oastea în Bugeac. Cînd veni a doua oară, în 1691, el se mulţămi să ocupe Bucovina de azĭ, cu mănăstirĭ cu tot, coborîndu-se dincolo de Siretiŭ pănă la Neamţ, în nădejdea că la pace va putea dobîndi, cu această dovadă, Moldova toată. Pacea de la Carlovăţ, în 1698-9, îĭ restitui însă numaĭ Cameniţa.

Cu aceasta cădea înrîurirea polonă la noĭ pentru totdeauna. Doar propaganda catolică, care avea în serviciul eĭ pe Iesuiţiĭ din Iaşĭ, cu moşie basarabeană la Tocsobenĭ saŭ Dumenĭ lîngă Prut, unde, am văzut, nu îngăduiaŭ a se clădi biserică ortodoxă, de se făcea, în veacul al XVIII-lea, supt scut polon, de aceştĭ Iesuiţĭ, şi în raiele, cadiiĭ neavînd voie nicĭ să deschidă lăzile lor [3].

---

[1] *Ibid.*, IX, p. 165, nota 2.
[2] *Studiĭ şi documente,* III, pp. 16-7.
[3] *Ibid.*, I-II, p. 96, n-l XXVIII.

6

www.dacoromanica.ro

Cît despre partida creştină a Hotinenilor şi Orheienilor, în acest timp de risipă a elementelor războinice, ea găsi drumul la Ţarul.

---

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL al V-lea.

Rușiĭ și Basarabia în veacul al XVIII-lea.

1. Petru-cel-Mare și partidul militar al Basarabenilor.

Între luptătoriĭ luĭ Petru-cel-Mare eraŭ doĭ din neamul Hăjdăŭ, care păstra sabia aurită a luĭ Petriceicu-Vodă, Gheorghe Lupașcu și Vasile fiul Armașuluĭ Gheorghe și al Antemieĭ Vartic, frate al Marieĭ Bainschi, care moștenise, la Hotin, satele Negureniĭ, Pășcăuțiĭ și Tulbureniĭ [1]. Mihăilă Ganul, fiul luĭ Vasile Mîrzescul «de pe Cogîlnic, din Ținutul Orheiuluĭ, din satu de Horbaniș», se afla și el între pribegiĭ militarĭ la Cuțcăuțĭ peste Nistru în 1715 și lua acolo, cu zestre mare, de 2.000 de zloțĭ, pe fata luĭ Ioan Luca saŭ Lupașco Murguleț, «rohmistrul în oastea Luminatuluĭ mareșal regal domnul Liubomirski și fiul răposatuluĭ de slăvită pomenire staroste moldovenesc la Cernăuțĭ Nicolae Murguleț». Iscăliaŭ pe zapisul de îndatorire, pe lîngă «șlehticĭ» polonĭ, și «din Moldovenĭ cîțĭva tovarășĭ», ca Banul Savin, Andronic Isar, Cîrste, Ioan sin vătav Roman» [2].

Numele de Chigheciŭ al luĭ Apostol luptătorul de la 1707 în oastea luĭ Petru-cel-Mare cu călărimea luĭ moldovenească, arată obîrșia luĭ [3]. El aducea cu sine un pîlc în-

[1] *Archiva istorică*, I[1], p. 514.
[2] *Ibid*, III, p. 276.
[3] *Ibid.*, I[1], pp. 83-4.

www.dacoromanica.ro

treg de Romînĭ, cules de sigur în acele locurĭ unde îndelungata, necontenita luptă cu Tatarul a dat naştere şi unuĭ ciclu întreg de poesiĭ populare, de «cîntece bătrîneştĭ» din care se ridică tipul luĭ Grue Grozovanul care se luptă cu Hanul el însuşĭ, biruindu-ĭ trufia tătărească[1].

2. *Anexarea de Turcĭ a Hotinuluĭ.*

Încă în Iunie 1712 aflăm un Vel Căpitan de Hotin Pătraşco[2]. Peste cîteva lunĭ, Moldoveniĭ părăsiaŭ însă cetatea Hotinuluĭ, unde eraŭ să se maĭ întoarcă numaĭ trecător şi supt steagul altora. Înnainte de înfrîngerea de la Prut a luĭ Petru-cel-Mare, ale căruĭ oştĭ întraseră în Basarabia pe la vadul Soroceĭ,—în raiaua Benderuluĭ, la Varniţa cetăţiĭ, supt coperişul uneĭ case moldoveneştĭ, apoĭ supt acela al uneĭ nouă clădirĭ făcute după datina noastră, se odihni «leul nebiruit» al Suedieĭ, şi el rămase acolo, pănă ce Turciĭ, sătuĭ de cheltuielĭ şi de înteţirĭ, îl siliră a pleca, şi după zdrobirea unuĭ duşman care dovedise totuşĭ că el ştie să scape. Puţin timp după «calabalîcul» de la Bender, care luă Moldovenilor din raià un oaspete greŭ de ţinut, sosi şi regele pus de Carol în Polonia, Stanislas Leszczynski, care, venit de departe, fusese recunoscut şi arestat la Iaşĭ de Nicolae-Vodă Mavrocordat. El stăruia de Turcĭ să fie aşezat în Scaun în locul vechiuluĭ rege, prieten al Ruşilor. O puternică expediţie, supt Abdi-Paşa, ca Serascher, se puse în mişcare, dar ea se opri la Hotin, unde Turciĭ întrară. Moldoveniĭ fură chemaţĭ acum ca salahorĭ spre a întări cu urîtele zidurĭ turceştĭ de piatră care cad astăzĭ în ruină, cetatea ce li se răpise.

Se încercă în aceştĭ anĭ şi aşezarea Turcilor în Soroca, precum în Lăpuşna, lîngă Chişinăŭ, se încercase a Cazacilor Hatmanuluĭ Steciŭ, apoĭ a Tatarilor luĭ Geaun-Mîrza

[1] V. N. Iorga, *Balada romînească*, în „Cursurile de la Văleniĭ-de-Munte", II.

[2] *Studiĭ şi documente*, V, p. 228, n-l 68.

www.dacoromanica.ro

înnainte de pacea din 1699[1]. Şi pe aicĭ, de anĭ de zile, se jăfuia în voie. Pentru a se împopora din noŭ aceste locurĭ prădate trebuie să se creeze o slobozie gospod la Orheiŭ, al căriĭ Vornic era la 1719 Ştefan Gane[2].

Ca şi la Bender şi în cetăţile din Sud, Domnul îşĭ avea aicĭ represintanţiĭ permanenţĭ, cari comunicaŭ Turculuĭ veştĭ de prin gazetele italiene şi francese şi trăgeaŭ în schimb cu urechea la veştile de la Poartă. Capuchehaiele eraŭ la Hotin în 1723 doĭ Grecĭ: Diamandi fost Medelnicer şi Iordachi fost al doilea Portar[3].

Un Paşă, cu curtea sa: scriitor şi vistier, cadiŭ, vameş, Ienicerĭ şi iamacĭ[4], Spahiĭ cu Aga lor, înlocui pe modestul nostru pîrcălab. Lipcanĭ tatarĭ se întîlnesc de acum înnainte în cetatea luĭ Ştefan-cel-Mare şi a luĭ Petru Rareş. Toţĭ aceştia cer banĭ şi darurĭ. «Obrazurilor ştiute» de la «suhaturĭ», ca şi demnitarilor arătaţĭ anume li se trimet stofe, trăsurĭ după moda Apusuluĭ, băuturĭ «europene».

Şi din nenorocire aceştĭ stăpînĭ noĭ se schimbă des. O listă a lor s'ar putea încerca. Dăm aicĭ numaĭ unele indicaţiĭ documentare pentru dînsa. La 1721 era Paşă la Hotin Abdùl[5]. Războiul din 1738 cu Muscaliĭ aduce luarea cetăţiĭ şi schimbărĭ după pace. La 1762 Mehemed-Paşa ajunge la Hotin[6]. În 1763-4 Hamza-Paşa e acolo[7]. La 1764 Abdi-Paşa de Hotin e mazilit[8]. La 1768 Halil-Paşa e dus la Poartă, şi în loc vine pentru războiŭ Ieĭen-Husein[9]. După pacea din 1774, la 1777 mergea la Hotin Paşa Soliman[10].

---

[1] *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 240 şi urm.
[2] *Studiĭ şi documente*, V, p. 101, n-l 103.
[3] *Ibid.*, p. 231, n-l 78.
[4] Iamacĭ la Hotin, *ibid.*, VI, p. 316, n-l 737; p. 330, n-l 842, 335, n-l 896.
[5] *Ibid.*, I-II, p. 96, n-l XXVIII.
[6] *Documente Callimachi*, II, p. 284, n-l 118.
[7] *Ibid.*, p. 83.
[8] *Documente şi cercetări*, p. 38.
[9] *Documente Callimachi*, II, p. 491, n-l 115.
[10] *Documente şi cercetări*, p. 163.

www.dacoromanica.ro

În 1786 e la Hotin Ismail şi, se pare, pleacă din Bender Duzlù-Mehmed [1].

Un noŭ războiu aduce pe Ruşĭ până la 1793. Peste treĭsprezece anĭ Paşa se întorcea: în Iulie 1797 la Hotin Hasan înlocuieşte pe Bechir; la Bender era un Hasan [2].

În 1806 în sfirşit găsim la Hotin pe Carà-Mehmed-Paşa şi la Bender pe Hasan-Paşa [3]. Aŭ fost şi ceĭ din urmă.

Graniţa raieleĭ Hotinuluĭ era în urmă la Ciuhur [4]. Fugarĭ «din raià de la Ciuhur» găsim la 1762-3 [5]. De la Lipcaniĭ Hotinuluĭ a rămas Podul Lipcanilor, în faţă cu Rădăuţiĭ [6]. Lipcanĭ se introduseră şi în Moldova, şi pe la 1760 îĭ vedem umblînd pe la Ţinuturĭ după mucarer [7].

Drumul cel noŭ, des bătut de oştĭ, tunurĭ şi cară de provisiĭ, la Hotin pornia de la Stănileştĭ, de unde se începea şi drumul la Lăpuşna, şi urmà prin Boldureştĭ, Rezina, Risipenĭ, Podul-luĭ-Gherman, Ciuciuleştĭ şi Vasilăuţiĭ-Marĭ [8].

3. *Ruşiĭ năvălitorĭ şi elementele militare din Basarabia după Petru-cel-Mare.*

Pribegilor, drumul Basarabieĭ li era acuma cu totul închis. Eĭ muriră între străinĭ, aşteptînd ceasul răscumpărăriĭ, prin Muscalĭ, dar nu pentru Muscalĭ.

La 1732 pribeagul Gheorghe Lupaşcu Hăjdăŭ, fiul luĭ Ştefan şi al Alexandreĭ fata luĭ Toader Petriceicu Vornicul, «eŭ, nepot şi moştenitor de sînge al luĭ Ştefan-Vodă Petriceicu, Domnul ţeriĭ Moldoveĭ, eŭ, nenorocitul fugar din ţara

[1] *Studiĭ şi documente,* VI, p. 190.
[2] *Documente Callimachi,* I, p. 100, n-l LII. Cf. *ibid.,* p. 113, n-l LXIII.
[3] *Studiĭ şi documente,* VI, p. 203.
[4] *Documente Callimachi,* I, p. 183, n-l CXXIX
[5] *Ibid*, II, p. 103
[6] *Ibid.,* I, p. 188, n-l CXXXV.
[7] *Ibid.,* II, p. 123.
[8] *Documente şi cercetărĭ,* pp. 38-9.

www.dacoromanica.ro

părinţilor, moşilor şi străbunilor mieĭ, eŭ care am fost odată boier bogat, care acuma sînt pribeag în ţară străină, sărac şi lipsit în aşa fel, că nu pot la bătrîneţele mele nicĭ chiar să las Dumnezeuluĭ mieŭ o pomană şi jertfă vrednică de el», făgăduieşte, «dacă va da Dumnezeŭ ca Moldova saŭ judeţul Hotinuluĭ să scape de duşmaniĭ Turcĭ şi fiiĭ mieĭ, nepoţiĭ mieĭ, neamul mieŭ să redobîndească moşiile şi stăpînirile lor», a face biserică Sfîntuluĭ Gheorghe în Dolineniĭ Hotinuluĭ şi a da Cruhlicul la Pecersca din Chiev [1]. «Să nu pierdem nădejdea în Dumnezeŭ că ne va ierta şi că scumpa Moldovă nu va rămînea totdeauna supt picioare musulmane.. Mă rog luĭ Dumnezeŭ ca picioarele păgînilor să nu calce pe mormintele străbunilor noştri, şi, dacă nu ale mele, măcar ale urmaşilor mieĭ oase să se odihnească în ţara strămoşească [2]».

Dintre asemenea oamenĭ eraŭ de sigur şi Moldoveniĭ ceĭ înrolaţĭ în Polonia, uniĭ ca husarĭ, şi vestiţĭ ca bunĭ ostaşĭ [3].

Cînd Ruşiĭ pătrunseră din noŭ în Moldova, din Orheiŭ se ridică noĭ rebelĭ. Un act al luĭ Grigorie Ghica-Vodă, din 1740, pomeneşte pe «un tălhar anume Ilişco Orheianul, carele din pămîntenĭ s'aŭ hainit, şi, el făcîndu-se căpitan de cătane moschiceştĭ, rădicînd sabia împotriva patrieĭ. supt comanda luĭ Constantin Cantemir ce-aŭ fost brigadiriŭ la Moscal, făcînd mult răŭ ţăriĭ» [4]. Cu generalul Münnich se maĭ uni, - «şi aŭ făcut multă stricăciune ţeriĭ şi banĭ domneştĭ încă aŭ luat, din slujbe», — Gheorghe Isăcescul, căruia ca pedeapsă i se confiscă satul Orăşenĭ [5].

Spre Nistru începuseră să se ducă doritoriĭ de pămînturĭ largĭ; războiul din 1739 îĭ aduse înnapoĭ, ca pe doĭ Curtenĭ de Cămară, rude ale egumenuluĭ de Floreştĭ [6].

[1] *Archiva istorică,* I [1], p. 51 şi urm.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, pp. 55-6.
[4] *Uricariul,* V, p. 261.
[5] *Studiĭ şi documente,* V, p. 59, n-l 269.
[6] *Ibid.*, XV, p. 65, n-l 22.

www.dacoromanica.ro

La 1760 Laziĭ din Hotin provoacă tulburărĭ care se întind pănă la Mohilăŭ[1]. În Soroca însă, Tatariĭ nu putură pătrunde în năvălirea lor prădalnică din 1758[2].

4. *Încălcărĭ tătăreştĭ.*

Geaun-Mîrza, ajuns acuma beiŭ turcesc la Oceacov şi Bender, făcu, încă din 1712, să se dea Tatarilor săĭ un noŭ hotar, cuprinzînd o bucată de pămînt moldovenesc, de la hotarul luĭ Halil-Paşa şi pănă la Nistru», cele «două ceasurĭ» de lăţime şi 32 de lungime, — dar numaĭ pentru întrebuinţare, cu îndatorirea de a răspunde *alîmul* şi *uşurul*.

Şi de aicĭ horda înnaintă tot maĭ mult, pe în etul, în paguba Moldoveĭ. Un Domn energic şi influent scoase pe încălcătorĭ cu sila şi făcu să li se dărîme cîşla. Tatariĭ se răsculară, supt conducerea luĭ Aadil-Ghiraĭ, fratele Hanuluĭ mazil, Caplan. Cînd însă cetele Hanuluĭ veniră pe la Bender şi Moldoveniĭ, Munteniĭ trecură Prutul pe la Fălciiŭ, răsculatul se supuse, închinîndu-se Serascheruluĭ, care-l surguni la Iampol. Ca pedeapsă, Poarta hotărî să se restabilească hotarul luĭ Halil-Paşa. Conferinţa de la Ismail între comandanţiĭ oştiriĭ biruitoare li întări însă cele două ceasurĭ, ba încă dreptul de a păşuna şi maĭ departe. Şi Neculce asigură[3] că peste un an se găsiră boierĭ, pornіţĭ împotriva luĭ Ghica-Vodă, carĭ propuneaŭ Tatarilor, dacă i-ar ajuta să-şĭ facă un Domn după plac, a *„giuruì Hanuluĭ să fie loc tătăresc din Prut încolo“*[4].

Încălcările şi după aceasta, împotriva adausuluĭ, din anul Hegireĭ 1126, a hotaruluĭ luĭ Halil-Paşa, urmează. Un «musaip» capătă voie a întemeia o cîşlă şi o întinde în paguba boierilor vecinĭ; făcîndu-se, împreună cu satul vecin Ortac-Burnù, din raiaua Ismailuluĭ, *vacuf*, adecă loc închinat uneĭ moscheĭ,

[1] *Documente Callimachi*, II, p 251, n-l 45
[2] *Ibid*, II, p. 627, n-l 16.
[3] P. 369.
[4] Vezĭ izvoarele în *Chilia şi Cetatea-Albă*, pp. 246-9.

www.dacoromanica.ro

administratorul, *multezemul* acesteia, cruţă şi maĭ puţin graniţa moldovenească. Divanul nostru se arătă gata a plăti el venitul moscheiĭ pentru cîşlă şi a lăsa şi pe aceştĭ Tatarĭ la locul lor, cerîndu-li numaĭ «năimala», chiria pentru case, iar pentru vite şi stupĭ *uşurul* şi *alîmul* [1].

Hotărîndu-se astfel «cele două ceasurĭ de spre Bender», Mihaĭ Racoviţă făcu sătenilor de acolo o situaţie maĭ bună, scăzîndu-li darea pe oĭ până la 2 parale de fiecare — pe cînd ceĭlalţĭ daŭ un leŭ la 10 oĭ —, şi privilegiul se întări de Constantin Mavrocordat (c. 1740), care-l întinde şi asupra coloniştilor noĭ în această regiune [2]. Dumitraşco, fratele luĭ Vodă-Racoviţă, se uni însă, după căderea acestuia, cu Aadîl-Ghiraĭ, cu «zorbalele» Bugeaculuĭ şi se ridică împotriva Domnieĭ, păgubind, spune, după iertare, hrisovul luĭ Grigore-Vodă Ghica, şi Vistieria, - pentru care şi văduva sa Ilinca trebui să-şĭ vîndă casele din Iaşĭ, precum şi viile din acest oraş şi din Huşĭ [3]. Dar aceĭ cari ar fi făcut făgăduiala nelegiuită de a ceda Tatarilor Basarabia eraŭ alţiĭ: ginerele luĭ Racoviţă, Iordachi Stolnicul fiul Lupuluĭ — un Basarabean —, veriĭ săĭ primarĭ, Constantin şi Gavriil Costachi, Toader Costachi, ruda lor, Ioan Paladi şi fiul Toader şi Iordachi Cantacuzino Spătarul [4].

Ni lipseşte actul luĭ Gavril-Vodă Callimachi cu privire la hotarul tătăresc. Dar în 1777-82, supt Constantin-Vodă Moruzi, fostul Logofăt Nicolae Roset merse în numele Domnuluĭ să hotărască încă odată locul Moldoveĭ de al Bugeaculuĭ. Avem şi azĭ, în forma uneĭ notiţe maĭ tărziĭ, această hotarnică. De la Bender linia trecea pe la satul Hotărnicenĭ, al vechilor locuitorĭ de graniţă, urmà *Troianul* până la Beştiman, tăia *„drumul ce merge la Tigheciŭ şi la Codru“*, se ţinea apoĭ de acest drum, atingea *„drumul ce vine de la Tigheciŭ la Ialpovăţ“*, continuà către Ulmenĭ şi Borzeştĭ, străbătea Valea-

[1] *Uricariul,* III, pp. 216-20.
[2] *Studiĭ şĭ documente,* VI, pp. 358-9, n-l 1090.
[3] *Uricariul,* V, pp. 263 şi urm.
[4] Neculce, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

Adîncă și movila Tălmaciuluĭ, a Deliilor — ostașĭ turcĭ de îndrăzneață avangardă , valea Verdeșenilor, se apropia de Ițcanĭ și Cattin, înnainta spre Strășineștĭ și Maxine, spre Larga și movila Burleĭ: însemnarea se oprește la satul «Tatarvli» [1]. Ca nume tătăreștĭ maĭ găsim Algăra, Caragașĭ, Oteazbeiŭ, pe lîngă numele româneștĭ, Șeasa, Ursul, Boșăreanul. După douăzecĭ de anĭ însă, cînd, la 1797, Rhigas își făcu harta, hotarul atingea numaĭ localitățĭ cu nume străin.

După harta aceasta a luĭ Rhigas, făcută a doua zi după întărirea celor «două ceasurĭ», hotarul Bugeaculuĭ, necuprinzînd și acest teritoriu de «două ceasurĭ», era la Nord, de spre Ținutul Chișinăuluĭ, următorul: el pornia de la Orac-Mîrza, ceva la Apus de obîrșia rîuluĭ Valea-Strîmbă, unde se întîlniaŭ Ținuturile Fălciiŭ și Chișinăŭ cu Tatariĭ, trecea spre Răsărit pe la Caracuzà, pe supt Farladan, pe la Cara-Mîrza, ce rămînea în Moldova, se ridica spre Nord, până atingea cursul Bîculuĭ, și urmăria această apă până la vărsare. Raialele Ismail, Chilia și Acherman rămîneaŭ deosebite de pămîntul Hanuluĭ [2].

Și pe la 1760 Nicolae Căpitanul de Grecenĭ făcea «hotărîtul Moldoveĭ cu Benderiul» [3]. Apoĭ, în 1776, se scotea un ilam pentru hotarul «celor 32 ceasurĭ» de la cadiul de Bender [4].

De la alîm se luaŭ în 1762-3 6.000 de leĭ pe an și 4.000 de la ușur [5]. Și aĭ noștri aduc, de altfel, pagube la Tatarĭ: așa făcu un Costin Ciudin, «om răŭ», care fură «caĭ tătăreștĭ a luĭ Can-Mîrzea» pe la 1720 și pierde moșia sa de la Teșăuțĭ [6]. Iordachi Cantacuzino chiar fu învinuit că a luat oĭ de la Hotin și le-a trimes la Rușĭ: cadiul Brăileĭ veni să-l judece, în 1739, la Iașĭ, dar îl găsi nevinovat [7].

---

[1] *Uricariul*, III, pp. 170-2.

[2] *Studiĭ și documente*, VI, p. 589.

[3] *Ibid*, XXII, p. 136.

[4] *Documente și cercetărĭ*, p. 162.

[5] *Documente Callimachi*, II, p. 106.

[6] *Studiĭ și documente*, XI, p. 81, n-l 152. Aici hotărnicește Teodor Calmășul ca fost pîrcălab; *ibid.*, p. 81, n-l 154.

[7] *Ibid.*, p. 83, n-l 161.

www.dacoromanica.ro

4. *Viață de hotar cu Tatarii pe la jumatatea veacului al XVIII-lea.*

Să nu se creadă cumva că ajunsesem astfel robiĭ Tatarilor; adesea era din potrivă.

Legăturile de iubire nelegiuită cu Turciĭ se pedepsiaŭ aspru [1]. Domnul Moldoveĭ lua seama Tatarilor une orĭ, cînd niscaĭva Boşnegĭ îĭ atacaŭ şi păgubiaŭ [2]. Ceĭ din tribul Orumbet-Oglu, aşezațĭ maĭ aproape de Prut, n'aŭ voie să treacă decît pe podul de la Fălciiŭ; altfel sînt puşĭ în fiare şi aduşĭ la Căpitanul de Codru, care-ĭ dă spre pedeapsă mîrzaculuĭ lor [3]. Lăpuşna rămăsese, fireşte, a Moldoveĭ, şi se ieaŭ măsurĭ de cîte orĭ tîrgovețiĭ sînt supărațĭ de Turciĭ vecinĭ, cari trebuie duşĭ «în fiare» la Bender [4]. Nu se lasă fără urmărire nicĭ iamaciĭ, recruțiĭ, din Hotin cari fac necuviințe mergînd la iarmarocul din Botoşanĭ [5]. Şi un emir tatar care s'a purtat răŭ pe la Putna e trimes în lanțurĭ la Bender [6]. Se întîmpla chiar une orĭ ca hoțĭ din Moldova să prade şi până la Ismail [7]. Chigheceniĭ pîresc inimos pe Tatarĭ [8].

În cuprinsul hotaruluĭ celor «două ceasurĭ», boierĭ cu moşiĭ, Constantin Roset, de pildă, îşĭ luaŭ, regulat, veniturile [9]. Numirea beşlegilor, ofițerĭ de poliție turcĭ, se făcea, la Chişinăŭ, ca şi la Galațĭ, unde se ziceaŭ Serdarĭ, cu cartea de beşlegie a luĭ Vodă [10], şi pîrcălabul gălățean avea şi dreptul de a aresta pe Serdar [11]. Vedem pe Constantin Mavrocordat dînd poruncĭ «alîmgiilor» şi «uşurgiilor de la Oraolu» şi

[1] *Ibid.*, VI, p 225, n-l 127; p. 241, n-l 262; p. 330, n-l 846.
[2] *Ibid.*, p. 222, n-l 106.
[3] *Ibid.*,p. 2 n-l 106.
[4] *Ibid.*, p. 231, n-l 180.
[5] *Ibid.*, p. 234, n-l 210.
[6] *Ibid.*, p. 236, n-l 228.
[7] *Ibid.*, pp. 245 6, n-l 313.
[8] *Ibid.*, p. 242, n-l 274.
[9] *Ibid.*, p. 242, n-l 276
[10] *Ibid.*, p. 242, n-le 277-8.
[11] *Ibid.*, p 244, n-l 293.

www.dacoromanica.ro

«Oronbetoglu» (alîmul era de 5 parale la tînaț)[1]. Tatarii cari arau pe loc străin trebuiau să ducă uşurul la Chişinău[2]. Capuchehaiaua de la Iali-Agasi avea tot atîta trecere ca şi cele de la Hotin, Bender şi Akkerman[3]. *Iarlîcurile* şi *mehtupurile* date de Han pentru a cruța pe ai lui de a da alîmul (ca la Sălcuța) sînt atacate[4]. Se cere Benderliilor vamă de căruță nouă şi de peşte[5], Ienicerilor cuniță, iar ciobanilor goştină, cu peceți[6]. Turcii cu dugheni din Chişinău, Orheiu, Lăpuşna dau «vamă»[7]. Tatari cari ucid un om cu parul caută a împiedeca, de frică, prin îngroziri şi făgăduieli de oi şi vaci, pe văduvă de la pîră[8]. Chighecenii sînt îndemnați a pîrî pe Tatari pentru suferințile de la ei[9].

Şi Turcii răpitori din cetăți ştiau, măcar de la o bucată de vreme, de frica Domnilor Moldovei, cari puteau, după «canun-nameà» *(canun-namè,* lege)[10], să-i facă, prin trecerea lor la Poartă, să fie aspru pedepsiți.

Căpitanii de Codru păziau bine hotarul, şi vedem pe Toader Goian, unul din ei, însărcinat de Constantin-Vodă Mavrocordat a merge, cu Hoisan salahorul, la Huşi pentru a prinde pe doi Lazi «zulumgii» veniți din Bugeac şi a-i duce la Bender pentru ispăşire[11]. Dacă săteni din județul Iaşi trec în raiaua Hotinului, Căpitanul-cel-Mare de Dorohoiu stăruie la capuchehaiaua de acolo pentru întoarcerea lor[12]. Căpitanul de Covurluiu avea acelaşi rost[13]. Musulmanii

---

[1] *Ibid.*, p. 243, n-l 287; p 245, n-l 312; p 288, n-l 541; p. 291, n-l 583; p 402, n-l 1508: p. 405, n-l 1528; p. 406, n-l 1534.

[2] *Ibid.*, p. 245, n-l 312; p. 392, n-l 1386; p. 395, n-l 1420; p 400, n-l 1471.

[3] *Ibid.*, p. 243-4, p. 286, n-l 556; p. 948, n-l 581.

[4] *Ibid.*, p. 297, n-l 611.

[5] *Ibid.*, pp 307-8, n-l 660.

[6] *Ibid.*, p. 324, n-l 799; p 400, n-l 1475

[7] *Ibid.*, p. 348, n-l 1008.

[8] *Ibid.*, p. 286, n-le 556-7.

[9] Pp. 245-6, n-l 313.

[10] *Ibid.*, p. 375, n-l 1237.

[11] *Ibid.*, p. 212, n-le 23-4.

[12] *Ibid.*, n-l 26.

[13] *Ibid*, n-l 27. Cf. *Turci in Lăpuşna,* p. 214 n-l 54.

www.dacoromanica.ro

vecinĭ se maĭ pîriaŭ apoĭ uniĭ pe alţiĭ, aruncîndu-şĭ, ca la 1781 ceĭ din Bender, aceiaşĭ vinovăţie de a fi «încunjurat în locul Moldoviĭ» şi a fi «supărat pe saraca raè», care, decĭ, ieşia maĭ cruţată din aceste denunţurĭ şi rugăciunĭ[1]. Se ajuta şi cîte un sărac de supt Turcĭ, ca acela din «Chişenov», care era dator unuĭ Benderliŭ în 1786[2].

Dar cîşlele înnaintaŭ, scutite une orĭ de dăjdiĭ: la 1740 una se aşează chiar dincoace de Prut, pe apa Elanuluĭ[3]. Odăile «Chiurzilor» de la Soroca, Braicăŭ, etc., cumpărate şi de la călugărĭ, fură însă arse — cum se ardeaŭ şi morile[4]—, şi «ciobaniĭ turceştĭ» ce şedeaŭ «iarna şi vara cu bucatele lor aicĭ în ţară», puşĭ la dajde[5]. Pentru o încercare de siluire la Soroca, Vodă cerea să se *vie de hac* vinovatuluĭ, să-l ucidă[6].

Şi pe la 1760 se «stricaŭ cîşle tătăreştĭ», ale luĭ Mambet-Mîrza, se fixà «nezamul Tătarilor», se hotăraŭ «arăturile Hotincenilor», se opriaŭ de la cosit pe Ciuhur *raileniĭ,* se chema Lipca-Agasi pentru «cercetare Tătarălor ce cosăsc la Ţinutul Iaşĭ», se întrebuinţa Ienicer-Aga de la Hotin «pentru nizam ca să nu cosască fîn», se aducea capuchehaia «pentru scoaterea lucrurilor Turcilor hotinliĭ», cari răsbăteaŭ, pentru fîn, pănă pe la Hîrlăŭ[7]. În 1764 se căpăta de capuchehaiaua de Cîşla-Hanuluĭ porunca de a se scoate cîşla luĭ Beiŭ-Mîrza de la Costeştĭ[8].

Totuşĭ une orĭ, chiar supt un Domn cu trecere şi hotărît, se întîmplaŭ lucrurĭ ca acelea pe care le scrie cu durere un căpitan de Grecenĭ despre ceĭ «doĭ Turcĭ din Volcăneştĭ, de pe hotarul Ţărăĭ Turceştĭ: mergînd la cîrciumă de s'aŭ

[1] *Uricariul,* III, pp. 133-4
[2] *Studiĭ şi documente,* VI, p. 195.
[3] *Ibid.,* p. 213, n-l 33; p. 276, n-l 498.
[4] *Ibid.,* 286, n-l 555; p. 289, n-l 574; p. 291, n-l 584; p. 373, n-l 1220.
[5] *Ibid.,* p. 290, n-l 576.
[6] *Ibid.,* p. 290, n-l 580.
[7] *Documentele Callimachi,* II, pp. 117-81, 131.
[8] *Documente şi cercetărĭ,* p. 39.

www.dacoromanica.ro

îmbătat, aŭ venit iarăşĭ la mine, să mă ucigă, şi, tîmplîndu-se la mine un mîrzac în casă, şi nevrînd să-ĭ lase pe Turcĭ să între la mine, aŭ făcut pricinĭ între dînşiĭ, şi aŭ tăiat un Laz şi o mînă a unuĭ Tătar: ce mă rog dumitale [Vel Postelnic] să mă isprăveştĭ, să lipsescu din căpitănie, că n'am cheltuială să pot sătura Tătariĭ, Turciĭ de horilcă» [1].

Hanul era înlocuit pe la 1760 printr'un Bugeac-Caimacam sau Bugeac-Serascher [2] cu un cadiŭ turc. Capitala luĭ bugeceană, aşezată aproape de Bender, într'un şes nisipos, fără ziduri, avea pe la 1760 încă 25-30.000 de locuitorĭ, pe cînd Cetatea-Albă a Turcilor nu maĭ număra pe atuncĭ decît 20.000 [3]. Pentru Tatarĭ, *Căuşaniĭ* aveaŭ pe atuncĭ un subaş, care dădea stăpînuluĭ 750 de leĭ pe lună, iar pentru creştinĭ un Voevod [4].

Cîşla-Hanuluĭ, cu oile împărăteştĭ, era un sălaş tătăresc maĭ mic, fără ziduri; acolo stătea însă Seraschierul, comandantul militar suprem al Bugeaculuĭ [5]. Eĭ primia de fiecare casă un leŭ şi la fiecare sat o oaie, fără 500 de boĭ primițĭ la alegere din partea Hordeĭ şi fără dijma grînelor [6]. Pe aicĭ se întîlniaŭ prin 1760 pribegĭ, cu robĭ din neamul lor, cari li dădeaŭ învățăturĭ cu privire la lucrurile lor de acasă [7].

Cadiĭ se aflaŭ la Chilia, Ismail, Bender, Han-Cîşla şi Tatarbunar [8]. La Ismail, cu vechĭ ziduri rele şi o garnisonă

---

[1] *Studiĭ şi documente*, VI, p. 308, n-l 662. La Galațĭ Turciĭ, neavînd geamie, se închinaŭ în cafenele ; p. 309, n-l 669. O odaie a Agăĭ Casapbaşa se întîlneşte şi la Ținutul Tecuciuluĭ, pp. 363-4, n-l 1139. Alțĭ „păstorĭ" turcĭ în Ținutul Bîrladuluĭ; p. 366, n l 1155 Oamenĭ ucişĭ de Tatarĭ la „Hănăşeanĭ de la Codrul Chigheciuluĭ", p. 370, n-l 1192. — Tatar ucis la noi, p. 377, n-l 1262; p. 409, n le 1555 6. Stricăciunĭ tătăreştĭ la Greceni, pp. 385-6, n-l 1322.

[2] *Documente Callimachi*, II, pp. 111-2.

[3] Peyssonel, *Commerce de la Mer-Noire*, Paris, 1787, pp 305-6

[4] *Documente şi cercetărĭ*, p. 78; Peyssonel, *l. c.*, p 305.

[5] *Ibid.*, pp. 306-8.

[6] *Ibid.*, II, pp. 258-9.

[7] *Studiĭ şi documente*, XI, pp. 62-3, n-l 72.

[8] *Ibid.*, I-II, p 77, n-l XXVIII.

www.dacoromanica.ro

de Ienicerĭ, stătea un muteveli[1]; la Chilia, care era să fie reparată la 1750, un nazir[2]. Akkermanul în decădere fu alipit la Oceacov, al căruĭ Paşă trimetea aicĭ un muselim (saŭ muteselim): pe lîngă 15.000 de Musulmanĭ eraŭ şi 4-5.000 de Armenĭ, Evreĭ şi Romînĭ, şi cel ce dă aceste cifre adaugă lămurirea ciudată că Grecii n'aveau voie să se aşeze; oraşul ţinea încă 40 de luntri şi un atelier de reparaţie[3].

Nu departe de Căuşanĭ, în margenea apeĭ, eraŭ satele «Măriĭ», *Ialì-Cholèr,* cu o poporaţie numaĭ moldovenească, şi se citează ca făcînd parte din acest *Voevodat vasal* al Hanuluĭ aşezările: Palanca, Purcarĭ, Sultan-Suvat, Cirbiţa, Sălcuţa, Malcocĭ[4].

Pănă şi la *Bender* se spune că numărul Moldovenilor, cu Armeniĭ şi Evreiĭ, era maĭ mare decît al Tatarilor[5].

Nicĭ aiurea de altfel aşezările turceştĭ nu nimiciseră viaţa românească; se pomenesc la 1740 satele Străşenĭ (Lăpuşna)[6], şi «Raileniĭ», de la Sălcuţa (Hotin), etc., şi de aiurea, eraŭ numaĭ Romînĭ[7].

Peste Nistru, la *Dubăsarĭ,* proprietate a Hanuluĭ, trăiaŭ Romînĭ întăiŭ, cu un polcovnic romîn[8], şi Mohilăul avea şoltuz ca şi tîrgurile moldoveneştĭ vecine: numele de Burcă al celuĭ de la 1740 iĭ arătă naţia[9]. Aicĭ veniaŭ Moldovenĭ căutînd pielcele pentru căciulĭ brumăriĭ: podul pe Nistru se făcea din noŭ la 1806[10]. La Dubăsarĭ funcţiona însă

---

[1] 1763-4; *Documente Callimachi,* II, p. 110. Un beşleagă de Iaşĭ acolo; *ibid.,* p. 120. Vezĭ si *Documente şi cercetărĭ,* p. 36.

[2] *Ibid.,* p. 112; cf. Peyssonel, *l. c.,* pp. 306-7. Cf. Kleemann, *Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova (1768-1770),* Leipzig, 1773 (traducere francesă: Neuchâtel, 1780).

[3] Peyssonel, *l. c.,* pp. 304-6.

[4] *Ibid.,* p. 306.

[5] *Ibid.,* pp. 304-5

[6] *Studiĭ şi documente,* VI, p. 225, n-l 127.

[7] *Ibid.,* pp. 303-4, n-l 642.

[8] *Ibid.,* p. 377, n-l 1258.

[9] *Ibid.,* p. 379, n-l 1282.

[10] *Documente şi cercetărĭ,* pp. 85, 138.

www.dacoromanica.ro

în 1764 un Hatman armean saŭ grec, locuitoriĭ fiind şi Armenĭ şi Moldovenĭ [1]: locul luĭ se cumpăra cu 8.000 de piaştri. Şi tot Hatman i se zicea dregătoruluĭ pus peste creştinĭ la malul Măriĭ, Iali (pe lîngă Aga), şi celuĭ de Căuşanĭ: eĭ plătiaŭ 15.000 cel d'intăiŭ şi numaĭ 48.000 al doilea [2].

La Han se ţinea obişnuit un capuchehaie [3]. La 1776 găsim şi pe «Grigori, vtori Portar», Sărdar de la Akkerman» [4].

Fiecare Han noŭ primia de la Domnul Moldoveĭ o căruţă cu şese caĭ şi 2.000 de ţechinĭ în banĭ, iar de la al Munteniеĭ numaĭ o mie pe lîngă căruţă [5]. Nuredinul de la Baccè-Saraĭ lua de la cel d'intăiŭ 5.000 de leĭ din «baniĭ mieriĭ», şi 500 numaĭ de la al doilea; Or-beiŭ, beiul de Perecop, 300 şi 150 [6].

Balgì-başa ridica încă, pentru Dan şi Calga, balgi-başlîcul pănă pe la sfîrşitul veaculuĭ al XVIII-lea ; se adăugiaŭ blănĭ şi «marfă de la neguţătoriĭ lipscanĭ» [7]. Une orĭ însă se lua mierea în banĭ, 8.000 de leĭ bal-accesi pentru Moldova şi numaĭ jumătate din această sumă pentru Ţara-Românească [8].

De blănile şi ceasornicele domneştĭ se învrednicia pănă şi chiatibul de la vama Ismailuluĭ [9]. La Hotin se trimeteaŭ şi «broaşte cu ţăst» [10]. Se dăruiaŭ Paşilor maĭ ales sticle de apă de melisa, pentru băutură [11]. Coroieriĭ ţiganĭ strîngeaŭ

---

1 *Documente şi cercetărĭ*, p. 39.

2 Peyssonel, *l. c.*, pp 241, 301. A se adăugi pentru Vizir, care lua 500 de la „baniĭ mieriĭ" Moldoveĭ, 1 000 de leĭ de la unul, 2 000, 2.400 de la ceĭlalţĭ; *ibid.*, II, p. 262.

3 *Documentele Callimachi*, II, p. 105

4 *Documente şi cercetărĭ*, p. 54

5 Peyssonel, *l. c.*, pp 242 3, 256.

6 *Ibid.*, p 256.

7 *Documentele Callimachi*, II, p. 109.

8 Peyssonel, *l. c.*,p. 241.

9 *Documente şi cercetărĭ*, p. 78.

10 *Ibid.*, p. 13.

11 *Studiĭ şi documente*, VI, p. 186.

www.dacoromanica.ro

coroĭ pentru Pașiĭ de la hotare [1]. Și munițiile ce veniaŭ la Chilia treceaŭ apoĭ la serhaturĭ prin oameniĭ ispravnicilor moldovenĭ vecinĭ [2], pe carăle mocăneștĭ ale țeriĭ.

Pentru a avea un exemplu, pe la 1760 Stolnicul Cogălniceanu era ispravnic de Lăpușna și Orheiŭ, și el făcea conace Pașilor la Chipercenĭ, Perisecenĭ, Chișinăŭ și Merenĭ, cheltuielĭ cu eĭ la Boldulештĭ și Năvărnicĭ; apoĭ gătia o «cocie zugrăvită» Sultanuluĭ tatar, strîngea grîul de ușur, trimețîndu-l la Tatarĭ, plătia pe beșleagă, pe iazagiŭ, pe tumbacĭ, ca și pe capuchehaielele din Bender și Cîșlă [3]. Colegul săŭ de Soroca, Lupu Donicĭ, gătia aceleașĭ conace la Trăistenĭ, Băcșanĭ, Coșernicĭ și Răspopenĭ, plătia pe beșleagă și pisar, ba chiar pe capuchehaia de Hotin, pe lîngă Arnăuțĭ, îmblătorĭ, țimirașĭ, etc. [4]. În Căușanĭ stătea residentul domnesc, la 1763 Medelnicerul Vasilachi [5], pe cînd la Cîșla era Andonachi [6]: se trimeteaŭ acolo fierarĭ la Hanul, ceprăgarĭ, săhăidăcarĭ, hamamgiĭ, se făceaŭ darurĭ de butce; seimenĭ duceaŭ pe cîte un «consul franțozăscu» [7]. La 1763 Costachi Spătarul tocmia biserica din acest loc cu banĭ domneștĭ [8]. Aicĭ eraŭ să se isprăvească de altfel zilele energiculuĭ și iubitoruluĭ de lumină Crîm-Ghiraĭ Hanul [9].

În 1764 merg la Căușanĭ: var pentru «saraiurile» Hanuluĭ, cherestea și grinzĭ de teiŭ pentru acelașĭ scop, «căruțĭ mocăneștĭ» pentru Sultanul Bahti-Ghereĭ, blănĭ pentru Serascher, și chiar «o păreche de ochelarĭ» pentru Aga luĭ [10].

Din partea lor, căpeteniile tătăreștĭ făceaŭ darurĭ luĭ Vodă,

[1] *Documente și cercetărĭ*, p. 56.

[2] *Ibid.*, p. 49.

[3] *Studiĭ și documente*, XXII, p. 110.

[4] *Ibid.*, pp. 111-12.

[5] *Documente Callimachi*, II, pp. 118, 131.

[6] *Ibid.*, p. 119. La Hotin Dumitrachi Portarul; *ibid.*, p. 133.

[7] *Ibid.*

[8] *Ibid.*, p. 128. Cf. pentru petrecerea Hanuluĭ acolo în 1763, *ibid.*, p. 451, n-l 75; p. 463, n-l 83.

[9] *Ibid.*, p. 493, nota 1.—Pentru de Tott la Căușanĭ, *ibid.*, p. 653, n-l 45. — Și în 1758 Hanul stătea acolo (*ibid.*, p. 628, n-l 17).

[10] *Documente și cercetărĭ*, p. 36.

www.dacoromanica.ro

şi la 1776 se aducea luĭ Grigore Ghica o sabie de la acest Bahti-Ghiraĭ Sultanul, pe cînd de la un Vizir dunărean venia un peşcheş de morun[1].

Şi la Chilburn se ducea cheresteaua din Lăpuşna şi Orheiŭ, din codriĭ Rezineĭ, ca şi din aĭ Scînteiĭ şi Vasluiuluĭ: bolovanĭ, «crîş-cuşatliĭ», scîndurĭ de teiŭ, testele de furcĭ, cofe, arelcĭ, ba chiar cărbunĭ de mangal, ca şi doniţele lucrate de săteniĭ noştri; pănă la Cetatea-Albă ea se trimetea pe flotile de cîte 12 plute[2], cu plutaşĭ şi vătajĭ. Şi pieile moldoveneştĭ ajungeaŭ pănă în Crimeia[3]. «Aga grîuluĭ» de la Chiustenge primia produsul secerişuluĭ în Bugeac[4].

Poloniĭ propuseseră chiar Turcilor a face Nistrul navigabil anume pentru trimeterea de grîŭ[5], — ideie de care se vorbia încă din 1568, cînd un Florentin propunea aceasta regeluĭ, cu singura condiţie de a i se asigura un monopol de opt anĭ[6]. Şi prinţul de Nassau, în serviciul Rusieĭ, se gîndia la acest drum de apă, puind să se facă şi cercetărĭ[7].

Cărăuşiĭ şi mocaniĭ noştri cu carăle eraŭ aşa de cunoscuţĭ, încît Turco-Tatariĭ ziceaŭ şi eĭ: mocan-arabasi (— harabà) şi cărăuş-arabasi[8]. Negoţul cu peştele urmà, şi pescariĭ ca şi negustoriĭ nu eraŭ Turciĭ, nicĭ Tatariĭ. Pe la 1795 peştele venia pe Dunăre cu caicele la «schelea Galaţiĭ», şi, ca şi din Brateş, se aducea cu carăle acolo, unde se culegea şi «măgeria» domnească, din «balta Ialpuguluĭ, cum şi de la alte bălţĭ din Ţara Turcească»[9].

---

[1] *Ibid.*, p. 49.

[2] *Documente Callimachi*, II, p. 109 — Numele de Cetatea-Albă se află alăturĭ cu acela de „Akkerman", în socotelile de pe 1763-4. Cf. numele turceştĭ pentru lemnărie, *ibid.*, p. 111. V. şi Peyssonel, *l. c.*, pp. 200-1.

[3] *Ibid.*, p. 109.

[4] *Ibid.*, p. 159.

[5] *Ibid*, pp. 201-2.

[6] *Acte şi fragmente*, I, p. 14.

[7] Peyssonel, p. 306.

[8] *Ibid.*, pp. 202-3.

[9] *Uricariul*, IV, p. 70 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Tot Romînĭ eraŭ aceia cari vindeaŭ pe la 1760 vinul de Akkerman[1]. Sarea munteană ajungea pănă la Rizè, rivala Trapezuntuluĭ[2]. Tatariĭ fumaŭ din lulele moldoveneştĭ şi beaŭ apă, cum am zis, din cofe făcute la noĭ, exportîndu-se pe an 8-9.000, cu cîte 10-15 parale una; ciuturĭ se făceaŭ pentru eĭ tot în Moldova. În sfîrşit cele maĭ bune paturĭ de puştĭ, din lemn de Rezina şi Scînteia, li se trimeteaŭ de la Iaşĭ[3] (cu cîte 10-20 parale bucata). Ceară munteană, miere de peste Milcov se căutaŭ foarte mult, lîna luîndu-se însă, ca şi brînza, maĭ mult de la Cazacĭ. În schimb, noĭ nu primiam de la Tatarĭ decît şele, săhăidace[4].

5. *Noile condiţiĭ de proprietate rurală.*

La sfîrşitul veaculuĭ al XVII-lea proprietatea se schimbă. Neamurile vechĭ, din boierimea romănească militară, se pierd: în curînd ele nu vor maĭ juca nicĭun rol. Născute din războiŭ, se pare că nu se puteaŭ ţinea fără dînsul. În loc răsar, pe urmele Cantacuzinilor, bogătaşiĭ ţarigrădenĭ, cari, avînd banĭ în numerar, cumpără necontenit. Dimitrie Cantemir reproduce o stare de fapt cînd scrie în *Divanul* săŭ despre «ceĭ ce, de lipsă, moşiile şi satele îşĭ vînd şi, acmù, în mare strînsoare fiind, cu ieften preţ le veĭ cumpăra[5]».

Davidel, David rohmistrul, candidat de Domnie prin Polonĭ, îşĭ mărită fata după Postelnicul Toader Soroceanul, care avu pe obscuriĭ fiĭ Vasile, Ioniţă şi Mihalachi[6]. Fiul luĭ Mihalce Hîncul, Dumitraşco, are un urmaş fără nicĭun rost, Miron[7], ale căruĭ fiice, Lupa şi Catrina, «fete sărace»,

[1] Peyssonel, *l. c.*, p. 298.
[2] *Ibid*, p. 66.
[3] *Ibid.*, pp. 110-4.
[4] *Ibid.*, pp. 138-9, 148, 150, 153, 192.
[5] V. ediţia şi nota luĭ Hasdeŭ, în *Archiva istorică*, II, p. 91.
[6] *Studiĭ şi documente*, V, p. 540, n-l 12.
[7] *Ibid.*, VI, p. 234, n-l 209.

www.dacoromanica.ro

după moartea surorii lor Sinica, daŭ nişte Ţiganĭ «schitişoruluĭ făcut de moşiĭ şi părinţiĭ noştri la Ţinutul Lăpuşneĭ, în eparhia Sfinteĭ Episcopiĭ a Huşuluĭ, care schit se numeşte mănăstirea Hînculuĭ[1]». Grozeştiĭ din Lăpuşna, aĭ luĭ Nicolae Costin, trec la Păharnicul Gheorghe Turculeţ, şi el rudă de mare ostaş, a luĭ Costaşco, dar care nu se ridică la însemnătate[2]. Bogatul Lupul Serdarul şi Vornicul, fiul Vorniculuĭ Anastasie, care făcea biserica Sf. Nicolae din Chişinăŭ si ţinea în 1738-9 prisacă la Volcineţul Orheiuluĭ, n'are urmaşĭ cari să joace vre-un rol[3].

Un singur neam păstrează o mare însemnătate. Pe Doniceştĭ i-am maĭ întîlnit: cel d'intăiŭ din eĭ chiar, «fiŭ al luĭ Done», îşĭ are o avere basarabeană de la soţie, fiica luĭ Apostol pîrcălabul de Orheiŭ, pomenit maĭ sus. Şi Nicolae de la începutul veaculuĭ al XVII-lea ţine pe o Basarabeancă, Lupa, fata luĭ Gligoraşco Jora, care-ĭ aduse în zestre Slobozia-luĭ-Duşcu, Işnovăţul, Pivniţa «pe apa Ivanceĭ», părţĭ din Căbeştĭ şi Pituşca, pe Bîc, din Băloşeştĭ şi Clişova pe Răut, din Crivulenĭ (Crăulenĭ) pe Nistru, din Onişcanĭ — la Orheiŭ —, precum şi din Zăhăicanĭ pe Ciuhur, din Hruşova şi Făureştĭ pe Ichil, din Teţcanĭ, Ciofenĭ, Lopatna, Prisăcina, Mileştĭ, Răspopenĭ, Popeştĭ pe Işnovăţ, la Lăpuşna, din Brătcenĭ şi Hajdenĭ pe Răut, din Sărătenĭ, din Scurteştĭ şi Hîrtop. Această mare avere se împarte între Darie Donicĭ şi fiiĭ luĭ Gavril: Miron, Postolachi şi Nicolae, avîndu-şĭ partea şi fetele, măritate cu Macri şi Ştefan Căpoticĭ. Familia avea legăturĭ cu răzăşiĭ din Turbureştĭ, de unde era Apostol[4].

Constantin Donicĭ, fiul luĭ Darie, răscumpără, pe la 1740, robĭ în Bugeac şi, cu ceasornice de aur în dar, aduce înnapoĭ pribegĭ[5]. El muri în Soroca, şi văduva sa, Todosica Costachi, făcea cumpărăturĭ la 1799[6].

---

[1] Melchisedec, *Cronica Huşuluĭ*, I, pp. 304-6.
[2] *Studiĭ şi documente*, VI, p 236, n-l 229.
[3] *Ibid.*, p. 265, n-l 442; p. 364, n-l 1142.
[4] *Studiĭ şi documente*, XVI,—pentru Bezin, străveche moşie, şi Gărbeştĭ
[5] *Ibid.*, VI, p. 298, n-l 615; p. 305, n-l 647; p. 381, n-l 1299.
[6] *Ibid*, XV, p. 402.

www.dacoromanica.ro

Încă la 1801 Mateiŭ Donicĭ sta la Iznovăţul Orheiuluĭ [1]. Doniceştiĭ aceştia din Basarabia, — Ancuţa, Constantin, — avură, până la 1824 şi Şipinţiĭ Dorohoiuluĭ, — Şerpeniţa de azĭ. La Orheiŭ chiar, Ancuţa păstra atuncĭ, la 1824, Brăneştiĭ. La 1803, Manolachi Donicĭ are Şipoteniĭ, Tătăreştiĭ; Mateĭ, Işnovăţul; Constantin, Goianul şi Stanca, iar Catrina Camincea: Stolnicul Manolachi Donicĭ îşĭ căpătase cea d'intăiŭ moşie prin proces cu ceata luĭ Savin diaconul, răzăşĭ [2].

De la Rîşca basarabeană pornesc *Rîşcăneştiĭ,* al căror nume înseamnă şi astăzĭ un deal de lîngă Chişinăŭ, unde a fost moşia lor: Stolnicul Rîşcanu avea Vistierniceniĭ, Şercaniĭ, Tuzara, Voroteştile la 1803. Banul Grigoraş, proprietar la Rîşca şi Silişte, se judeca pe atuncĭ cu o văduvă din Iaşĭ pentru Mana şi Burhuta (Orheiŭ) [3]. Toader se află la Tohatin şi Iordachi la Coriovul (conscripţia din 1803) [4].

Andronachi *Vartolomeiŭ* Postelnicul avea pe la 1760 moşiĭ la Orheiŭ [5], moştenite de la Iordachi, aşezat în Răchitoasa [6]. De la Serdarul Vartolomeiŭ răscumpără, la 1803, Todosie Malcociŭ şi Velişcu Călpariŭ moşiile Unţeştĭ şi Săbienĭ, din părţile Iaşuluĭ [7].

Dintre *Grecenĭ,* din părţile nouluĭ Ţinut de la Prut, Nicolae are la 1803 Sămăşcaniĭ.

Şi încercărĭ de a se lua moşiile răzăşilor ca *domneştĭ* pentru lipsă de documente nu lipsiră, dar şi pentru cele de peste Prut, ca Dumbrăviţa, Cătăneşeniĭ, Roşioriĭ, Găuzeniĭ, Roşcaniĭ, Coşcadaniĭ, Bursucaniĭ, se admise pe la sfîrşitul

[1] *Ibid.,* V, pp. 543-4. n-l 9 ; pp. 545-6, n-le 12-3.
[2] *Uricariul,* VI, p. 263.
[3] *Ibid.*, p. 253.
[4] *Ibid.,* VIII.
[5] *Studiĭ şi documente,* XVI, p. 400, nota 1.
[6] Arbure, *l. c.,* p. 35, nota.
[7] *Uricariul,* VI, pp. 251-2.

www.dacoromanica.ro

veaculuĭ principiul că îndelungata stăpînire ţine loc de acte scrise [1].

Întîlnim, ce e dreptul, maĭ tărziŭ moşiĭ basarabene în mîna Domnilor şi Doamnelor, dar maĭ mult prin moştenire şi cumpărătură. Astfel, la 1803, Doamna Zoe Moruzi are Prepeliţa, Copăceniĭ, Pepeniĭ, Sîngeriĭ, Drăgăneştiĭ. Maria Costachi capătă, de la vre-un Fanariot de la sfîrşitul veaculuĭ, întreg tîrgul Bălţile. Găsim pe Domniţa Ralù Callimachi la Telineştĭ. Alexandru Mavrocordat avea tot atuncĭ Hănceştiĭ. Vodă Constantin Ipsilant, un mare lacom de pămînturĭ, pentru el însuşĭ şi aĭ săĭ, e «boierul» de la Culicăuţĭ, Pererita, Ruşcanĭ, Sirăuţĭ, Bătăşeneştĭ, Bîrnov şi Părcăuţĭ, de la Ciuciulea şi Morile-luĭ-Osmache [2]. Şi Doamna, din neamul Roset, a luĭ Moruzi avea moşie la Zevedeniĭ Sorocăĭ şi se judecă aicĭ, la 1803, cu Păhărniceasa Maria Panaitoaia [3], cu care se judeca şi pentru Sîngereniĭ din Ţinutul Iaşuluĭ [4]. Avea loc şi la Căcărezenĭ din Orheiŭ [5], pe care o reclamă ca a lor, smulsă de Alexandru-Vodă Moruzi, căpitanul Vasile Buciuşcanul, Mateiŭ Ontilă şi alţiĭ, cu zapise de la Vasile Lupu [6]. Domniţa Catinca a luĭ Nicolae-Vodă Carageà era şi dînsa în proces cu Panaitoaia la Ţipliceştiĭ Sorocăĭ [7]. Alt proces al eĭ e cu Logofătul Constantin Balş tot pentru Ţipliceştĭ şi pentru Nistoreştĭ, din acelaşĭ Ţinut al Sorocăĭ [8]. O fată a luĭ Grigore-Vodă Callimachi are gîlceavă apoĭ cu podpolcovnicul rus Sîrghie Leontiev pentru Corlătenĭ la Ciuhur [9]. În sfîrşit Alexandru Moruzi găseşte peste Răut locurĭ domneştĭ la Schindereştĭ şi aiurea «peste Răutu», lîngă Bălţĭ, la Zevidelele, Heciul

[1] *Ibid.*, IV, p. 333.
[2] R. Rosetti, *Archiva Senatorilor din Chişinăŭ*, în „Analele Academieĭ Romîne“ pe 1910, p. 54.
[3] *Uricariul*, VI, pp. 255-6.
[4] *Ibid.*, p. 256.
[5] *Ibid.*, p. 269.
[6] *Ibid.*, p. 279.
[7] *Ibid.*, pp. 258-9.
[8] *Ibid.*, p. 260.
[9] *Ibid.*, pp. 283-4.

www.dacoromanica.ro

şi Bilicenii Sorocăi şi, înlăturînd pe Păharnicul Iordachi Panaite, le dă lui Dimitrie şi Nicolae, fiii săi, în 1804 [1]. Mihai-Vodă Racoviţă el însuşi luase de la fratele Dumitraşco Stodolna Orheiului [2].

Domnii puneaŭ însă une ori şi pe boieri să găzduiască «păstorii şi bucatele Turcilor prieteni», ca la Vitolteşti în 1740 [3]».

Iordachi *Cantacuzino* Vornicul are acum, — precum văzurăm, — de la Costineşti, Budele, cu «iarmarocul Movilăului», cu «venitul podului şi a luntrilor ce umblă preste apă», pe care-l iea împotriva căpitanului de Soroca, asemenea cu acela al podului de la Silibria poate şi al altor «prunduri ale Nistrului», între Hotin şi Orheiŭ [4]. El capătă pămînturi cu *uşur* pe partea lui Uraolu (Orac-Oglu) [5]. Cantacuzinii aveaŭ, la Lăpuşna, şi Iureştii, «pe Cogîlnic, unde se hotărăşte cu Tătărăi» [6]. În 1780, alt Iordachi dă schimb Vădurelele la Soroca pentru o moşie a mănăstirii Prooroculuĭ Samuil, din Focşani [7].

La sfîrşitul veacului al XVIII-lea, Gherasim Cantacuzino lasă nepotului Ianachi şi două moşii la Hotin [8]. Pe atunci acest Ianachi Cantacuzino dă apoi Puhoiul (la Orheiŭ) mănăstirii Neamţului, care avea judecată la 1801 cu Grigore Clucerescul, ce se zicea despoiat de această moşie cînd era tînăr, la Constantinopol [9].

Acest Ienachi cumpără apoi şi «moşia răzăşască» Stoicani, de la neamurile Goia, Leucă, Lazor, Spîneni, Răzmiriţă, Dode, Cudre, Ţăpuşel, Fotescu, Jalbă, Urechea-

---

[1] *Ibid.*, pp. 251-2.
[2] *Ibid.*, XVI, p. 305.
[3] *Ibid.*, VI, pp. 342-3, n-l 959.
[4] *Ibid.*, VI, p. 271, n-le 482, 484; p. 282, n-l 539.
[5] *Ibid.*, p. 392, n-l 1385.
[6] *Ibid.*, XXI, p. 181.
[7] *Uricariul*, II, p. 7.
[8] *Studiĭ şi documente*, VII, pp. 81-2.
[9] *Ibid.*, p. 259, n-l 182.

www.dacoromanica.ro

nul, Lozanul, Glimpul, Bocşa, Bogza, Dorohan[1]. Îl vedem la 1787 şi în posesiunea moşiilor Dumbrăvenĭ, Căpreştĭ şi Purcăreştĭ, avînd la Lăpuşna şi Măndioaia şi Călimăneştiĭ[2], Sîngera, Calfa, Semogeniĭ, Berhoiul, Puhoiul, pe care le arendă la 1794, de frica războaielor[3]. La 1773 şi Pîrjolta pe Ciuhur era cantacuzinească[4]. Tot atuncĭ Iordachi Spătarul dă luĭ Ienachi nepotul săŭ satul Ianutca (Ianuv) la Hotin, între oraş şi Nelipăuţĭ[5], de la Ilie Smucilă, fiul Spătaruluĭ Grigore[6]. Ienachi lua la 1781 în părţile Soroceĭ şi Coşerniţa[7].

La sfîrşitul veaculuĭ al XVIII-lea Cantacuziniĭ aveaŭ moşiĭ: la Hotin, Tribiseuţiĭ şi Hlinaia, Măndăcăuţiĭ, Răsteul, Corlăcăul; la Soroca: Trifăuţiĭ şi Cosacinţiĭ, Căcărăzeniĭ, Mărculeştiĭ, Prideniĭ, Cucuieniĭ; Ploscăreniĭ şi Năvărneţiĭ la Iaşĭ[8]. Ioniţă Canta ţinea la 1803 Drojdieştiĭ saŭ Lunga pe Răut (Soroca). O luase de la un Grecul, ginerele luĭ Vicol Vartic, care avea judecată cu Gavril Vartic pentru alte două sate la Răut, Căpreştĭ şi Porcăreştĭ[9].

Dintre familiile înrudite, Ilie Neculce lasă la 1757 şi satele Ghengheştĭ (Soroca) şi Lucăcenĭ (Hotin)[10]. La 1803 Ion, omonimul cronicaruluĭ, stă la Cojocărenĭ.

Maria răposatuluĭ *Ursachi* Stolnicul moştenise pe la 1720

---

1 *Ibid.*, p. 239, n-l 118. În vecinătate Cerişnovăţul, Racovăţul, Troianul, odaia luĭ Prodan, Perilipca, Pripiceniĭ, drumul de la Vasilcăŭ *(ibid.)*.

2 *Ibid.*, p. 240, n-l 122. Cf. şi p. 255, n-le 164, 166, 168.

3 *Ibid.*, p. 255, n-l 167. — La Coşerniţa avea moşie şi vătaful Vasile Boteanul *(ibid.*, n-l 168).

4 *Ibid.*, p. 225, n-l 69.

5 *Ibid.*, pp. 225-6, n-l 71; p. 227, n-l 74.

6 *Ibid.*, p. 227, n-l 75.

7 *Ibid.*, p. 231, n-l 90. — Pare a fi aceiaşĭ ca şi Coşmirca de la p. 232, n-l 97. Cf. *ibid.*, n-l 100, pp. 235-6, n-l 105. Toderaşco Balş era atuncĭ ispravnic. — Pentru alte patru moşiĭ ale luĭ Ienachi Postelnicul, *Ibid.*, IV, p. 343.

8 *Uricariul*, XVI, pp. 207-8.

9 *Ibid.*, VI, pp. 262-3.

10 *Studiĭ şi documente*, V, pp. 429-30.

www.dacoromanica.ro

Măneştiĭ pe Bîc, «Dănceniĭ din cheile Vişnovăţuluĭ» şi Folteştiĭ Lăpuşneĭ[1]. Vasile mazilul stăpînià pe Răutul Soroceĭ Vistierniciĭ[2].

De la neamul luĭ Toderaşcu Vornicul Ianovicĭ, şi maĭ ales de la al luĭ Ursachi Vameşul, ş. a., căpătară *Bălşeştiĭ*, începînd cu Ioan Balş din 1702, Sirăuţiĭ, Vîrlăneştiĭ, Bîrnovul, Vornovăţul, Vascăuţiĭ, Blişcicăuţiĭ, Rucşinul, Nădăbăuţiĭ, Voroteţul, Vasilăuţiĭ, Cerlina-Mare, Cerlina-Mică (Boricea), Bîrleştiĭ, Lopatinţiĭ[3]. Lupu Balş «popria» la 1736 moşia Tărnovca a Voroneţuluĭ[4], Tăistreniĭ (Plopul) fiind şi eĭ usurpaţĭ de Dumitru Sturza Logofătul[5]. Sturza pretindea că moşia fusese «pustie şi necăutată de la mănăstire», iar el a făcut sat, «şi aŭ venit oameniĭ de-acolo şi s'aŭ închinat la dumnealuĭ Logofăt Sturza»[6]. Între Ienachi şi Lupu Balş se face la 1742 un schimb, ce aduce Vladicina, în ocolul Hotinuluĭ, în mînile celuĭ d'intăiŭ, care avea, se pare, şi vecinĭ la Novosiliţă[7]: în vecinătate Constantin Cantacuzino Păharnicul ţinea de zestre Tişăuţiĭ, căcĭ toate acestea eraŭ vechĭ stăpînirĭ cantacuzineştĭ[3]. Pe la 1775, la Vlădicenĭ (Hotin) Lupu Balş schimbase cu fratele Iordachi, şi Mihaĭ Sturza-ĭ trecea această Novosiliţă saŭ Nouă-Suliţă[9].

La 1803 Nicolae Balş stăpîneşte Climăuţiĭ, Brînzeniĭ; Alecu Corbul, Ciornoleuca; Vasile Izvoarele; Iordachi Frijeniĭ, Pînzăreniĭ, Oişeniĭ, Pelineiĭ-Moldovenĭ; Constantin Limbeniĭ, Izbeştea şi Păhărnicenĭ; Teodor Pietroasa; Vistierul Balş un tîrg noŭ la aceiaşĭ Pînzărenĭ, colonisat, de sigur, cu

---

[1] *Uricariul*, XIV, pp. 170-1.
[2] *Ibid.*, p. 727.
[3] R. Rosetti, *Archiva Senatorilor*, III, pp. 90-2.
[4] Măzăreanu, *Voroneţul*, p. 57, n-l 4.
[5] *Ibid.*, p. 58, n-l 6.
[6] *Ibid.*, p. 68, n-l 24.
[7] Pentru Novosiliţa şi Nădăbăuţĭ, v. şi *Studiĭ şi documente* XI, p. 63, n-l 74.
[8] *Ibid.*, XI, p. 59, n-l 61.
[9] *Uricariul*, XVI, pp. 338-9.

www.dacoromanica.ro

Evreĭ de peste Nistru[1]. La 1809 Iordachi Balş lăsa şi Greceniĭ şi Pelineiĭ la Greceni, precum şi Frumoasa, tot acolo, cumpărată de la fondul religionar bucovinean: aicĭ rămînea fiul său Iancu. Constantin Balş avea apoĭ, la 1822, Dănuţeniĭ din Ţinutul Iaşĭ, Buşnăuţiĭ, Nedăbăuţiĭ de la Hotin,— acestea din urmă date de el pentru Orfanotrofia din Iaşĭ[2].

La 1803, *Iordachi Sturza* stăpînià Trăisteniĭ, Horodiciul; Săndulachi Sturza, Zăhăiceniĭ şi Văden‌iĭ; Grigoraşcu Chiţcaniĭ, Pohribeniĭ, Budeştiĭ, Bilacăul, Tărşiţeiĭ; Mihaĭ Ciuciuieniĭ, Cotiujeniĭ, Buşeuca (Orheiŭ); Dumitrachi, Gliugeniĭ, Zîmbrăuaniĭ şi Ţipleştiĭ-gospod; Grigoraş, Rîcea, Corlăteniĭ, Vasiliuţiĭ-Marĭ, Tomeştiĭ, Dondăşeniĭ, Cobaniĭ; Costachi, Zăhăicaniĭ, Sereteniĭ, Căzăneştiĭ, Stîngăceniĭ, Hilinţiĭ; Constantin, Larga şi Vlădeştiĭ. Mihaĭ Sturza, ca Păharnic, stăpîn la Borzeştĭ şi Crăsnăşenĭ, se judecă pe atuncĭ cu Sandu Luca şi alţiĭ pentru Gărdeştiĭ Orheiuluĭ[3]. La 1805 se învecinaŭ Ion Sandu Sturdza, apoĭ Domn, la Trestiana (avea moşia de la socru, Nicolae Roset) şi boieriĭ din Cobîla, Prilipca şi Broscăuţĭ: Stroicĭ, Balş, Cuciuc[4].

Dintre *Catargiĭ*, Petrachi e în 1803 la Poiana şi Caratova (din 1771); Nicolae la Cobîla-Nouă şi Petrachi la Cobîla-Veche, Iordachi la Schitul Cunice, cu Lìpovenĭ, iar brigadirul rus Ilie Catargiu la Teliţa. Acesta avea de lucru la 1808 cu fostul protopop Toma din Ciuciulenĭ şi cu preotul din sat pentru moşia orheiană Ignăţeĭ, iar Petrachi Catargiu pentru Perenĭ[5]. Panaite Catargiu în sfîrşit are Cristeştiĭ[6].

Ruseteştiĭ stăpînesc moşiĭ multe. În 1803, Ştefan Roset e la Nemereuca, Spătarul Roset la Coşciugenĭ, Iordachi la

[1] Statistica din acest an.
[2] *Uricariul,* XI, p. 328 şi urm.
[3] *Ibid.,* VI, p. 263.
[4] *Studiĭ şi documente,* V, p. 536.
[5] *Uricariul,* VI, pp. 272, 283.
[6] Arbure, *l. c.,* p. 322, 352, nota.

www.dacoromanica.ro

Sărata, Vasile la Siliştea. Spătarul Vasile cumpără apoĭ la mezat, din moştenirea luĭ Panaite Păun Serdarul, Bulăieştiĭ şi Jora saŭ Chiteniĭ [1].

Ilie *Costachi* a fost căpitan de Codru [2]. Vornicul Costachi iea de la Ştefan Volcinschi, în 1702-3, Curluceniĭ pe Prut (Iaşĭ) [3]. La 1759 Gavrilițeştiĭ aceştia, neamul costăchesc, căutaŭ să iea moşia «răzeşilor de Tomeştĭ de la Malurĭ», lîngă satul Biserica al luĭ Ştefan Roset şi Pelineiĭ luĭ Toma Luca, în «olatul Grecenilor», unde era căpitan Lupu Costachi, şi împotriva încălcăriĭ lor se plîngea şi Radu Racoviță, cu moşiĭ locale, «anume Təntil[a], pe lîngă Troian, pe Cahul»: iese la iveală atuncĭ hotarnicele căpitanuluĭ de Grecenĭ Gavril Bănarul (1751) şi a luĭ Iordachi Canta (1752) [4]. Se dovedeşte că Iordachi a «împresurat pe moşnenĭ» [5]. La Morozănĭ (Orheiŭ) avea moşie în 1763 Manolachi Costachi, între răzeşiĭ din Trifeştĭ şi Trăistenĭ [6].

Peste patruzecĭ de anĭ (conscripția din 1803) Maria Costachi are Heciul, Grigóraş Costachi Țiganca, Racovățul şi Glăvăneştiĭ, Mateĭ, fratele Mitropolituluĭ Veniamin şi cunoscut hotarnic, Cărpineniĭ: se ştie că Mitropolitul însuşĭ se adăposti la Colincăuțiĭ basarabenĭ în 1821. O Costachi măritată cu Păharnicul Panait se judecă la 1808 cu răzeşiĭ din Ciofăneştĭ şi Macinăuțĭ (Orheiŭ), între cari căpitanul Apostol şi Ursachi Golăe, cu drepturĭ de un veac şi jumătate [7].

Micleştiĭ păstraŭ pe la 1750 Bălboşiĭ de peste Prut, lîngă cari eraŭ Podoleniĭ, aĭ luĭ Mihaĭ-Vodă Racoviță [8]. În 1803

---

1 *Uricariul,* VI, p. 270.
2 *Studiĭ şi documente,* VI, p. 260, n-l 413.
3 *Ibid.* VII, pp. 327-8, n-l 52.
4 *Uricariul,* X, p. 62 şi urm.
5 *Ibid.*
6 Nume: Moisăiŭ, Julea saŭ Jălea, Bărgan. — *Documente Callimachi,* II, p. 28, n-l 60.
7 *Uricariul,* VI, pp. 270-1.
8 *Studiĭ şi documente,* VI, p. 545.

www.dacoromanica.ro

găsim pe Banul Miclescu la Trifăuţĭ şi la Văsienĭ, pe Vasile Miclescu la Mihulenĭ, pe Iordachi la Gura Camincei[1].

Din familia *Bogdan,* înrudită cu Cantemireştiĭ, Dumitrachi are Mimorăniĭ.

Dintre *Pălădeştĭ,* boierĭ bîrlădenĭ, de Ţara-de-jos, Constantin iea Ţipleştiĭ Sorocăĭ de la un Malcociŭ, cu schimb[2].

Neamul *Ghica,* nepoţiĭ luĭ Grigore-Vodă, ajunge îndată să aibă cele maĭ multe moşiĭ peste Prut. Alecu Ghica e la 1803 proprietar în Lincăuţĭ, Ciorna, Cobanĭ şi Codrenĭ; Logofătul Ghica în Sevirova, Floreştĭ, Ciutuleştĭ, Coşerniţa; Dumitrachi Ghica în Mărculeştĭ, Perepetca, Bahrineştĭ, Borodnicenĭ, Văscăuţĭ; Costachi Ghica în Ciorniţa şi Harbuţcanĭ; casa luĭ Iancu Ghica la Obreja şi Slobozia Doamneĭ; Costachi la Stohnaia, cu plutele, şi Coropcenĭ.

La 1816 se arendaŭ moşiile, de pe soţia Măriuţa Cantacuzino[3], ale luĭ Costachi Ghica, şi ele cuprindeaŭ: Leova, «cu tîrg, cu han, cu pivniţă de piatră, cu zece dughenĭ boiereştĭ, alte dughenĭ străine, neguţitoreştĭ, care plătesc bezmăn, i cu via pe dînsa, şi băutură boierească, asemenea şi căsăpiile boiereştĭ: pe acest tîrg se fac şi 18 iarmaroace pe an»; apoĭ: Tigheciul, Copceiul, Cadanjicul, Haragăşiĭ, Baimaclì, Costangalia, Boroganiĭ-de-sus, Chieciul, Chiosălăul-Mic, Jugmanul, Cobalîciĭ, Baurciĭ, Ienichioiŭ, Burciacul, Lărguţa, Chiosălăul-Mare, Sădicul, «locul dintre Taraclăul-Grecĭ până la Bărăganiĭ-Tătăreştĭ», Sasighioiŭ, Huluboaia, Docutbaĭ, Ciocurmaş, Baimaclîua-Tătărească, Taraclăul-Tătăresc, Lunceştiĭ, Beştealîcul[4].

Crupenschiĭ, micĭ boierĭ, la începutul cărora e un ofiţer

[1] Statistica pomenită.
[2] *Uricariul*, VI, p. 280.
[3] *Ibid.*, p. 368 şi urm.
[4] *Ibid*, pp. 320-1.

www.dacoromanica.ro

polon din a doua jumătate a veaculuĭ al XVII-lea, aŭ la 1803 Bumbata (Ioniţă), Zamcioţiĭ (Iordachi), Vadul-Iuhurluculuĭ (Ioan). Iordachi cearcă a lua şi Bucleştiĭ Orheiuluĭ de la Ioan Popăscul, răzeş [1].

Neamul *Calmăşilor* era chiar orheian şi avea ca baştină Cuizeuca Orheiuluĭ: în mănăstirea Ciuhruluĭ s'ar fi odihnind călugăriţa Pelaghia, adecă Doamna Raliţa a luĭ Ioan Teodor-Vodă Callimachi, şi o fiică a eĭ, moartă înnainte de dînsa [2]. Aicĭ păstra pămînturĭ şi Maria Jicniceroaia, sora Domnuluĭ [3].

La începutul veaculuĭ trecut familia *Conachi* avea moşiĭ la Hocineştĭ şi Vărzăreştĭ în Orheiŭ [4]. Familia *Cananău* are, şi ea, încă pe la 1803 Văsieniĭ la Orheiŭ [5], a luĭ Şerban. La 1808 Ioniţă Cananăŭ şi Păharnicul Ion Cristescu dispută răzeşilor Ruţă şi Şerbul Tătăranca şi Hriţăuţiĭ (Soroca) [6]. La 1817 Alexandru Callimachi schimba cu Vornicul Dimitrie Jora, dîndu-ĭ parte din Hogineştĭ la Orheiŭ, unde avea şi moşia Ţapirida; el stăpîniă, la Prut, şi bălţile Lăpuşna şi Lăpuşniţa [7].

Un *Razu* şi Logofeteasa Ecaterina eraŭ proprietarĭ la Codreştĭ (Lăpuşna), între Ioan Cheşcu şi Cogălniceniĭ de pe Călmăţuiŭ [8]. Din neamul acesta Razu, Iancu era, în 1803, boierul la Drujenĭ, «Răzoaia» la Şişcanĭ şi Cogălnicenĭ, alţiĭ la Crăsteştĭ, Ciulucanĭ, Lalova.

Cărpeştiĭ se îmbogăţesc în a doua jumătate a veaculuĭ

[1] *Ibid.*, VI, p. 265.
[2] *Memoriile societăţiĭ din Odesa* pe 1884; cf. *Documentele Callimachi*, I, p. XXI.
[3] *Ibid.*, p. 458, n-l 104. V. şi [Al. Callimachi], *Cartea neamuluĭ Calmăş din Moldova, zis Callimachi*, p. 17, nota 3.
[4] *Uricariul*, XIV, p. 277.
[5] *Studiĭ şi documente*, V, p. 545, n-l 11.
[6] *Uricariul*, VI, p. 277; conscripţia din 1803.
[7] *Studiĭ şi documente*, VI, p. 52, n-l 146.
[8] *Uricariul*, V, pp. 186-7.

www.dacoromanica.ro

numai; pe la 1760 încă Şătrarul Vasile Carp avea moşii în Basarabia[1]. În 1803 Costin Carp e la Vîrtejeni, Vasile la Gvozdul, Cuhureştii-de-jos; Iacovachi la Bahmutia, Grebleşti, Micleşti, Belieşti; Toma la Păuleşti; Ioan la Micăuţi, Rădeni, Borzeşti; Alecu la Ivance; Ilinca la Păşcani; Ilie la Furceni. Soţia unui Carp se judecă pe atunci cu un Măcărescu pentru Bocşagi (Orheiŭ)[2]. Ruda Cărpeştilor, marele bogătaş Sandu Teodosiu, Medelnicer, e stăpîn la Vadul Lecăi în 1803[3].

Cazimireştii se ridică iute: la 1803 îi aflăm în Goleşti şi Zastiuca (a lui Petrachi Cazimir), la Lohăneşti (a lui Panaite), luată de la Spătarul Constantin Crupenschi[4].

La 1763 Ioniţă *Başotă* era la Şurile, unde avea ca arendaş pe mazilul Constantin Ştirbăţ[5]. Din neamul lui, la 1803, Ioniţă avea Volofceniţa, iar Ştefan era tovarăş de stăpînire la Mihuţeni şi Vadul-lui-Vodă.

Banul *Lazu* iea moşie la Părcanele şi Pripiceni şi împarte cu Costachi Ghica Soloneţul; Smaranda Lazu ţine, la 1803, Ichimăuţii şi Suharna.

Un neam noŭ, de obîrşie căzăcească, domnească, trecut prin logofeţie, e şi în 1803, familia *Cheşco,* din care Ioan are Bolţunul. Ea va rămînea aice.

Carageà Căminarul şi Şătrarul Ioan aveaŭ în 1720 moşii pe la Ţuţora şi Rezina[6].

Poetul Alecu *Beldiman* stăpîneşte în 1803 Iezerenii şi Teţcurenii.

---

[1] *Studii şi documente,* XVI, p. 398.
[2] *Uricariul,* VI, p. 282.
[3] Statistica pomenită.
[4] V. şi *ibid.* cf. *Uricariul,* VI, p. 254.
[5] Măzăreanu, *Voroneţul,* p. 63, n-l 15 şi urm.
[6] *Uricariul,* I, pp. 370-2.

www.dacoromanica.ro

Dintre Grecii mai noi, găsim la 1803 pe Ralet Vornicul la Dolna, pe un Spătar la Piatra, pe un Diboulu (Dib-oglu) la Peceşti şi Boşcana, pe Mihalachi Manu la Şamăşcani, pe Andonie Zlota la Cemşăuţi.

Să adăugim pe Cujbă de la Năpădeni (Orheiŭ) (1770) [1], iar în 1803 pe Buznea de la Şătreni, Crimenciuc, Iarova; pe Mihalachi Grecu de la Pohoarne şi alt Grecu la Gura-Căinarului; pe un Paleologul la Găizeni; pe Meleghi la Cuhureştii-de-sus; pe un Codreanu la Ohrince şi Drănceni; pe un Anastasiu la Coşerniţa; un Clucer Ienachi la Ghideşti, pe un Vîrnav de la Rogoşeni şi alţii la Curlucani, Dănceni; pe Vasile Chiriac de la Pravile, pe Mitru de la Daşcova şi Ghiliceni, pe Cuciureanu de la Scăieni, pe Bantăş de la Brăneşti, pe Ciuhur de la Gălăşeni, pe un Jora de la Ţibirica, pe un Stavrì de la Cuhneşti. Apoi, tot dintre boierinaşi, pe un Arghirie de la Năvîrneţ, pe un Giosan de la Mănăileşti. Pitarul Calmuţchi are Glodenii, Vasile Coroiŭ Brătulenii, un Silion Vaşcăuţii, un Cerchez Boldureştii, văduva Cocea Bumbata şi Ancuţa Şoldăneştii, un Hermeziu Bursucenii. Stăpînesc în sfîrşit: Stolnicul Zamfirachi Ciuteştii, Slugerul Pascal Florinţoaia, Toderaşcu Măcărescu Boglicenii, Evreul botezat Ilie Maleştii, Toader Vîrgolici Cruceştii. Simpli boierinaşi de Curte ajung la moşii basarabene: Şătrarul Reiman — Neamţ din oastea rusească, — are Steţcanii, Serdarul Vasile Onofreiŭ Truşenii şi Vădenii, căpitanul Ianachi Izmană, dintr'un neam dorohoian, Tuzora, Portarul Marcu, Voinova, baş-ceauşul Ion Rusu Jălăbocul, Vornicul de Poartă Vîrgolici Cruceştii, Jicnicerul Simion Hruşova.

La 1804 se judecă, pentru Valea Părjoltul, Valea Ruginoasa şi Valea Ţarinei (Orheiŭ), Păharnicul Toma Stamate cu vătaful Iordachi Roadedeal, cu un Postelnicel şi alţii [2]. Un Ienachi Păun are proces pentru Negreşti (Lăpuşna) cu

[1] *Ibid.*, XV, pp. 321-3.
[2] *Ibid.*, VI, pp. 270-1.

www.dacoromanica.ro

răzeşiĭ, între cari un Chiosa, un Hîncul, un Brăilă [1]. Iordachi Panaite Stolnicul reclamă de la Lupu Vierul şi alţĭ răzăşĭ Mătăşeniĭ, Arămeniĭ şi Valea Dropieĭ, de la Soroca— unde şi acum dropiile trec peste văĭ —, şi el pîrăşte şi pe neamul Roşca, pentru Văscăuţĭ, tot acolo [2]. Proprietarĭ maĭ sînt, la sfîrşitul veaculuĭ, Vistierul Chira de la Liubleniţa; Iordachi Ţorţu de la Timilăuţĭ. Să maĭ pomenim neamul Stavilă din care era să se ridice mama luĭ Mihail Kogălniceanu [3]. La Vadul Ţîreĭ, «de la Ţinutŭ Sorocăĭ, pe apa Răutuluĭ», se aşează Iordachi Bogza [4].

Familia de negustorĭ a *Manoleştilor* avea pe la 1780 parte din Amedariu şi Micovatij, în Soroca [5]. Neamul acesta se aşează în veacul al XVIII-lea şi la Sîrbeniĭ Orheiuluĭ [6]. Trec şi unele familiĭ maĭ micĭ din Bucovina; în 1802 la Novoseliţa stătea Savin Volcinschi Şătrarul [7].

Cumpără şi vameşĭ, ca Gheorghe din Chişinăŭ, în 1803, la Valea-Adîncă din Ţinutul Orheiuluĭ [8]. Răzeşĭ se ceartă între eĭ, ca Malcoceştiĭ cu Ifrimeştiĭ pentru moşia Golăeştĭ din Ţinutul Iaşiĭ [9], orĭ Anastasia Buzdugan Medelnicereasa cu Ecaterina Băntăşoaia Slugereasa, pentru Bucşa, Miliş, Căzeceniĭ [10], tot de acolo, orĭ, în sfîrşit, răzeşiĭ de Vanţina (Soroca), între cari un Carp, un Loşianu, cu acei din Hristicĭ [11].

---

[1] *Ibid.*, pp. 280-1.

[2] *Ibid.*, p. 267.

[3] *Studiĭ şi documente*, XVI, p. 398.

[4] Aicĭ şi un Danovicĭ, un Ursachi Golăe, „răzăşiĭ ce să trag din neamul Ţăriĭ“ (Halipa, *l. c.*, II, pp. 252-4).

[5] *Studiĭ şi documente*, V, pp. 423-4.

[6] *Uricariul*, XXV, p. 271.

[7] *Studiĭ şi documente*, V, p. 269, n-l 28.

[8] *Uricariul*, VI, p. 249.

[9] *Ibid.*, p. 259.

[10] *Ibid.*, p. 260.

[11] *Ibid.*, pp. 260-1.

www.dacoromanica.ro

Cîşle după datina turco-tătărească îşi fac şi boierii, şi astfel găsim, la 1803, a lui Racilă, a lui Mateiŭ Răşcanu, a lui Aslan, a lui Lazăr Grecul, a lui Giosan, a Serdarului Iordachi din Stolniceni, a căpitanului Andrei Buşilă. Un saegiŭ din Ţarigrad ţine de aceia Bobleticii. Se pomenesc şi odăi cu liuzi, ale saegiilor, ale Ruşilor saŭ Sîrbilor, ca Petrovici, ale boierilor de peste Prut, ca Isăcescul şi Meleghie.

Şi averea mănăstirească sporeşte. Pe la 1770 şi mănăstirea Neamţului îşi cere înnapoi, cu folos, moşiile Çopanca şi Chiţcanii, prinse de mult în raiaua Benderului[1]. Pe lîngă Mitropolie danii la: Ghizdita, Darcăuţi, Malcăuţii-Răzeşi, Vasiliuţii-Mici, Mirceşti, Buciuşca, Mănceşti, pe lîngă Neamţ, — posesiuni la: Sauca, Visoca, Sudarca, Pietroiul, Bulboacele, se întinde Sf. Sava, prin dania Catrinei Başotă, la Trifeştii din Orheiŭ[2] şi (1803) la Horelcani, Gîrbova, Arioneştii, Ungurî, Rughii la Soroca, Hănăşenii-Noi şi Petrişoaia, în Codru, apoi la Hănăşenii-Noi şi Petrişoaia; Bîrnova ieşeană stăpîneşte la 1803 Zerneştii (la Greceni) şi Ustia. La Orheiŭ, «la partea cea din sus a Sercovei», mănăstirea Bărboiului se judecă, la 1804, cu Ilie Izbaşa şi Moisie Fusul, împreună cu ceata lor[3], şi ea are, pentru Răspopeni şi Ordăseni pe Răut, alt proces cu poruşnicul Zaharia Timircan şi ai lui[4]. «Clirosul din Bucovina», fondul religionar, stăpîneşte, tot la 1803, în Ţinutul Greceni Frumoasa. Găsim apoi Cetăţuia la Duşmani, la Dîngeni, la Burdujeni, la Pietrişul, la Hrinăuţii şi Fîntîna-Albă, la Napadova, Brancăŭ; Bogdana la Pătruşeni şi Camenca; Golia la Ocolina, Vasilcăŭ, Sănătăuca, Cerlina, Zaluşceni, Climăuţi, So-

[1] Mai tărziŭ reluate de Turci, ele trec în 1812 la fiscul rusesc, cu care se poartă un proces, isprăvit abia la 1845, cu îndatorirea Ruşilor de a plăti ca despăgubire 224.000 de ruble în argint; R. Rosetti, în „Analele Academiei Romîne", XXXII, p. 684.

[2] Cf. Arbure, *l. c.*, pp. 336-7; *Studiĭ şi documente,* VI, p. 289, n-l 574; Halipa, *l. c.*, p. 289. — V. şi *Uricariul,* VI, p. 250.

[3] *Ibid.*, p. 252.

[4] *Ibid.*, p. 278.—La Răspopeni şi Păharnicul Ioan Cartu, *ibid.*, p. 279.

www.dacoromanica.ro

colul, Rașcov, Honceștĭ și Chișinăŭ, la Trebujenĭ, Oxintie, Îndărăpniciĭ; Sf. Vinere la Boșarnița, Zastînca, Concenĭ și Strășenĭ; Sf. Spiridon la Singurenĭ și Bălțĭ; Dancul la Leușenĭ; Sf. Ioan din Iașĭ la Lăpușna, Probota la Rădenĭ; mănăstirea Fîstîcĭ la Volcineștĭ, Răchitoasa la Salcea și Lămanova; și Păpăuțiĭ aŭ o moșie basarabeană[1].

Și în Basarabia se dădură moșiĭ mănăstirilor greceștĭ din Răsărit: a Maiceĭ Domnuluĭ din Ianina avea astfel Măgura, care se arendà pe la 1810 tot la Grecĭ epirоțĭ[2].

Mănăstirile locale se înmulțesc în acest timp prin darul răzășilor ostașĭ. Grădiștea saŭ Peștera, de la Nistru, e anterioară danieĭ din 1756 a luĭ Radu Racoviță. La 1703, un preot Ilie închină mănăstiriĭ Brădiceștilor, de dincoace de Prut, schitul lăpușnean Pojoreniĭ[3]. «La țărmurile Nistruluĭ, unde iaste hramul Sfîntuluĭ Ioan Crestitel», era, încă din 1704, «mănăstirea de la Hotin» saŭ «schitul de la Hotin , legat de Putna[4]. La Gîrbovăț lîngă Orheiŭ încă din c. 1730 se pomenește Armașul Constantin Carpuz. Zidirea mănăstiriĭ Țigăneștĭ, în aceleașĭ părțĭ, de un Serdar Lupu Deicu, se așează pe la 1741. Ceva maĭ noua zidire din Hîrjauca e poate darul unuĭ preot din Călărașĭ. Alăturĭ cu un călugăr din Probota Suceveĭ apare ca fundator la Dobrușa, în 1772-85, un altul din Curcova. Prin 1773 Iordachi Curcă, Orheian, întemeiază mănăstirea aceasta, zisă după dînsul «Curcova».

Un Carp saŭ un Rusu, din 1775-84, ar fi ctitorĭ la Tabora. Pe locul unuĭ om din Saharnenĭ face mănăstire în acest colț orheian, la 1776, călugărul Vartolomeiŭ. Călărașiĭ se prefac de un Donicĭ din Mohilăŭ, Hagi-Marcu, după 1780. Un Pitar Soroceanu zidește lăcașul cu acest nume, pe la 1785, și urmașiĭ săĭ o îmbogățesc. O văduvă de la Cotiugenĭ dă averea sa pentru Coșeleva, către Soroca, prin 1790. In 1797 satul Pașcanĭ pe Ichil zidește schitul

[1] Pentru mățile ce Voronețul lua de la Chilia v. și Măzăreanu, *Voronețul*, p. 78.

[2] *Studiĭ și documente*, XIX, p. 123 și urm.

[3] Melchisedec, *Cronica Hușuluĭ*, I, p. 160.

[4] Dan, *Putna*, pp. 221-2.

www.dacoromanica.ro

Reciul. Răzeșiĭ orheienĭ din Isăceștĭ fac biserica și schitul Sf. Nicolae de la Chirova. Alțiĭ, de la Branicenĭ, înnalță Frumușica. Condrița exista la 1813.

Tot în acest timp apar mănăstirile Lomata, din Ținutul Bălțĭ (1728), Cosovățul (1729), din Ținutul Iașĭ, Rezina (1770), Caratura (1771) și Ciura, din Ținutul Orheiŭ, Ruda (1772) din Ținutul Hotin, Soroca (1773) din Ținutul Bălțĭ: ele sînt azĭ desființate [1]. În sfîrșit, la 1776 Grigore-Vodă Ghica dădea ajutor pentru facerea bisericiĭ «călugărițelor de la schitul Rughiĭ ot Soroca» [2].

În ce privește averile lor, pomenim că schitul Horodiște are moșia încunjurătoare; schitul Hărbovăț, Slobozia-Holeneștiĭ, Căpriana, cum s'a spus și aiurea — un întins domeniu, alcătuit din moșia cu acest nume, apoĭ din: Pârcanele, Malcociul, Scoreniĭ, Lozova, Vorniceniĭ, Miclăușaniĭ, Sadova, Pârjolteniĭ, Cioreștiĭ, Buda, Horodiștea, Hîrjauca (moșia cu acest nume) [3].

Răzășiĭ nu sînt însă distrușĭ. Uniĭ amintesc prin numele lor alte vremurĭ. Astfel Varticeștiĭ, neamul Piliposchi aveaŭ părțĭ în Orheiŭ și până la 1765 [4]. Înnainte de începerea celuĭ de-al doilea războiŭ ruso-turc pentru Basarabia, găsim încă răzășĭ la Crimenciuc și Balințĭ (Soroca); Timofte Blănarul cată să între și el în stăpînire [5]. Ștefan căpitan de Căldărușă se află la 1752 [6], și el era amestecat într'un proces pentru Hlinovoda (Ghizdita) [7]. La Coreșnița era la 1756 un Ursachi, care avea și un tovarăș «moșian»

---

[1] Arbure, *l. c.*, p. 321 și urm.

[2] *Documente și cercetări*, p. 54.

[3] Pentru daniĭ către Dobrușa, Saharneniĭ, Șaba, — Arbure, *l. c.*, pp. 333, 335, 338. Căpriana pierduse jumătate din Vistiernicenĭ, dată de Domnie la 12 Februar 1525 (Halipa, *l. c.*, p. 216).

[4] *Uricariul*, XXV, p. 265 și urm.; Măzăreanu, *Voronețul*, pp. 64-5, n-l 18.

[5] *Uricariul*, VI, p. 264.

[6] Măzăreanu, *Voronețul*, p. 59, n-l 7.

[7] *Ibid.*, pp. 59-60, n-l 8 și urm.

www.dacoromanica.ro

peste Nistru [1]. În părţile Iaşuluĭ găsim la Zaluceni pe răzeşiĭ Cîrlig, pe căpitanul de Tabără Ursul— şi fiul luĭ, Mihalachi, e tot căpitan —, cumpărător, maĭ tărziŭ, către 1770, la Codreştĭ şi Codrenĭ, pe Osmachi [2]. Pentru Căcărezenĭ la Orheiŭ se judecaŭ la 1776 neamul Porcescul cu Ştefan Sava, feciorul popeĭ Lupuluĭ, urmaş de «moşancă» şi care se cobora tot dintr'un ostaş, Vasile Fustaşul; între rude se află şi un Răzmeriţă [3]. Pe la 1780, la Toxobenĭ (Iaşĭ) eraŭ părtaşĭ neamul Mardare, coborîtor din Ignat Alivanul, neamurile Musteaţă, Cujbă, Raţ, Meleghe, Ojog, Tatul, ca şi «Ezoviţiĭ» din Iaşĭ [4]. Pe la 1800 avea părţĭ de moşie pe la Hotin, ca ginere al luĭ Mihalachi Talpă, poruşnicul Ioniţă Oatul [5].

La Gîrlele Lăpuşneĭ moşia trece, în 1802, de la Ştefan Bîţu la Ilie Botez, care cumpără şi la Mîrzeştĭ şi Cotilnic din Orheiŭ [6]. Tot aşa la 1804 răzăşiĭ de Miţova saŭ Şiştaciĭ Soroceĭ Ienachi Oprea şi Grigoraş Macaveiŭ, cu tovarăşiĭ, aŭ judecată cu Armaşul Petrachi Catargiu pentru împresurare la moşia Cobîlele [7]. La Floriţoaia din Iaşĭ stă neamul luĭ Ghindă şi cel înrudit cu dînsul, prin căsătorie, al Slugeruluĭ Pascal Tuduri [8]. La Chiriasa din Orheiŭ, poruşnicul Ioan are o fată, Maria, pe care o fură un ţeran Marin Gîs.ă şi se cunună cu ea [9]. Un polcovnic Iordachi Hîrjăŭ e la Ţepleştiĭ Sorocăĭ [10]. La Costeştĭ neamul Borteştilor se împarte cu Pitarul Casian Soroceanul [11]. La Lohăneştĭ staŭ răzăşiĭ Pîrăŭ şi popa Lupa, iar la Pulbereniĭ de pe Cogîlnic, din Ţinutul Lăpuşneĭ, fata Şătraruluĭ Ioan Arbure a făcut

[1] *Ibid.*, pp. 60-1, n-l 10.
[2] Şi aicĭ se face măsurătoarea în odgoane. *Uricariul*, II, pp. 189-92.
[3] *Ibid.*, XIV, p. 116 şi urm.
[4] *Ibid.*, XV, p. 323-4 şi urm.
[5] Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, III, p. 291.
[6] *Uricariul*, V, p. 242.
[7] *Ibid.*, VI, p. 191.
[8] *Ibid*, p. 192.
[9] *Ibid.*, p. 193.
[10] *Ibid.*, p. 196.
[11] *Ibid.*, p. 201.

www.dacoromanica.ro

stăpînă mănăstirea Neamţuluĭ [1]. Şi în alte părţĭ răzăşiĭ aŭ judecată cu boieriĭ ceĭ noĭ: la Iureştĭ şi Manoleştĭ, în Lăpuşna, neamul Mămăligilor şi Ioan Decusară, cu protopopul Stavarachi din Chişinăŭ şi cu Păharnicul Ienacachi Milo [2]. La Verdeşeniĭ din Iaşĭ se judecă Vistierul Iordachi Balş cu Pitarul Ioan Istiri [3]. Cămăraşul Alexandru Mavrocordat iea apoĭ, în 1807, la Lăpuşna moşiile Valea Nemesticuluĭ şi Valea Buciumuluĭ de la urmaşa Şătraruluĭ Ioan Arbuz, în stăpînirea neamuluĭ căruia eraŭ de vre-o sută cinzecĭ de anĭ [4]. Cu treĭ anĭ înnainte, Ioan Volcinschi din Bucovina avea părţĭ la Ghereştĭ, Mărtineştĭ, Potlogenĭ, Tutovenĭ saŭ Cărăbusenĭ de la Orheiŭ [5].

Şi răzăşiĭ între eĭ, cum am maĭ spus, se tot ceartă pentru hotare: Vasilachi Şonţul, de o parte, Postelnicelul Sălăvăstru Hrănaciŭ, Vasile Crăciun şi ceata lor la Căbăreştĭ şi Găurenĭ, în Ţinutul Iaşuluĭ [6]; Canţireştiĭ şi neamul Cimbru cu negustorul Constantin Bontăş, pentru părţĭ la Scurteştĭ şi Blendiĭ (Orheiŭ) [7]; neamul Curagăŭ cu neamul Canţir la Tătăreştĭ tot acolo [8]; protopopul din Chişinăŭ Gheorghe Bagcul cu un preot şi alţiĭ pentru Dereneŭ la Orheiŭ [9]; Hărustiĭ cu alţiĭ asupra Singurenilor Orheiuluĭ [10]; neamurile Istrati, Luţă ş. a. cu căpitanul Ioan Vîrgolicĭ şi Vasile Nour pentru Luţenĭ (Orheiŭ) [11].

Şi la sfîrşitul veaculuĭ al XVIII-lea numele frumoase romăneştĭ se găsesc cu grămada: Buhuş, Cucul, Rughina, Uliana, Dumănescul, Pănuţ, Prăjescu, Mercă, Gîlcă, Răciul, Busuioc, Bădicul, Moga, Buzul, Păntiul, Erhan, Terchilă,

---

[1] *Ibid.*, p. 204.
[2] *Ibid.*, p. 204-5..
[3] *Ibid.*, p. 209.
[4] *Ibid.*, pp. 246-7.
[5] *Ibid.*, pp. 248-9.
[6] *Ibid.*, VI, p. 271.
[7] *Ibid.*, p. 272.
[8] *Ibid.*
[9] *Ibid.*, p. 274.
[10] *Ibid.*, p. 277.
[11] *Ibid.*, p. 282.

www.dacoromanica.ro

Hîrlăŭ, Şendre (aceştia doi ca strămoşi), Budig, Hrizea, Cobîlcea, Popea, Frate, Bozul, Zamă, Otavă, Frăţian, Dănielescul. Nume de familie, ca Stolnicel, Băran, amintesc vechi dregătorii şi rosturi pe care nu le mai îmbracă nimeni. Astfel par a trăi «postrămoşii» de cari se vorbeşte bucuros de către «moşani»[1].

Cu toate încălcările, nevoile de bani, procesele, răzeşii se ţin încă la 1803 aşa de bine cum se vede din însemnările statistice care urmează. În partea de peste Prut a judeţului Iaşi, îi aflăm la Rădiu-Mare, Oneşti, Mălăieşti, Boteştii-lui-Velişcu şi lui Stavru, Balotina, Bisericanii, Chilia, Cucuieţii şi în ocolul zis chiar «peste Prut»: la Vărzăreşti, Pălăneşti, Mînzăteşti, Corneşti, Condrăteşti, Onţeşti, Hîrceşti, Cîrniceni, Mirceni. În Codru răzăşi mai sînt la Hănăşenii-Vechi—, pe lîngă foştii slujitori isprăvniceşti de la Larga şi foştii neferi de la Cania, Măcreşti şi Capaclîe. Abia aŭ rămas 59 de slujitori isprăvniceşti, 258 de mazîli şi 32 Sîrbi. Încolo tot moşii mănăstireşti: ale Sf. Sava (Hănăşenii-Noi şi Vetrişoaia) şi boiereşti: Tigheciul, Cadînţica, Copcuiul, Leova, Haragăşii ai lui Costachi Ghica, nepotul lui Grigore Alexandru-Vodă. *Se poate zice că el a luat, poate prin vre-o donaţie a domnescului unchiŭ, tot Bugeacul*; doar la Toceni de mai este Vornicul Teodor Balş. În locul mîndrilor Codreni de odinioară sînt tot săteni pe moşie străină, nemai fiind nevoie de apărare, după plecarea Tatarilor. Şi prin toate satele marele boier aduce pe orîndarii jidovi: Iosif, Iţic, Sloma, Aron, Şoimul (!), Haimul, Marcul, Moisă, Pascal[2].

Hotărnicenii, Ţinut noŭ, de pe la 1760[3], *alcătuit din sate tătăreşti părăsite*, — unde staŭ *135* de slujitori isprăvniceşti —, tot grăniceri, n'are boieri saŭ călugări. Tot sate cu oameni mulţi: cel mai mare numără 476 liuzi, şi cifra nu scade nici până la 50. Numele sînt străine în

---

[1] *Studii şi documente*, XVI, p. 401. Aşa se aminteşte şi vechiul şoltuz de Chişinăŭ, Gheorghiţă; *ibid.*, p. 402.

[2] *Uricariul*, VIII, pp. 254-5. — Preoţi şi diaconi sînt 17.

[3] Melchisedec, *Cronica Huşului*, I, pp. 97-8.

www.dacoromanica.ro

parte: pe lîngă Geamăna, Gradişte, Bujorul, Moleştiĭ, Sărăţica, Gangura: Saramîrza, Mingiriul, Căinariul (= Fîntînariul), Ciadîrul (= cortul), Oracul, Săhăidacul (= şeaua), Curuluiul, Caracuiul, Coşcalie. De Evreĭ — şi hahamĭ — sînt pline satele[1]. Ruşĭ sînt colonisaţĭ la Curuluiŭ.

La Greceni răzăşiĭ staŭ în Vadul-luĭ-Isac şi Manta. Se adaug în «tablă» foştiĭ neferĭ de la Pelineiĭ-Bulgarĭ, Grecenĭ şi Baurceĭ, ceĭ 29 de Sîrbĭ, ceĭ 74 de slujitorĭ isprăvniceştĭ şi numaĭ 18 preoţĭ şi diaconĭ.

Orheiul păstrează împărţirea luĭ în *ocoale,* dispărute aiurea: al Cogîlniculuĭ, al Botneĭ, al Nistruluĭ-de-jos şi de-sus, apoĭ Bîcovăţul, Faţa Bîculuĭ, Ichilul, Răutul-de-sus şi de-jos, Cula, Mătieniĭ, Cîmpul, Nistrul-de-sus şi de-jos. Cu toată lupta îndărătnică pentru a-ĭ desfiinţa, prin cumpărărĭ silnice, prin cumpărărĭ ieftene, prin tăgăduire de drept, prin furt de acte, prin donaţiĭ domneştĭ, răzăşiĭ trăiesc totuşĭ: la Ciuciulenĭ, la Drăguşenĭ, la Galbăna, la Secărenĭ, la Lohăneştĭ, la Iorcenĭ, la Perenĭ, Costeştĭ, Bardar, Ulm, Văsienĭ, Ruseştĭ, Mileştĭ, Pojorenĭ, Negreştĭ, Budăiŭ, Gîrlele, Horeştĭ, Ialovenĭ, Suricenĭ, Puhoiul, Nisporenĭ, Durleştĭ, Volosenĭ — «cherestea, loc puţin» —, Neşcanĭ, Bărăiac, Vărzăreştĭ, Găleştĭ, Roşcanĭ. Apoĭ la Highidiş, la Telişăŭ, Cobîlca, Recea, Zubreştĭ, Pocşeştĭ, Oneştĭ, Măşcăuţĭ, Jăvrenĭ, Răculeştĭ, Hîrtop; la Băloşeştĭ, Vaticĭ, Isacova, Puţinteĭ, Holboca, Săsenĭ, Meleşenĭ, Hoţeneştĭ, Oneşcanĭ, Cornova, Năpădenĭ, Rădenĭ şi Dereneŭ, la Morozenĭ, Ghetilova. Bravice, Brianova, Bravicenĭ, Ghermăneştĭ, Clişova, Ciocălteiŭ, Verejenĭ. În sfîrşit la Budăiul, Harişenĭ, Hirova, Beşenĭ, Mîndreştĭ; Cucioaia, Iveştĭ, Zgărdeştĭ, Ignăţenĭ, Măşenĭ, Chiştelniţa, Bravicenĭ (Cîmp), Sirota, Curlenĭ, Chipircenĭ, Beeştĭ, Slobozia-Hodorogiĭ, Suseniĭ, Ciohoreniĭ — coloniştĭ de pe Ciuhur —, Berezlogĭ, Cunizăuca, Horghineştĭ, Căcărezenĭ, Scorţenĭ, Măucenĭ, Oleşcanĭ, Ţareuca, Lipicenĭ, Horodişte, Jora-de-sus, — cu plantaţiĭ de tutun —, Marcăuţĭ, Merenĭ, Onişcanĭ, Cobusca. În total *aproape o sută* de sate răzeşeştĭ pe care am ţinut să le arătăm anume ca să se vadă şi

[1] *Uricariul,* VIII, pp. 256-7.

www.dacoromanica.ro

maĭ bine însemnătatea elementuluĭ romănesc popular în viaţa ţeriĭ.

Neapărat că sînt, în Coşuşna, Perisăcina, Băcioiul, Sireţeiĭ şi Buiucaniĭ, ostaşĭ de hotar, şi anume: 330 de slujitorĭ serdăreştĭ şi 50 aĭ polcovniculuĭ de Chişinăŭ; în Speia, Dubăsarĭ, Crăulenĭ, Jora, Rezina şi Băţenĭ 604 slujitorĭ căpităneştĭ, 50 de «postelniceĭ şi alţiĭ cu cărţĭ de iertare», numaĭ 2 călăraşĭ de Ţarigrad, dar 412 preoţĭ şi 121 diaconĭ. În tîrgurĭ sînt: la Orheiŭ 565 de Sîrbĭ, pe lîngă Moldoveniĭ, Ruşiĭ şi Armeniĭ de acolo şi ceĭ 18 «străinĭ croitorĭ» aĭ luĭ Iancu Ghica, în Chişinăŭ 44 de Armenĭ, birnicĭ, pe lîngă 133 de Romînĭ plătitorĭ de bir, iar, în acelaşĭ oraş ca şi în Orheiŭ şi Tîrgul Telineştilor, nu maĭ puţin de 149 Jidovĭ.

Pentru Soroca (ocoale: Cîmpul-de-jos, Răutul, peste-Răut, Nistrul-de-sus şi de-jos), răzăşiĭ se întîmpină la Cureşniţa, la Hristicĭ, la Jupca, Alcidariŭ, Bodeştĭ, Zahorna, Vadul-Ţîriĭ, Receştĭ, Chipeşca, Şiştacĭ, Coşmirca-de-sus, Văzălăĭ, Malcăuţĭ, Tătărauca-Veche şi Nouă, Rughiĭ. Din aceştĭ răzeşĭ se ridică un căpitan Paraschiv la Rădulenĭ, un polcovnic Anastasie Ciaca la Coşmirca-de-jos. Se adauge slobozia de cărăuşĭ Maimaroglu. La Somoleuca, la Rughĭ şi Călărăşăuca — unde e şi schit — sînt liuzĭ, cum aŭ argaţĭ Stolnicul Vasile Leonard, căpitanul Sandu. Numărul mazililor (124), al ruptaşilor (47), al ruptelor de Vistierie (162) e relativ mare; slujitorĭ isprăvniceştĭ se socot 129, căpităneştĭ 398 (71 Raşcov, 88 Vasilcăŭ, 114 Cosăuţĭ, 33 Bălţĭ, 92 Movilăŭ), postelniceĭ ş. a. sînt 30, preoţĭ şi diaconĭ aproape 300, iar *Evreĭ sînt numaĭ la Soroca 686.*

Starea locuitorilor.

1. *Ostaşĭ şi răzeşĭ.*

Chiar şi după întinderea proprietăţiĭ marĭ şi după încălcările Tatarilor, Basarabia nu era o parte săracă a Moldoveĭ.

www.dacoromanica.ro

Din potrivă. La 1763-4 Lăpuşna, Orheiul şi Soroca reunite dădeaŭ cea maĭ mare sumă de bir, 2.105 galbenĭ [1]. Desetina producea 7.040 de ughĭ (galbenĭ), Hîrlăul unit cu Dorohoiul dînd abia jumătate [2]. Pentru 1764 aduc Lăpuşna şi Orheiul la un şfert 1.210 de ughĭ, iar Soroca 380 [3]. În 1776, un şfert de bir la aceste două Ţinuturĭ unite din punct de vedere fiscal era 7.056 leĭ la Soroca 5.450 [4].

La 1777 numărul birnicilor din Grecenĭ era de 2.840 (22 preoţĭ), din Codru de 1.108 (60 preoţĭ), din Lăpuşna-Orheiŭ, 25.960 (360 preoţĭ, 700 negustorĭ, 112 velniţe, 403 poşte), din Soroca 21.952, 216 de preoţĭ, 84 negustorĭ, 72 velniţĭ [5].

Asemenea oamenĭ ştiŭ să se ridice şi împotriva Domnieĭ. «Vornicii şi alţĭ oamenĭ de frunte» cer, pe la 1740, «să se schimbe orînduiala cît pentru oĭ, stupĭ, să nu se puie la cislă, avînd bucatele aceste dajdea lor osebită» [6]. Dar Vodă hotărăşte că măsura sa, a «ponturilor», e «lucru bun şi drept, cum celor săracĭ, aşa şi celor fruntaşĭ», şi nu se poate schimba. Numaĭ ceĭ 12 Sîrbĭ din Ţinut capătă «cut osebit» [7].

Nu ştim ce vor fi făcut Orheienii, dar oamenii de la Grecenĭ şi Vadul-Isaculuĭ trecură «în Ţara Turcească», silind pe Domn să li trimeată carte de iertare [8] la «Voevoda de Renĭ» [9]. Tot aşa «breslaşĭ, siimenĭ, călăraşĭ» trecuseră de la Ciuhur la Hotin [10]. Se văd sătenĭ de dincoace de Prut căutînd până tărziŭ rost maĭ larg deschis. Liudele de la Roşeştiĭ (Roşiecii) Fălciiuluĭ trec pe la 1760 la Codreştiĭ Orheiuluĭ [11].

---

[1] *Documentele Callimachi*, II, pp. 84, 98.
[2] *Ibid*, p. 96.
[3] *Documente şi cercetări*, p. 33.
[4] *Ibid.*, p. 47.
[5] *Ibid.*, p. 159.
[6] P. 314, n-l 724.
[7] P. 315, n-l 725.
[8] P. 318, n-l 754.
[9] P. 318, n-le 755-6.
[10] Pp. 318-0, n-l 757. Unirea celor treĭ Ţinuturĭ în ce priveşte zlotaşiĭ, p. 343, n-l 961.
[11] P. 347, n-l 1000.
[12] *Studiĭ şi documente*, XXII, p. 111.

www.dacoromanica.ro

Satele de coborîtorĭ aĭ vechilor ostaşĭ duceaŭ o viaţă slobodă, aproape autonomă. Atuncĭ, pe la 1740, vedem că săteniĭ din Vîrtejeniĭ Sorocăĭ nu maĭ vreaŭ să maĭ ţie pe vornicelul lor: «lor nu li trebuie vornîcel ca acela, şi arătară că este alt om între dînşiĭ, şi pe acela îl pofteşte tot satul să fie vornicel», şi Domnul dă poruncă la căpitanul cetăţiĭ să facă pe voia lor [1]. La Horodiştea Orheiuluĭ călăraşiĭ aveaŭ 20 de scutirĭ [2]. Noĭ oaspeţĭ de peste Nistru, ademeniţĭ cu scutirĭ de bir, veniaŭ necontenit, căcĭ, la Hotin, altfel nu eraŭ lăsaţĭ să are [3]. La Orheiŭ, Vodă făcu slobozie [4]. Sîrbĭ se află la Grecenĭ şi Cahul [5]. Vedem fugind nişte oamenĭ de la Lăpuşna, pe cari Vodă-ĭ întoarce cu *iarlîc* de la Han. Scutirĭ atrag şi alţĭ locuitorĭ de peste hotar, aduşĭ de Ifrim Prutenescul, cari se aşează la Budăiŭ pe Cogîlnic [6]. Orheieniĭ ce trec din sate «împrăştiate» pe moşiĭ boiereştĭ sînt îngăduiţĭ de Domnĭ a-şĭ plăti acolo anul de bir şi a se întoarce acasă [7].

Se maĭ adăuga şi o situaţie fiscală şi agrară privilegiată, şi în cererea boierilor de la 1805 pentru veniturile de la ţeranĭ se specifica anume că locuitoriĭ de lîngă raiele vor da numaĭ jumătate şi vor căpăta loc maĭ întins [8]. Totuşĭ în 1809 se călcară privilegiile Grecenilor şi Codruluĭ pentru goştină, rămînînd a da tot 2 banĭ de adaus pe oaie.

O grupare *fiscală* a celor treĭ Ţinuturĭ româneştĭ ale Basarabieĭ se încercă pe la 1740, puindu-se toate treĭ supt autoritatea Serdaruluĭ, dar Constantin-Vodă Mavrocordat «deosăbi Ţinutul Soroceĭ de celelalte Ţinuturĭ» [9].

---

1 P. 365, n-l 1148.
2 P. 375, n-l 1242.
3 P. 368, n-l 1178; p. 396, n-l 1433; p. 400, n-le 1430-1; p. 410, n-l 1500.
4 P. 396, n-l 1434.
5 P. 403, n-l 1515.
6 P. 371, n-l 1208. *Iarlîc* pentru fugarĭ şi p. 378, n-l 1272.
7 P. 377, n-l 1257.
8 *Uricariul*, II, p. 147.
9 *Ibid.*, VI, p. 470.
10 P. 359, n-l 1093. — Lăpuşna unită cu Orheiul la p. 382, n-l 1304; p. 397, n-l 1452.

www.dacoromanica.ro

Prin văile Orheiuluĭ păşteaŭ oile mazililor, ale Turcilor railenĭ, ale Armenilor de peste Nistru, cu ciobanĭ de toate felurile. Mîrzacĭ veniaŭ să caute, în codriĭ plinĭ de lupĭ, «ulĭ şi cornĭ» pentru vînătorile Paşilor[1]. Pe la Codru şi Grecenĭ se culegea prin pajiştĭ «floarea de plomăn galbăn», pe care o cerea şi Doamna[2]. *Şleahul cel mare* era plin de vite, boĭ, caĭ, ce treceaŭ spre Bugeac, mînate de păstoriĭ Tatarilor[3]. Codreniĭ aduceaŭ vin din «Ţara Turcească» şi cumpăraŭ vite până la Căuşanĭ; pe Prut şeicĭ veniaŭ să «încarce pîne»[4]. Lăpuşneniĭ aveaŭ şi cară de împrumutat Domnieĭ[5]. Morĭ ale răzeşilor, heleşteie ale lor, topitoare de cînepă se vedeaŭ pretutindenĭ. Olarĭ, ciubotarĭ, croitorĭ se ridicaŭ din rîndurile ţeranilor[6].

Era o viaţă arhaică, patriarhală maĭ mult decît aiurea în Moldova. Cu tot banul ce umbla în jurul lor, încă în a doua jumătate a veaculuĭ al XVIII-lea Orheieniĭ vindeaŭ în schimb, socotind «2 vacĭ cu viţeĭ bunĭ», după *preţăluire* de «oamenĭ bunĭ şi răzăşĭ», drept 24 de leĭ şi «6 leĭ, banĭ de argint»[7], iar «2 boĭ bunĭ», drept 30 de leĭ[8].

Temeiul vieţiĭ ţeranilor liberĭ rămăsese până târziŭ în această Moldovă roabă, lupta. Prutul, Nistrul, hotarul bugecean eraŭ în seama lor. Încă de la jumătatea veaculuĭ al XVIII-lea găsim căpitanĭ, hotnogĭ pretutindenĭ.

Căpitaniĭ de Coţman şi Dorohoiŭ, călăraşiĭ de Tabără[9], căpitaniĭ de Chigheciŭ, de Grecenĭ, de Covurluiŭ păziaŭ Prutul, care se trecea pe dubase la Tabără[10] şi la

---

1 *Studiĭ şi documente*, p. 374, n-l 1227.
2 P. 375, n-l 1234.
3 P. 375, n-l 1237.
4 P. 376, n-l 1247. — Pentru vite, p. 390, n-l 1364.
5 P. 393, n-l 1407.
6 *Ibid.*, XVI, pp. 401, 403.
7 *Ibid*, XVI, p. 400.
8 *Ibid.*, pp. 400-1.
9 *Ibid.*, VI, pp. 351-2, n-l 1043; p. 362, n-l 1123.
10 *Ibid.*, p. 222, n-l 99.

www.dacoromanica.ro

Fălciiŭ [1]. La Soroca era acum un Mare-Căpitan [2], care avea și vadul Movilăului, iar la Chișinăŭ un *pîrcălab,* — în 1740, Măzărachi [3], — saŭ chiar doï.

Căpitanul din Ciuhur capătă pe la 1740 porunca de a așeza beșliï «pentru paza margeniï și de apărare lăcuitorilor, de pricinele Turcilor ce trăiesc acolo» [4]. Cel de Soroca are 20 de «slujitorï» scutițï [5]. La Orheiŭ se așează 50 și tot 50 și la Lăpușna [6]. O parte din aceștï ostașï are și grija Polonilor, făcînd zăboare pentru pierderile din «ceia parte» [7]. Guvernatoriï din Movilăŭ — unde e și un namesnic de la Soroca [8] — și Rașcov aŭ de altfel cuvenita purtare respectuoasă față de Domn și dregătorï [9]. În sfîrșit la Orheiŭ căpitanul maï întrebuința și curierï, îmblătorï [10]. Chișinăul are un Serdar, și pe la 1740 i se daŭ 12 hotnogï, «oamenï străinï din Țara Leșească», fără bir [11]. La 1757 era căpitan de Soroca Leon Imboo *(sic)* [12]; doï căpitanï de Bărăiac, cel de Răzina, de Bălăneștï, Măgura, Răsipenï, Căldărușa se pomenesc și eï [13], ca și îmblătoriï de Soroca [14] și călărașiï de Chișinăŭ [15].

Maï departe, călărașiï serdăreștï de Orheiŭ și ceï de Heciŭ (179) și umblătoriï de Soroca, menzilgiiï de Gangura, de Răzina, de Bărăiac, de Tabără, surugiiï de Soroca apar

[1] P. 213, n-l 32; p. 214, n-l 49. A făcut și o biserică în Chișinăŭ.

[2] *Ibid.*, n-l 34; p. 220, n-l 86; p. 221, n-l 95. Dar i se zice: pîrcălab; *ibid.*, n-l 94. Pe la 1740 căpitan era Constantinachi. V. și pp. 223-4, n-l 119.

[3] *Ibid.*, p. 213, n-l 47; p. 234, n-l 211.

[4] Pp. 232-3, n-l 197.

[5] P. 364, n-l 1143.

[6] P. 409, n-l 1560.

[7] P. 221, n-l 94.

[8] P. 296, n-l 608; p. 244, n-l 296; p. 279, n-l 519.

[9] P. 230, n-le 163-4.

[10] P. 264, n-le 440-1; p. 372, n-l 1214.

[11] P. 358, n-l 1088.

[12] *Documente și cercetărï,* p. 29.

[13] *Ibid.*, p. 30.

[14] *Ibid.*, p. 31.

[15] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

la 1763-4 [1]. Călărașĭ se maĭ întîmpină pe acolo la Cetlina, Vîrtejanĭ, Sănătăuca, Japca, Salce, Solocenĭ, Iarova, Verijenĭ [2].

Pe atuncĭ, la 1762-3 pe lîngă călărașiĭ de Hăciŭ eraŭ privilegiațĭ la bir și «șese sate ot Soroca» [3]. «Sate cu testament» «cu testeà», se aflaŭ și la Orheiŭ, pe Răut, la Cogîlnic, și ele toate dădeaŭ la *mucarer* — întărirea Domnieĭ —, 3.964 de boĭ, socotițĭ cîte 3 banĭ noĭ capul [4]. Birul lor atingea suma de 2.704 ughĭ [5].

După un noŭ războiŭ cu Rușiĭ, la 1775 eraŭ Vel Căpitanĭ la Grecenĭ, Codru, Lăpușna, Orheiŭ, Soroca, Ciuhur, ca și la Iașĭ, Ropce, Neamț, Agiud, Covurluiŭ, Dorohoiŭ, Tecuciŭ, Coțmanĭ [6]. Cîte 20 și 30 de seimenĭ la Soroca, și 20 de Cazacĭ (30 la Iarova, 50 la Vasilcăŭ, 20 la Rughĭ, 20 la Vadul Rașcovuluĭ, 15 la Volăneț și la Vadul Nimereuca), 30 de slujitorĭ la Ciuhur staŭ supt poruncile lor [7]. La Lăpușna păziaŭ 30 de panțirĭ, supt Vel Căpitan, 80 supt căpitanul de călărașĭ menzilgiĭ, la Orheiŭ 30, fără a maĭ pomeni pe 150 de călărașĭ serdăreștĭ, — toțĭ supt căpitanĭ [8]. Vel Serdarul avea supt el călărașĭ menzilgiĭ la Bărăiac (110), la Gangura (80), la Chișinăŭ (110).

Condica de dregătoriĭ din 1776 înseamnă la Grecenĭ 30 de slujitorĭ, cu chehaie, stegar și ceauș, precum și un vătaf de cărăușĭ și chiragiĭ; la Codru 12 slujitorĭ cu zapciiĭ deosebĭ și același vătaf, la Lăpușna și Orheiŭ căpitaniĭ de Jora, Cîrjov, Hotărnicenĭ, Hînceștĭ, cu călărașiĭ lor, cîte 30-40, și ofițerĭ ca maĭ sus, și se adaug ceĭ 60 de la «Ciurlu» iar la Soroca: căpitaniĭ de Cosăuțĭ, Văscăuțĭ și Soloncenĭ,

---

[1] *Documente Callimachi*, II, p. 94.
[2] *Ibid.*, p. 98. Acolo și un om din „Muilăŭ" și un negustor din Chișinăŭ.
[3] *Documente Callimachi*, II, p. 88.
[4] *Ibid.*, p. 92.
[5] *Ibid.*, p. 98.
[6] *Studiĭ și documente*, XXII, pp. 14-5.
[7] *Ibid.*, p. 18 și urm.
[8] *Ibid.*, p. 25. — Cf. pp. 33, 40-1.

www.dacoromanica.ro

cu steagurĭ de Cazacĭ, la cari chehaia se zice sotnic, — 132 de toțĭ[1].

Căpitanĭ, cu scutirĭ de «rusumaturĭ», ca Opre, din 1796, găsim până târziŭ la Soroca[2]. Asemenea mazilĭ duceaŭ zahereaua și până la Galațĭ, după porunca luĭ Vodă[3]. La 1804 Ioan Cananăŭ iea la Orheiŭ parte din Roșcanĭ, și numele bătrînuluĭ, care arată originea proprietățiĭ, e semnificativ: Stegariŭ[4].

În sfîrșit polcovnicĭ, ca Iordachi fiul luĭ Mihalachi Grecul Căminar, se maĭ află în părțile Orheiuluĭ și la 1805[5]. Chiar în ultimele timpurĭ se păstra un «Căpitan de margine la Ținutul Sorociĭ» și unul din titularĭ, Sava, așezat la 1823, în Iașĭ, fusese întâiŭ numaĭ «cavaful Curțiĭ domneștĭ», apoĭ și Cavafbașă[6].

Icĭ și colo putem găsi însă ce fel boierimea lucra pentru a isprăvi cu răzeșiĭ.

După măsura de stabilire legală a stăriĭ țeranilor prin Grigore Alexandru Ghica-Vodă, și Orheieniĭ de pe moșiile boierilor saŭ usurpate de boieriĭ ridicațĭ dintre eĭ orĭ străinĭ, «moșinașiĭ» decĭ, dădeaŭ 6 potronicĭ pe an de casă și făceaŭ cele 3 zile de vară și 3 de iarnă lucru pe moșie, pe lîngă dijmă[7]. Mascuriĭ boiereștĭ călcaŭ acum țarinile «împrejurașilor», cari-ĭ ucideaŭ[8]. *Odgonul* de 30 de stînjenĭ de cîte opt palme[9] măsură tot în folosul boieruluĭ, și «bătrîniĭ» de pămînt se contopiaŭ în măsurĭ marĭ. Vătafiĭ, vieriĭ, meșteriĭ Curțiĭ eraŭ acuma domniĭ. Zapisele pierdute în răzmerițe ajutaŭ încăl-

[1] Ediția Rășcanu, *Lefile boierilor Moldovenĭ*, saŭ *Uricariul*, XIX, pp. 367-72.

[2] *Documente Callimachi*, I, p. 473, n-l 150.

[3] *Ibid.*, p. 475, n-l 157.

[4] *Studiĭ și documente*, XXI, p. 265. Alt răzăș e Moise Pierdevară, *ibid.*, p. 266.

[5] *Ibid.*, VI, p. 172, n-l 126.

[6] *Ibid.*, VII, pp. 86-7, n-le 43-4.

[7] *Ibid.*, XVI, p. 398.

[8] *Ibid.*, p. 399.

[9] *Ibid.*, p. 400.

www.dacoromanica.ro

cările. Zapise împrumutate nu se daŭ înnapoĭ, cerîndu-se în schimb «cheltuiala ce aŭ cheltuit cu hotărîtul moşiilor», şi, cînd bieţiĭ oamenĭ o oferă şi aceia, de şi gîndul nu plecase de la eĭ, boierul cu care sînt «tot la un bătrîn» vrea să i se vîndă locul. «Umbla să ne înstrăineze din moşiile noastre ce ne sînt baştină şi moştenire móşilor şi a părinţilor noştri» şi, ca să le scape, eĭ... le dădeaŭ altuia, de la care «cunoscuseră mult bine» [1].

2. *Tîrgurile.*

În ce priveşte tîrgurile, se vede tendinţa boierilor, a Domnilor de a le desfiinţa. Mortasipia la *Lăpuşna* ajunge astfel a Sf. Ioan Zlataust din Iaşĭ [2].

Orheiul avea Sîrbĭ [3], Ţiganĭ domneştĭ [4], negustorĭ romînĭ, cu afacerĭ destul de întinse, şi prea puţinĭ Armenĭ, — de Jidanĭ va fi vorba maĭ departe. După datina căzăcească, eraŭ aicĭ călăraşĭ, cu trîmbacĭ şi pisarĭ [5], ba încă şi cocierĭ, cu vătaf [6]. Aicĭ se păstra reşedinţa Serdaruluĭ. La 1702 era Serdar Darie Donicĭ, la 1722 Leca, la 1740 Măzărachi, la 1753 Constantin Proca; apoĭ pe la 1760 Iamandachi, la 1763 Costachi Spătarul, la 1766 Păun fost Mare-Păharnic, la 1767 Gheorghe Medelnicerul, la 1774 Vasile, la 1780 Vornicul Nicolae Balş. Găsim la 1785 pe Iancul Vel Spătar, care hotărniceşte la Beşenĭ, Spanciocanĭ, Cruhlic; la 1793 pe Iancu Razu, la 1796 pe Postelnicul Iordachi Romanò. De la 1793 încă eraŭ, de altfel, doĭ Serdarĭ, şi locurile le aveaŭ

---

[1] *Ibid.*, pp. 401-2.

[2] *Ibid*, XXII, p. 10. Pentru răzăşĭ de Lăpuşna (1763), v. şi documentele 104/XXX, 129 LXXII ale Academieĭ Romîne; cf. *Documente Callimachi*, I, p. 458, n-l 100; p. 461, n-l 116.

[3] *Documente Callimachi*, II, pp. 98, 102.

[4] *Studiĭ şi documente*, XV, p. 324, n-l 78.

[5] *Documente Callimachi*, II, p. 133; *Documente şi cercetărĭ*, p. 43 (şi la Soroca şi Chişinăŭ).

[6] *Studiĭ şi documente*, VI, p. 336, n-l 855.

www.dacoromanica.ro

pe la 1800 Vasilachi Caligari şi pe Ioan Sturza, viitor Domn al Moldoveĭ [1].

La 1724 Orheiul avea şi un pîrcălab, Toma, un vameş, Andronachi fiul luĭ Vartolomeiŭ; în oraş locuiaŭ Mardarie fost al doilea Sulger, Neculaĭ fiul luĭ Toader Orheianul, diac de Cămară, apoĭ vătaful Andreĭ, Ion fost sotnic şi Armeanul romaşcan Iordachi fiul Misireĭ [2]. Orheieniĭ eraŭ scutiţĭ de a da caĭ de olac, în ţară şi pentru Chiev, orĭ «la ciohodarĭ, de ar trece cu poruncĭ împărăteştĭ», grija fiind a căpitanuluĭ [3]. În sfîrşit, la 1795, în 26 Iulie, Alexandru-Vodă Callimachi dădu, se pare, Orheiul în stăpînirea luĭ Costachi Balş, care făcu pe locuitorĭ bezmănarĭ, «fiind Orheiul al săŭ», zice un alt act domnesc, din Maiu 1806 [4]. În tîrgurile basarabene ajunse astfel cu stăpîn (aşa era şi Movilăul) nu se făceaŭ case pe vatră fără voia acestuia, care avea şi puterea de a răscumpăra, la vînzare, pe cele în fiinţă şi a vinde singur vin, rachiŭ, mied *(sic)* şi bere, precum şi a ţinea meserniţă de carne [5].

Miron fiul luĭ Gavril Donicĭ şi poate şi Apostol Donicĭ fură pîrcălabĭ la *Soroca* [6]. La 1737 era vorba ca aicĭ să se

---

[1] La 1806 Alexandru Carageà; Halipa, I-I, p. 329. V, şi procesul luĭ Filip Lascul din Peciştea Orheiuluĭ cu Andreiŭ băcalul din Iaşĭ (*Uricariul*, V, p. 190). Căpitanĭ, stegarĭ, vătafĭ se află răspîndiţĭ prin sate (*Studiĭ şi documente*, XVI p 408). Găsim şi pe un Lazăr biv Căpitan, feciorul călugăruluĭ din Singurenĭ (*ibid.*, nota 1). Un Alexandru Anastase biv Vel Serdar, Halipa, I, p. 377. V. şi *Uricariul*, XIV, pp. 111-3 şi urm.; XVI, p. 235; XXIV, p. 425; XXV, pp. 271-2; *Documente Callimachi*, II, p. 188; *Studiĭ şi documente*, XVI, pp. 398-9, pp. 237-8, n-l 113; *Documente şi cercetărĭ*, pp. 62, 64-5; Halipa, I[1], pp. 240-1, 330-1.

[2] *Studiĭ şi documente*, XVI, p. 395.

[3] *Ibid.*, VI, p. 347, n-l 998.

[4] *Uricariul*, VI, p. 276.

[5] *Documente Callimachi*, I, p. 484, n-l 176. • Pe la 1760 se întîlnesc în părţile Orheiuluĭ şi Lăpuşneĭ Bălăsachi, Darie şi Ion Donicĭ, Serdarul Iamandachi de la Cîrlig, Alexandru Răşcanu, Dumitru Carp şi Stolnicul Carp, Armaşul Mihuleţ; *Studiĭ şi documente*, XXII, p. 111.

[6] *Ibid.*, XVI, pp. 395-6.

www.dacoromanica.ro

adune congresul de pace între Ruşi şi Turci[1]. Încă de la 1753 apare Vel Căpitanul de Soroca[2]: la 1756 avea această dregătorie un Chiriac[3]. Cetatea Sorocăi cuprindea însă la 1763 numai osîndiţi, vinovaţi, al căror *emiclic*, întreţinerea, era din mila Domnului[4]. «Isprăvnicia de margine a Ţinutului Sorocăi» fiinţă încă de la 1757[5], cînd găsim în acest rost, ca subordonat al Serdarului Manolachi, pe Dediul Codreanu, şi el intitulat: Serdar.

Aici, în Soroca se întîlnesc prin 1730-40 numai cele mai caracteristice nume româneşti: Aftonie, Postici, etc.[6]. Sotnicul, adecă «sotnicul de *Căzaci* de Soroca», e Ioniţă, deci nu un adevărat Cazac şi răvaşele le scrie Pavăl Cireş[7]. În 1760 găsim pe Vornicul Andronachi şi sora Tudosca, pe Buzilă, pe Nicoli Armaş şi doi Donici, Lupu şi Andreiŭ[8] şi ştim că din boieri aveaŭ pămînturi Ienacachi Milo, Dinu Canta, Ştefan Sturza[9].

Un Sorocean cu spirit de întreprindere, Simion Hasnaş, care avea moşiile Hăsnăşeni, pe Cobolta, Stăneşti şi Doboşeni (aceste două în Hîrlăŭ), trecu pe la 1770 peste Nistru, şi unul din fiii lui făcea afaceri în Simbirsc, Nejinsc, Ircuţc şi Camciatca, iar un nepot numai la Mohilăŭ. Şi, după ce-şi recăpătă moşia soroceană, Clementie Hasnăş se duse înnapoi în Siberia[10].

În 1731 găsim la *Chişinăŭ*, în tîrgul făcut pe locul «bătrînilor» Cazacul şi Moldoveanul, de la Buicani[11], pe Agapie

[1] *Acte şi fragmente*, I, pp. 341, 349.
[2] Măzăreanu, *Voroneţul*, p. 54, n-l 10.
[3] *Ibid.*, pp. 61-2, n-l 11.
[4] *Documente Callimachi*, II, p. 128.
[5] *Studiĭ şi documente*, I-II, p. 331, n-l vi; Melchisedec, *Cronica Huşului*, I, p. 253.
[6] *Studiĭ şi documente*, XVI, pp. 396-7.
[7] *Ibid.*, p. 397.
[8] *Ibid*, XXII, p. 112.
[9] *Ibid.*, p. 113.
[10] R. Rosetti, *l. c.* III, pp. 87-8.
[11] Eraŭ şi urmaşii lui Crăhan, cu danie de la Ştefan-cel-Mare (Halipa, II, pp. 233-4).

www.dacoromanica.ro

Şoltuzul, pe Vasile Vameşul, pe Vicol Vartic hotnogul, vornicĭ din sate, tîrgoveţĭ din familiile Popescu, Onaşcu, Budul [1]. Unii «tîrgoveţĭ chişionenĭ» de pe la 1750 ni sînt cunoscuţĭ. Aparţin familiilor Hîncul, Costîn, Budul, Pălade, Borilă, Jimbeiŭ, Gratea, Filotie («Hilotoaia»), Băţ, Spînu, Popa, Bocan (şi Bocăneasa), Sîrbul, Batcu; între eĭ e scriitorul «Vasile sin Băţ» şi *starostele de blănarĭ* Ştefan [2]. Cînd eĭ pleacă în bejenie «la codru», prin 1737-9, îşĭ lasă marfa de holircă, tutun, bumbac tare, fier, orez, frînghiĭ, dohot, sare, aramă, «ciobote» [3]. Sînt oamenĭ dîrjĭ, cu simţ de puterea lor: îĭ vedem apărînd pe robiĭ creştinĭ de la Tatarĭ, ce fug la eĭ, şi puind în fiare eĭ singurĭ pe Turciĭ ce-şĭ rîd de fetele lor [4], Un ceauş, un vameş stăteaŭ pe atuncĭ între eĭ [5].

Statistica din 1798 arată la Chişinăŭ Armenĭ, Evreĭ, Sîrbĭ. Grecĭ, Lipovenĭ, după ocupaţiĭ: abagerĭ, bogasierĭ, blănarĭ, cojocarĭ, pitarĭ, bărbierĭ, băcanĭ, cizmarĭ, cafegiĭ, spoitorĭ, argintarĭ, croitorĭ, zalhanagiĭ, băibărăcarĭ, mumgiĭ, olarĭ, săhăidăcarĭ, şlicarĭ, vutcarĭ, rachierĭ; între eĭ un singur Braşovean [6] (la Orheiŭ, eraŭ băcanĭ, un cojocar, un cizmar; la Telineştĭ şi doĭ «furmagiĭ» [7]: băcănia o ţine căpitanul Alexe; lipsesc Evreiĭ). Meşteriĭ de la Chişinăŭ lucraŭ şi bulgariĭ fine [8]. Evreĭ şi Armenĭ se află aicĭ încă de mult [9] şi de mult timp Grecĭ fuseseră primiţĭ între locuitoriĭ oraşuluĭ [10]. De la un timp, înnainte de 1809, se aşează apoĭ la Chişinăŭ «Sîrbĭ de peste

---

1 *Studiĭ şi documente*, XVI, p 397.

2 *Studiĭ şi documente*, XVI, p. 402.

3 *Ibid.*, VI, pp 264-5, n-l 442. Cf. *ibid.*, p. 282, n-l 541.

4 *Ibid*, p. 300, n-l 624. Cf. *ibid.*, p. 301, n-l 630, p. 319, n-l 763.

5 *Ibid.*, p. 328, n-l 827; p. 339; p. 349, n-l 1025.

6 *Ibid.*, XXI, p. 116-8. Familiile sînt tot cele vechĭ româneştĭ, Gane, Nour, Calistru, Stancul, Truşăneanu, Bocan, Chiriac, Dobre, Bostan, Bogat-Noŭ, Tobultoc, Izmană (căpitan, poate de loc de prin Botoşanĭ). La Telineştĭ, Cap-Mare, Stavilă, Sălcuţan (treĭ căpitanĭ, un dascăl).

7 Pitarĭ.

8 *Documente Callimachi*, I, p. 130.

9 Halipa, *l. c.* II, pp. 241, 297-8.

10 *Studiĭ şi documente*, VI, p. 322, n-l 789.

www.dacoromanica.ro

Dunăre», trecuțĭ între «ruptele Visterieĭ» și scutițĭ de goștina oilor, dacă nu le aduc în «pămîntul Moldoveĭ»[1].

Mănăstirea Galata păstră însă și după ce liberarea orașuluĭ fu recunoscută de Domnie, înlăturîndu-se claca și adetiul, anume drepturĭ, ca acela de cîntar, de bezmen: 40 de banĭ de tot căsarul, iar la iarmaroc 40 de banĭ de tarabă pentru negustoriĭ străinĭ, apoĭ acela de a pune vînzătoriĭ de carne și de băuturĭ, orĭ de a lua 9 banĭ de vadra de vin, 30 de cea de rachiŭ și horilcă[2]. Dar locuitoriĭ Romînĭ, Grecĭ, Jidovĭ și Armenĭ, cari aveaŭ privilegiu la desetină și goștină — «și oamenĭ boiereștĭ și orĭce breaslă ar fi», dar nu și pribegiĭ de curînd, lăsațĭ în seama Serdaruluĭ, — dădeaŭ pe an numaĭ 5 leĭ în patru șferturĭ și «purtaŭ menzilul», cu «cheltuiala musafirilor ce-ar trece în sus și în jos». Apoĭ grija aceasta se lasă apoĭ în seama a 120 de scutelnicĭ, Vistieria plătind numaĭ pentru Pașĭ și capugì-bașĭ[3].

În ce privește cîrmuirea, vedem de la un timp, pe Serdarĭ părăsind Orheiul ca să se așeze în Chișinăŭ. Un «asaul-polcovoĭ» cazac, Iosăp Palii o lucrase pe la 1800 odată ca fierar pe lîngă Ioan Cananăŭ care era «Sărdar la Chișinăŭ»[4]. Încă din 1763-4 găsim lîngă Serdar și un beșleagă, pentru poliția Musulmanilor,[5] și pe lîngă beșleaga de Chișinăŭ, căruia-ĭ corespund ceĭ din Soroca și Movilăŭ, numaĭ în locul d'intăiŭ era și un iazagiŭ[6]. Pîrcălab nu se întîmpină, dar nu pentru că aicĭ n'a fost cetate, căcĭ pîrcălăbiile de orașe se daŭ pe banĭ ca dregătoriĭ civile, cu datoria de a strînge baniĭ șferturilor, rămîind pentru aceasta răsura în mîna lor, cari pentru aceasta dădeaŭ la Chișinăŭ 1.100 de leĭ pe an[7].

În sfîrșit de pe la 1.700 încă negustoriĭ din Rumelia lasă

[1] *Uricariul*, VI, p. 469.
[2] Halipa, *l. c.* II, pp. 280, 290 (c. 1795), 293, 294 și urm.
[3] *Studiĭ și documente*, VI, p. 355, n-le 1065-6; p. 358, n-le 1086-7; p. 359, n-l 1096. Din condica de pe la 1740.
[4] *Studiĭ și documente*, XXI, p. 188.
[5] *Documente Callimachi*, I, p. 84.
[6] *Ibid*, II, p. 131; *Documente și cercetărĭ*, p. 37.
[7] *Studiĭ și documente*, VI, p. 392, n-l 1384.

www.dacoromanica.ro

drumul Iaşuluĭ, pentru a lua un altul care pleacă de la *Renĭ*[1], anexat de Turcĭ, dîndu-i-se numele de Tomarova, abia la 1660[2].

3. *Legăturĭ şi viaţă de negoţ.*

Negoţul e, fireşte, în asemenea condiţiĭ, vioiŭ. Avem ştirĭ asupra luĭ la jumătatea veaculuĭ al XVIII-lea: se fac iarmaroace la Budele, pe Nistru «în dreptul Movilăuluĭ»[3], de Sf. Arhangheliĭ; la Fălciiŭ[4], pentru care se iea şi firman[5]. Beşleaga păzia, şi se cerea şi Paşilor a-şĭ trimete oamenĭ pentru acest scop[6]. Căcĭ nu odată de la femeĭ ruşinate şi lucrurĭ de furat se încăierаŭ negustorĭ şi Turcĭ[7]. Oamenĭ din Moldova merg «cu chirie» pe la Vasilcăŭ până la tîrgul cel vestit de la «Nijna», Nijni-Novgorod[8].

Pe la Soroca sînt oĭ şi stupĭ din bielşug[9]. Goştina de oĭ din Grecenĭ dă 350 de leĭ, cea din Lăpuşna 300 cea din Soroca 700 şi cea din Orheiŭ 1.500[10]. Pentru sare, Turciĭ din Bender şi Ismail vin până la Ocnă[11]. Şi Turciĭ, de la Hotin, Armeniĭ de la Horodenca, a starosteluĭ de Caniev, trimeteaŭ vitele la noĭ, ca şi Sîrbiĭ de la Movilăŭ.

Vameşiĭ de la «otace» aŭ de lucru cu boiĭ ce vin de pe la Roman şi Botoşanĭ, cu horilca şi postavurile, cu marfa «negustorilor cazacliĭ» cari aduc blănurĭ din Rusia[12]. Se în-

---

[1] *Ibid.*, p. 372, n-l 1221; p. 374, n-l 1238.

[2] *Archiva romănească*, II, p. 360.

[3] *Studiĭ şi documente*, VI, p. 22?, n-l 103; p. 288, n-l 569.

[4] P. 229, n-l 150.

[5] P. 367, n-l 1168.

[6] P. 297, n-l 613.

[7] P. 304, n-l 644; pp. 304-5, n-l 646; pp. 305-6, n-l 650. — La Orheiŭ un Turc omorît de Turcĭ; p. 300, n-l 655.

[8] P. 223, n-l 113.

[9] P. 296, n-l 607. Cf. p. 297, n-l 613.

[10] P. 311, n-l 701. Dar dajdea mazililor pentru Lăpuşna, Orheiŭ şi Soroca e numaĭ 54 ughĭ, aproape cît Cernăuţul singur (p. 328, n-l 832).

[11] P. 319, n-l 769.

[12] Pp. 246-7, n-l 321. Cf. *Uricariul*, II, p. 154.

www.dacoromanica.ro

tîmpla ca un pîrcălab de Orheiŭ să ajungă apoĭ vameş la Chişinăŭ[1]. Şi la Movilăŭ vameşul culegea venitul pentru Domnul Moldoveĭ[2].

În veacul al XVII-lea pod era la Zagarancea, apoĭ maĭ jos, pe moşia Sf. Vinerĭ şi a răzăşilor Ocenĭ[3], «podul luĭ Gotar». De frica «oamenilor răĭ şi altor năvălirĭ» se hotărîseră întăiŭ numaĭ podurĭ la Ţuţora, Zagarancea şi Gherman[4]. Maĭ tărziŭ însă[5] «podurile îmblătoare» se înmulţiră. Şi la Telineştĭ se făcu pod de răzăşĭ, pe la 1750[6].

Evreiĭ aleargă la noul cîştig, după ce nu maĭ încăpeaŭ în Polonia tulburată de lupte interne. Încă de la 1727 la Soroca staŭ şi Evreĭ polonĭ, cu «haham jidovesc», care «merge la otacele de la iarmaroc» să iea «curupca după la toţĭ Jidoviĭ din Ţeara Leşească, precum li este obiceiul lor de vac, şi să aibă a lua şi de la meserciiĭ jidoveştĭ, pre obiceiŭ, precum li scriŭ cărţile şi de la alţĭ Domnĭ[7]»

Eĭ încep a pătrunde în toate tîrgurile, cu camăta — apoĭ şi prin sate[8] — şi cu horilca lor: astfel «Morohaĭ şi Avram Jidovul ot Orheaiŭ», întovărăşiţĭ cu doĭ creştinĭ, aŭ şese căldărĭ de rachiŭ, pentru care daŭ pe an camănă 2 galbenĭ şi 6 potronicĭ: eĭ păstrează legăturĭ peste Nistru[9]. La Căuşanĭ se aşează alţiĭ, cu acelaşĭ negoţ[10]. Un Evreŭ ţine în «orîndă» podul de la «vadul Iaroveĭ», care e al unuĭ boier Ilie[11]. Vin într'una alţiĭ din Raşcov, de la Mohilăŭ, unde eraŭ însă şi

---

1 *Studiĭ şi documente*, V, p. 253, n-l 379.
2 Pp. 408-9, n-l 1557; p. 409, n-l 1561.
3 *Uricariul*, XII, p. 302.
4 *Ibid.*
5 *Ibid.*, p. 313.
6 *Ibid.*, XX, p. 139 şi urm. — Nume: Picioroman, p. 142; Curcoiŭ p. 143.
7 *Studiĭ şi documente*, VI, p. 426, n-l 1622. Pentru „crupcă", coropcă *ibid.*, p. 446, n-l 1688.
8 *Ibid.*, p. 376, n-l 1246.
9 P. 213, n-l 38; cf. P. 229, n-l 158.
10 P. 244, n-l 292.
11 P. 220, n-l 76.

www.dacoromanica.ro

Turcĭ sălbatecĭ, şi din tîrgurile polone [1]. La Budele Sorocăĭ, unde se ţinea iarmaroc, eĭ rămîn aşezaţĭ pe moşie [2], ca şi în alte sate [3] şi în Chişinăŭ [4]. Jidovĭ basarabenĭ cer a fi lăsaţĭ să steie pănă la Bacăŭ [5]. Ceĭ din Orheiŭ eraŭ în gîlceavă pentru banĭ cu hahamul [6]. Evreĭ nu lipsesc nicĭ la Lăpuşna [7], şi căpitanul Sorocăĭ e silit a scrie ce urmează : «Cum boiariĭ careĭ aŭ moşiĭ la margine aŭ vîndut toate vadurile Jidovilor, încă şi alţiĭ cariĭ aŭ cîte un petec de moşie la malul Nistruluĭ, caută şi aceia să puie orîndarĭ pe la vadurĭ, şi-aŭ făcut luntre de îmblă în vad, pentru brudină, şi fac ce li-ĭ voie Jidoviĭ pe la vadurĭ, de să petrec oamenĭ fel de fel peste Nistru. Pentru care se roagă să se scrie carte Măriei Sale la ceĭ cu moşiile, să nu fie margine în sama Jidovilor; că, de nu să va ridica aceasta, el nu poate da sama de margine [8]». Intraŭ şi prin sate, şi la Dîngeniĭ Lăpuşneĭ un copil de jidov se făcu ţeranul romîn Ion [9].

Jidoviĭ apar de altfel şi ca orîndarĭ în stil mare. Astfel «Solomon Moisăĭ Leibu, Jidov of Bălţĭ», iea la 1784 venitul, de bezmen, de dijmă, de moară, «cum şi orînzile acestor sate şi crîşme cu pivniţe», cu 1.250 de leĭ pe an, pescuind în cele treĭ iazurĭ şi luînd şi 500 de vedre de vin, precum şi drojdiile: «însă pe preoţiĭ ce or fi la aceste sate să nu-ĭ supere pentru dejmă din pîine, nicĭ pentru bezmăn de case, cum nicĭ pe un dascăl ce va fi, atît la bisărica din Coşerniţa, cum şi la bisărica din Soloneţ, cum şi la bisărica din Ciorniţa» [10].

[1] P. 236, n-l 231; p. 244, n-l 298; p. 298, n-l 618.
[2] P. 246, n-l 319.
[3] P. 264, n-l 441.
[4] Pp. 264-5, n-l 442.
[5] P. 381, n-l 1292.
[6] P. 294, n-l 596.
[7] P. 298, n-l 615.
[8] P. 302, n-le 635-6.
[9] P. 387, n-l 1327.
[10] *Ibid.*, VI, p. 235, n-l 104. Despre Evreiĭ cari strică pentru potaş codriĭ Lăpuşneĭ, Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, III, p. 77.—Şi pentru siliştea de la Orheiŭ.

www.dacoromanica.ro

Şi iată ce părere avea despre Evreĭ un cunoscător foarte bun al locurilor şi al lucrurilor, consulul frances Peyssonel: «Trebuie să se înlăture cu desăvîrşire Evreiĭ de la orĭce rost, pentru că sînt în aeeste ţerĭ de o rea credinţă care întrece orĭce calificaţie»[1].

4. *Biserica Basarabieĭ.*

Bisericeşte, Basarabia se ţinea de treĭ diecese: cea de sus alcătui de maĭ multe orĭ o episcopie a Hotinuluĭ. La 1765 se oferia Scaunul, «preasfinţita episcopie a Hotinuluĭ» călugăruluĭ grec Neofit din Bucureştĭ, fost «efimeriu» al Companieĭ greceştĭ la Sibiiŭ. Se căpătase «sinodicul» şi «encomiasticul» patriarhal, precum şi beratul împărătesc. Şi la 1767 era vorba de această numire[2]. Pe vremea ocupaţieĭ ruseştĭ următoare episcopia de Rădăuţĭ căpătă adausul: «şi de Hotin», acesta fiind la 1773 titlul luĭ Dosofteiŭ, care era să fie întăiul episcop bucovinean neatîrnat[3]. Maĭ tărziŭ în cursul ocupaţieĭ austriace, din 1788 până la 1791 funcţiona acolo episcopul moldovean Amfilohie, compilatorul uneĭ Geografiĭ şi uneĭ Aritmetice, care se retrase după pace la Zagavia în apropiere de Hîrlăŭ[4]. Încă la 1787 Amfilohie iscălia episcop al Hotinuluĭ, dar sta acolo, la Zagavia, lîngă stariţul Daniil[5].

Scaunul Huşilor avuse de la întemeiarea eĭ, ca episcopie basarabeană, după luarea de la Turcĭ a Bugeaculuĭ, supt Ieremia Movilă, tot Ţinutul din jos. Păstra însă în

---

1 „On doit absolument exclure les Juifs de tout emploi, parce qu'ils sont dans ce pays-là d'une mauvaise foi qui passe toute expression"; *l. c.*, p. 215.

2 *Contribuţiunĭ la istoria literaturiĭ romîne,* în „Analele Academieĭ Romîne", XXVIII, p. 187 şi urm.

3 *Studiĭ şi documente,* VI', p. 226, n-l 72.

4 *Istoria literaturiĭ romîne în secolul al XVIII-lea,* II, *Istoria Bisericiĭ,* II.

5 *Studiĭ şi documente,* V, p. 64, n-l 291. — Amfilohie era trecut la milele domneştĭ şi în 1784-5, *ibid.*, VI, pp. 184, 189.

www.dacoromanica.ro

veacul al XVIII-lea numaĭ Soroca şi Ţinutul eĭ [1]. La 1734 se dădeaŭ toate drepturile biericeştĭ la Soroca luĭ Teofil de Huşĭ [2]. Avea astfel de drepturĭ şi la Dubasarĭ, şi Patriarhul de Alexandria, chemat ca arbitru, dăduse episcopuluĭ de Huşĭ încă de la 1715 Basarabia mijlocie. La Galaţĭ hotăria episcopul de Roman, dar şi aicĭ avea de luptă cu Proilavul, Vlădica Brăileĭ şi al «olaturilor» [3].

La 1757, Constantin Racoviţă, ţinînd seamă de faptul că, «din neajungerea cheltuielii şi din depărtarea loculuĭ să tîmplă de merg foarte rar episcopiĭ la acel Ţinut, pentru cercetarea noroduluĭ creştinesc şi a eparhieĭ sale», dădu episcopuluĭ de Huşĭ Inochentie «o bucată din locul gospod al tîrguluĭ Soroceĭ», şi anume între moşia Vistieruluĭ Aristarho, Liubeniţa, între «velniţile jidoveştĭ» de rachiŭ, între cursul Nistruluĭ şi moşia Cosăuţiĭ, a luĭ Nicolae Racoviţă [4], precum şi brudina nouluĭ pod de la Soroca, scos de supt stăpînirea Căpitanilor celor Marĭ şi ispravnicilor carĭ luaŭ pănă atuncĭ pîrcălăbia acolo [5]. Cu vremea, prin schimb cu Scarlatachi Sturza, care se mută în Rusia după războiul din 1789-93, episcopia căpătă şi Cosăuţiĭ [6]. Prin aniĭ 1780 ea se judeca pentru o parte din Cioreştĭ, la Lăpuşna, cu Macoveieştiĭ, urmaşiĭ luĭ Macoveiŭ fiul luĭ Taicu Sirbul; şi Burgheleştiĭ eraŭ amestecaţĭ aice [7].

De pe la 1641 restul vechiĭ Basarabiĭ era al episcopuluĭ turcesc de *Brăila* (saŭ Proilav), Tomarova-Renĭ şi Ismail, Scaun pe care-l ocupă şi Calinic ce ajunge Patriarh. Amintim apoĭ pe Daniil din 1765-7 [8], care sfinţeşte bisericuţa

1 *Studiĭ şi documente,* VI, p. 275, n-l 502.

2 *Ibid.*

3 *Ibid.,* pp. 560-70 (şi după Melchisedec, *Cronica Huşilor,* I, pp 1901 1; *Cronica Romanuluĭ,* II, pp. 28-9.

4 Melchisedec, *Cronica Huşuluĭ,* I, pp. 250-2.

5 *Ibid,* p. 252.

6 *Ibid.,* p. 383 şi urm.

7 *Uricariul,* XIV, p. 119 şi urm.

8 *Chilia şi Cetatea-Albă;* notele luĭ Calinic, în „Analele" citate, 1904, p. 64 şi urm.

www.dacoromanica.ro

din Căușanĭ[1]. Procesul pentru Dubasarĭ și alte două sate de hotar pe care-l poartă la 1715 Orest de Hușĭ cu Ioanichie de Brăila, se resolvi în favoarea celuĭ d'întăiŭ. La 1771-3 chiar al Hușilor căpătă, și cu voia luĭ Rumiențov, tot Bugeacul. De la 1777, cu Ioachim, seria de episcopĭ aĭ raialeĭ reîncepe însă, urmînd cu Chiril (1788-90, † după 1808). Să adăugim că la 1808 Rușiĭ făcură o episcopie de Acherman pentru Gavriil Bănulescu, iar apoĭ (1813), după anexare, — cum vom vedea una a Hotinuluĭ și Chișinăuluĭ[2].

În fruntea preoților basarabenĭ eraŭ protopopiĭ din Chișinăŭ, la 1793 Toma, de Lăpușna și Orheiŭ; pe la 1764 Ștefan Corețchi, iar la 1766 Vasilie. În preoțime intraŭ și fruntașĭ aĭ mazililor, ca acel Ilie Coreschi, din neamul luĭ Apostol, care avu, pe acelașĭ timp, proces pentru un iaz cu Doniceștiĭ[3]. Eraŭ așa de prețuițĭ protopopiĭ, încît unul din eĭ luă pe o fată din neamul Donicĭ de la Bezin[4]. Un Mihalachi dascălul apare pe la 1760[5].

În urma războiuluĭ din 1789 și următoarele, un preot spion rus, dar isteț și harnic, cu gust de muncă și pricepere artistică, Mihail Strilbițchi, «protoiereŭ al stăpînirilor Moldoveĭ și Valahieĭ și al Basarabieĭ», saŭ «exarh» al Rusuluĭ Amvrosie, așezat de cuceritorĭ la Iașĭ, se mută,— după ce stătuse un timp, la 1796, în Mohilăŭ, spionînd și tipărind,— de frica represaliilor turceștĭ, la Dubasarĭ, cu slovele tipografieĭ metropolitane, unde lucrase pănă atuncĭ. Aicĭ făcu el să apară un Ceaslov pe care Moldoveniĭ de peste Nistru îl vor fi primit cu bucurie mare[6]. Fiul și ajutătorul săŭ Policarp ajunse podporucic rusesc.

---

[1] *Inscripțiĭ*, II, pp. 14-5.

[2] *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 234-5.

[3] După 1780 în Chișinăŭ preotul Ioan și preoteasa Lupa; *Studiĭ și documente*, XVI, pp. 398, 399, 400, 401.

[4] *Ibid.*, p. 400.

[5] *Ibid.*, p. 401. V. și Halipa, I, p. 222; Melchisedec, *Cronica Hușuluĭ*, I, pp. 384-6.

[6] Picot, *Michel Strîlbickij*, Paris, 1905; Bianu și Hodoș, *Bibliografia romînă*; II. *Istoria Bisericiĭ*, II, p. 191 și urm., 232.

www.dacoromanica.ro

Domniĭ aveaŭ încă bisericĭ domneştĭ şi mănăstirĭ privilegiate: «sfinteĭ mănăstirĭ de la Chişinăŭ», foastă biserică domnească[1], îĭ dă Grigore Ghica în Octombre 1740 de la vama oraşuluĭ 2 ocă de untdelemn şi o litră de tămîie pe lună, precum şi scutirea ţircovniculuĭ şi posluşniculuĭ[2]. Apoĭ, în Iulie 1741, o sută de leĭ din mortasipia oraşuluĭ şi 30 de chile de grîŭ, 20 de mălaiŭ pe an din uşurul adus de Tatariĭ aice. Locul pe care era făcută, «ce se numeşte Buicaniĭ», aparţinea—am spus-o—mănăstiriĭ Galata, pentru care şi biserica i se face mitoc.

---

[1] Sf Nicolae, dărîmată de Tatarĭ la 1711 şi refăcută de cunoscutul Lupu Năstase Vel Agă.

[2] *Studiĭ şi documente*, VI, pp. 412-3, n-l 1670; pp. 417-8, n-l 1691.—Pentru mortasipie, pp. 419-50, n-l 1700.—Cf. Halipa, II, pp. 211, 243 şi urm.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL al VI-lea.

Răpirea Basarabieĭ.

. *Basarabeniĭ şi Ruşiĭ în războaiele din 1768-74 şi 1789-93.*

Maziliĭ din părţile răsăritene se dară cu Ruşiĭ şi în 1769, şi vedem pe un maior muscal lăudînd în Octombre 1769 pe Lupu Giuşcă mazil, fost căpitan, care «s'aŭ arătat cu mare supunere la porunca prè-puterniciĭ Împărătesiĭ noastre şi pănă acum aŭ păzit marginea de n'aŭ lăsat neprietinul să treacă dincoace ca să facă niciun feliŭ de stricăciune» [1]. El cere locuitorilor a se găti «cu toţiĭ cu arme şi călărĭ de apărure să fiţĭ pe lîngă Lupul Giuşcă, gata în tot ceasul pentru paza noroduluĭ creştinesc ce se află pe marginea Prutuluĭ. Şi, cînd neprietenul se va ispiti a trece dincoace, să facă vre o stricăciune ţeriĭ, cu toţiĭ să vă apăraţĭ bărbăteşte, şi atunce supunerea voastră va fi cunoscută de prè-puternica Împărăteasa noastră».

După cucerirea de Ruşĭ, Hotinul păru că începe o nouă viaţă *românească*. Rumienţov primia într'una cererĭ de la maziliĭ moldovenĭ cari găsiseră în actele lor bătrîne dovada une stăpînirĭ a strămoşilor în raiaua de pănă acum, şi «polcovnicul Peitlig» dădea cărţĭ de proprietate în numele «Săninăriĭ Sale», scriindu-se de către Andreiŭ Daşchievicĭ, pisarul

[1] *Uricariul*, X, pp. 121-2.

www.dacoromanica.ro

romănesc al cancelarieĭ generaluluĭ, care lua şi în arendă în condiţiĭ favorabile, ca mulţămită, moşiile astfel dobîndite. Între răzeşiĭ ce se certaŭ, se amesteca şi cîte un Evreŭ al raialeĭ, ca arendaş, ca «Mosco Jidovul». Ilie Herescul, din familia care era să dea un episcop Bucovineĭ austriace, fu aşezat ca staroste de Cernăuţĭ, iar în Hotin intrară pîrcălabĭ, pe cari-ĭ aflăm acolo şi în Mart 1773[1]. Unul din eĭ pare să fie Apostol pomenit la 1773[2].

Locuitoriĭ Sorocăĭ se bucurară şi eĭ (1772) de cucerire şi scriseră pentru a vădi aceasta Mitropolituluĭ Gavriil. Eĭ vorbesc de «gĭugul cel greŭ a strîmbătăţilor care ne-aŭ mîncat pănă la oase», de abusurile ispravniculuĭ Aga, om nelegiuit, despre hotărîrea lor de a căuta «ca o scăpare şi liman... slujba cea cu multă trudă şi primejdiĭ a războiuluĭ» şi dorinţa de a li se lua din spinare tiranul[3].

În 1775, la pacea care dădu, cu voia Împărăteseĭ ocrotitoare, Austrieĭ, fără jertfa uneĭ picăturĭ de sînge, Bucovina, boieriĭ cerură de la Ruşĭ măcar înlăturarea Tatarilor de pe locul de 32 ceasurĭ în lung şi două în lat, ba chiar *restituirea Renilor,* cu «cîteva bălţĭ cu ostroavele lor, ce sînt pe locul Moldoveĭ». Eĭ protestaŭ *contra raieleĭ Hotinuluĭ* şi contra anexăriĭ părţilor vecine la Bucovina. Şi, ca mişcaţĭ de un gînd profetic, scriaŭ: «De are Poarta turcească niscaĭva pricinĭ cu Austrieniĭ, patria noastră nu-ĭ datoare să facă răfuială între dînşiĭ cu dezghinarea eĭ, ce, după cum noĭ de la început am cunoscut ocrotirea Otomaniceştiĭ Împărăţiĭ cu întregimea ţeriĭ noastre, care acum s'aŭ întărit şi cu acest de pe urmă tractat, aşa şi Otomaniceasca Poartă are datoria nedeslegată să păzească toate pronomiile noastre şi volnicia cu desăvîrşită întregime»[4].

[1] Cf. *Studiĭ şi documente,* XIX, p. 11 şi urm. — Andreĭ Daşcovicĭ ca „pisar ot Cernăuţĭ" (în 1760), *Studiĭ şi documente,* VII, p. 336, n-l 1. — Pisarul de Hotin e pomenit şi la 1774; *ibid.*, p. 237, n-l 74; v. şi *ibid*, V, p. 417.

[2] *Ibid.*, XVI, p. 399.

[3] *Uricariul,* VI, pp. 372-4. — Supunerea Basarabieĭ sudice (Renĭ, Chilia, Acherman, Ismail; Brăila trece la Buzăŭ) către episcopul de Huşĭ, *ibid*, pp. 391-2 (10 Ianuar 1771). „Proilavul" lăsase ca urmaş pe arhimandritul Pangratie *(ibid.,* p. 394). Cf. şi *ibid.*, p. 395 şi urm.

[4] *Ibid.*, p. 458.

www.dacoromanica.ro

2. *Războiul din 1806-12.* *Anexarea.*

În urma complicaţiilor europene aduse de genialele capriciĭ cuceritoare ale luĭ Napoleon, un noŭ războiŭ rusoturc se începu prin ocupaţia Principatelor. La 19 Novembre st. v. 1806 Hotinul fu luat prin surprindere, în treĭ ceasurĭ, de Cazaciĭ ascunşĭ prin şanţurĭ şi aceiaşĭ, soartă o avu Ismailul. Hotinul era plin de zahereà [1]. Iarăşĭ moşiile moldoveneştĭ fură restituite vechilor stăpînĭ [2].

Ţeraniĭ începură să se mute prin mahalele golite de Turcĭ, şi Guvernul luă măsurĭ ca să nu scadă birul [3]. Locuitoriĭ de la Chilia-Veche şi Vîlcov fură puşĭ în serviciul floteĭ [4]. Satele Pogărnicenĭ, Vaşcovăţ, Siliştea şi Isacova eraŭ puse să gătească, supt pază de călăraşĭ de la Chişinăŭ, silitra [5]. Se gîndiaŭ Ruşiĭ, ca şi supt Patiomchin, să ducă la Nicolaiev stejariĭ Moldoveĭ pentru corăbiile lor [6].

Şi în războiul de la 1788 moşiile hotinene se întoarseră la «pameşcicĭ adecă la stăpînĭ» [7]. Turciĭ le luară apoĭ îndărăt [8]. La Soroca găsim un ispravnic romîn, Portarul Nicodim [9]. În fostul Bugeac, mănăstiriĭ Sf. Nicolae din Chilia, dărîmată de pe vremea luĭ Patiomchin, i se restitui moşia Cătlăbuga, cu două gîrle, lîngă satul Galileştĭ, şi se începu reparaţia, pe care Turciĭ o întrerupseră, ca să fie reluată prin stăruinţile protopopuluĭ Panaite, doritor şi de şcoală [10].

---

[1] *Studiĭ şi documente,* XXII, pp. 58, 85 şi urm.

[2] R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, III, p. 31.

[3] *Ibid.*, p. 54.

[4] *Ibid.*, p. 58.

[5] *Ibid.*, p. 78.— Un Evreŭ se presintă ca antreprenor; *ibid.*, p. 80.

[6] *Ibid.*, pp. 81-3 Vistierul Roset găsia lemnul Orheiuluĭ prea moale; *ibid.* Pentru pădurile satelor, p. 81. Peutru ridicarea Turcilor din Hotin în 1806, *Studiĭ şi documente,* VI, p. 197.

[7] *Ibid.*, p. 255.

[8] *Ibid*, p. 455, *Uricariul*, XIX, p. 553.

[9] *Documente şi cercetărĭ*, p. 71.

[10] R. Rosetti, *Archiva Senatorilor*, III, p. 45.

www.dacoromanica.ro

În Novembre 1792 Hatmanul Ilie Catargiu făcuse pod pe Nistru la Bender cu ghecet[1], căcĭ Ruşiĭ tăiaŭ şi lemne în pădurile Orheiuluĭ[2]. Catargiu fu recunoscut ca general rus şi întră în rîndul supuşilor Ţaruluĭ. El cumpărase Pereniĭ de la neamul Hînculuĭ şi adăugia şi după plecare această stăpînire[3].

Generalul Scarlat Sturza, care făcuse studiĭ în Apus şi fusese o bucată de vreme un îndreptător în sens voltairian al învăţămîntuluĭ moldovenesc, rămase şi el peste Nistru, crescînd pe fiul săŭ Alexandru, un om de talent, în aşa chip, încît făcu din el un apărător fanatic al ortodoxieĭ moscovite şi al Ţarismuluĭ absolutist. Între Ruşĭ rămase şi noul colonel Manole Balş de la Sirăuţĭ, care se aşeză la Dubasarĭ[4]. Comandantul poliţieĭ din Iaşĭ, ofiţer de marină, Dicescul, era dintre emigraţiĭ aceştia[5]. Un Alexandru Tăutu se aşeză la Odesa[6], iar averea luĭ basarabeană o luă Diboglu. În sfîrşit un Sturdza, doĭ Casimirĭ, un Balş şi alţiĭ» cerură, şi izbutiră, să li se restituie moşiile ocupate de Tatariĭ Bugeaculuĭ[7].

După ocupaţia rusească din 1806 Hotineniĭ plătiră iarăşĭ şferturĭ, 106.488 leĭ la cîte treĭ lunĭ. «Venitul moşiilor Hotinuluĭ» curse în Vistierie, fiind arendat la Evreĭ, cari înşelară şi fură puşĭ la jurămînt[8]. Logofătul Costachi Ghica

1 *Documente şi cercetărĭ*, pp 65-6.

2 *Ibid.*, p. 67.

3 R. Rosetti, *l. c.* p. 89, — şi despre un Nicoriţă, general-locotenent, *ibid*, pp. 89-90. Alţĭ Romînĭ în oastea Ţaruluĭ, într'o notiţă din ziarul *Seara* pe Maiŭ 1912

4 *Documentele Callimachi*, I, p, 85, n-l XLI. Încă maĭ de mult în oastea rusească era un vagmistru Ion Creangă; R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor*, III, pp. 42-4.

5 R. Rosetti, *l. c.*, p. 49.

6 *Ibid.*, pp. 88, 90.

7 *Uricariul*, XII, p. 197. — După pace şi la Cetatea-Albă era un muhafiz; el purta titlul de Paşă, Ismail-Paşa; *Documente şi cercetărĭ*, pp. 62, 78. Şi muhafizul de Ismail era atuncĭ un Paşă, Bechir *(ibid.)*. Şi Paşa de Bender e intitulat muhafiz; *ibid.*, p. 78.

8 *Ibid.*, p. 206.

www.dacoromanica.ro

luă «venitul horelciĭ ce întră în țară» [1]. Se uniră «olaturile» Benderuluĭ, Căușanilor, Achermanuluĭ și Chilieĭ pentru a le încredința unuĭ singur ispravnic, polcovnicul Manolachi Vîrnav [2]. Mazilił din Orheiŭ ajutară pe noiĭ ispravnicĭ [3]. Vadul Sorocăĭ fu iarășĭ străbătut de Cazacĭ [4]. Oarecare nemulțămirĭ nu lipsiaŭ, căcĭ un boierinaș din Orheiŭ fu ridicat și dus la Ismail [5].

Purtarea liberatorilor se arată astfel într'o corespondență contemporană: «Nu se poate spune prin cuvinte cum se poartă trupele cu locuitoriĭ țeriĭ: pradă așa de cumplit, încît nimenĭ nu maĭ e sigur de averea luĭ. Țara e datoare să dea provisiile trebuitoare, dar comandanțiĭ le vînd și locuitoriĭ trebuie să dea hrana saŭ banĭ în locul eĭ [6]». Orĭcine nu mergea cu Rușiĭ era decretat în 1809 «trădător de patrie» și tăiat [7]; Divanul era rugat să caute «în acest Principat un călăŭ, care este trebuitor pentru aducerea la îndeplinire a pedepseĭ cu moarte». Spătarul Iordachi Catargiu, întors din Paris, fu dus în cea maĭ mare grabă peste Nistru, bătrînul Vistier Iordachi Roznovanu fu bătut și tîrît de barbă prin Divan pentru că nu putea da 20.000 de cară în zece zile, și pîrtenitoriĭ săĭ amenințațĭ cu «execuție militară». Boierul Conachi era urmărit pentru că trăsura luĭ călcase un ofițer beat. Și împotriva Mitropolituluĭ Veniamin, adăpostit la mănăstirea Neamțuluĭ, începură cercetările [8]. Și în acest timp maiestrul de danț Ivanov arăta valsurile și Radofinichin, uneltitorul grec, stăruia de boierĭ să facă petiția de anexare la Țar [9].

---

[1] *Studiĭ și documente.* VI, p. 201. Și pentru desetina la Orheiŭ și Hotărnicenĭ.

[2] *Ibid.*, p. 206.

[3] *Ibid.*

[4] *Ibid.*, p. 203.

[5] *Ibid.*

[6] R. Rosetti. *l. c.*, p. 31.

[7] *Ibid.*

[8] *Ibid.*, pp. 31, 34-5, 53-4.

[9] *Ibid.*, pp, 34, 53, 104 și urm.

www.dacoromanica.ro

Moşiile hotinene le luaŭ în sfîrşit, în arendă ofiţeriĭ, între alţiĭ chiar comandantul cetăţiĭ Lange[1].

Gîndul anexăriĭ se vedea şi din alte măsurĭ: Dimitrie Sulima fu numit episcop al Bugeaculuĭ, şi se aşezară acolo încă din Iulie 1811 miĭ de Bulgarĭ ajutîndu-ĭ Haznaua împărătească a-şĭ face şi gospodăriile[2]. Alţiĭ primiră locurĭ la Ibrac-Mîrza în părţile Hotărnicenilor, lîngă drumul de la Bender la Fălciiŭ: veciniĭ în mijlocul cărora voiaŭ să se strămute se împotriviră hotărît[3].

Cum s'a ajuns la încheiarea păciĭ care ni-a smuls Basarabia arată rîndurile pe care le reproducem aicĭ, dintr'un studiu publicat în «Analele Academieĭ Romîne» pe 1910.

După ce Cutuzov, comandantul-general rusesc, înşelînd pe Turcĭ cu o demonstraţie la Turnu, făcu pe generalul Marcov să treacă în taină Dunărea la şchela Petroşanĭ, lîngă Giurgiu, cu 8.000 de oamenĭ, şi aduse astfel prinderea întregiĭ tabere a Mareluĭ-Vizir Ahmed, care abia scăpă însuşĭ la Rusciuc (14 Octombre st. n. 1811), se începu între acest fugar nedestoinic şi generalisimul rusesc un noŭ şi foarte serios schimb de vederĭ pentru pace[4]. Dragomanul Antonie Fonton merse la Vizir pentru a se înţelege cu dînsul, şi îndată cercurile din Constantinopol fură înştiintate. La începutul luĭ Novembre, întro cîrciumă veche din Giurgiu, stăteaŭ de vorbă cu privire la condiţiĭ, Italinschi, Sabaniev şi Iosif Fonton, Întăiul-Tălmaciŭ al Ambasadeĭ ruseştĭ pe lîngă Poartă, — Antonie şi Petru Fonton fiind dragomanĭ şi Bobrov secretar, cu ceĭ treĭ diplomaţĭ turcĭ: judecătorul militar Selim fiul luĭ Ibrahim, Hamid şi Galib,

[1] *Ibid.*, p. 89.

[2] *Ibid.*, p. 36.

[3] *Ibid.*, p. 46. — Pentru Ţiganiĭ din Bugeac şi de la Nistru, *ibid.*, p. 46 şi urm.

[4] *Mémoires de l'amiral Paul Tchitchagof*, publiés par Charles Gr. Lahovary, Paris-Bucureştĭ 1910, p. 374. Ostrovul Giurgiuluĭ, unde eraŭ 16.000 de Turcĭ, fusese bombardat şi luntrile turceştĭ prinse de ale Ruşilor.

www.dacoromanica.ro

avînd din partea lor ca interpreţĭ pe Grecii Dumitrachi Moruzi şi Apostolachi, dintre cari cel d'intăiŭ era socotit de unii ca înţeles cu generalul Cutuzov. Ruşiĭ hrăniaŭ pe Turcii din ostrov fără a-ĭ liberà. Iar agenţiĭ străini şi boierimea din Bucureşti se desnădăjduiaŭ că nu pot afla nimic despre mersul negociaţieĭ.

Zvonul despre cedarea Basarabieĭ, prin care, fireşte, se înţelegea numaĭ Bugeacul, apare însă chiar din Novembre[1]. Luarea Silistreĭ de un detaşament rus nu grăbi lucrurile: cetatea era aproape părăsită. Şi Turtucaia fu ocupată. Peste Olt, la Ciupercenĭ, Ismail-beg se menţinea în faţa generalului Zass, şi el trecu Dunărea înnapoĭ după un şir de lupte lîngă Calafat, abia în noaptea de 13/25 Novembre[2]. Vremea era blîndă şi se putea aştepta Dar, tot la 25 ale lunii, chiar representantul saxon Ilübsch asigura că Turciĭ vor ceda Moldova răsăriteană până la Siretiŭ[3], şi el întăria această afirmaţie — adăogînd doar că Turciĭ vreaŭ să păstreze Dunărea-de-jos —, la 25 ale luniĭ[4]. Consulul Ledoulx din Bucureştĭ credea, la începutul luĭ Decembre, că Ruşiĭ vor rămînea în «Basarabia» întreagă, cu Ismailul, ba chiar cu Brăila, şi asigura că tratatul e şi iscălit, aşteptîndu-se doar ratificaţia Sultanuluĭ[5]. Se gătiaŭ la Bucureştĭ luminaţiĭ cu «zeul Marte care, călare pe vulturul împărătesc, ţine'n plisc Semiluna».

De fapt generalisimul trimesese pe Langeron şi pe generalul Prinţ Essen la Rusciuc. Aicĭ Marele-Vizir li observă că *„e ruşinos ca Ruşiĭ, cari stăpînesc un sfert al globuluĭ, să se certe pentru o palmă de pămînt, care nicĭ nu li este folositoare“*. El arată că n'are încredere în Napoleon, care i-ar distruge şi pe Turcĭ după ce Ruşiĭ ar fi fost distruşĭ. Ba

[1] Raport consular frances din 11; Hurmuzaki, *Supl.* I[2], p. 641, n-l DCCCXXX.

[2] Langeron, în Hurmuzaki, *Supl.*, I[3], p. 365.

[3] Hurmuzaki, *Supl.*, I[2], p. 645, n-l DCCCCXXXVII.

[4] Raportul următor.

[5] *Ibid.*, p. 647.

www.dacoromanica.ro

vorbi de alianţa defensivă a celor treĭ ţerĭ care «se maĭ ţin în picioare»: Turcia, Rusia, Anglia. Să nu maĭ deie decĭ luĭ Napoleon un balsam de sînge. «Vă daŭ Prutul; nimic maĭ mult; Prutul orĭ războiul; am jertfit enorm pănă acum; Ismailul singur vă plăteşte războiul, şi maĭ aveţĭ patru cetăţĭ şi o strălucită provincie». Cutuzov fu uimit de această francheţă şi de această prietenie; Ţaruluĭ i se trimese raportul autograf al luĭ Langeron. A doua zi, acesta merse iarăşĭ la ordie, cu generalul Turceaninov.

Încă de atuncĭ era vorba de mutarea Congresuluĭ la Bucureştĭ. După predarea, deosebit de onorabilă, a Turcilor din ostrov, începură a sosi aicĭ represintanţiĭ Rusieĭ. La 14 Decembre Cutuzov întra în Capitala munteană, care-l primia cu sunet de clopote, pe cînd tunurile ruseştĭ bubuiaŭ. De fapt, el aducea pacea, ce fusese aproape încheiată la Giurgiu, prevăzîndu-se graniţa Siretiuluĭ în schimb pentru Serbia restituită în anume condiţiĭ. Intervenţia directă, prin scrisoare autografă, a Sultanuluĭ aduse însă pretenţia de a se păstra pentru Turcĭ Ismailul, Chilia şi gurile Dunăriĭ. Ca mulţămită pentru concesiile anterioare, asediaţiĭ din insulă primiseră voia de a trece ca «musafirĭ», la odihnă şi hrană, pe malul nostru[1].

La 15 sosiaŭ şi ceĭ treĭ Turcĭ, cu 70 de oamenĭ ca alaiŭ, şi cancelaria. Dunărea era deschisă pentru comerţ, şi Ruşiĭ luaŭ vamă 5% prin antreprenorĭ, la Zimnicea. Marcov, care nu maĭ avea de lucru, se întorcea spre Moldova. Peste cîteva zile Vizirul însuşĭ se îndrepta spre Şumla, lăsînd în Rusciuc pe Boşneag-Aga. Italinschi dădea un banchet colegilor săĭ, şi sala desbaterilor se pregătia, cam încet. Se păstra acelaş secret asupra stadiuluĭ negocierilor. De fapt cetim că se aştepta răspunsul Ţaruluĭ. Pe cînd Bulgacov, şeful cancelarieĭ ruseştĭ, făcea să se răspîndească prin boierul Varlaam vestea că se aşteaptă numaĭ ratificaţia, care va fi dată la iveală abia în Martie, *Poarta nepierzînd nimic*[2],

[1] Ciceagov, pp. 375-6.

[2] Aceasta era vechia eĭ nădejde. V. raportul saxon din 10 Iunie 1807: „Occupé entièrement [le Sultan] dans ce moment-ci de la guerre contre les Russes en Moldavie et Valachie, que son grand désir seroit de faire évacuer, les provinces lointaines n'attirent que faiblement son attention".

www.dacoromanica.ro

la 30 Decembre st. v. Cutuzov primia scrisoarea împărătească prin care se refusa întărirea tratatuluĭ din causa schimbărilor întroduse de Sultan[1]. De acum înnainte nu se maĭ lucră nimic la Bucureştĭ, unde se pierdea vremea cu «marionete, umbre chinese, concerte, ş. a.»[2], pe cînd trupele ruseştĭ se aşezaŭ pentru iarnă. Atîta doar spuneaŭ Ruşiĭ ca generalul Harting—că «Sultanul e un om foarte întreg în hotărîrile luĭ»[3], Congresul ajungea «indescifrabil» pentru consulul frances[4]. Ruşiĭ puseseră la mezat veniturile domneştĭ pe 1812.

Astfel la 14 Ianuar 1812 se auzi că, într'o întrevedere de la 13 seara, representanţiĭ Sultanuluĭ, carĭ aflaseră răspunsul Ţaruluĭ, aŭ declarat cum că stăpînul lor nu va părăsi cu nicĭun preţ punctul săŭ de vedere şi că eĭ sînt gata să plece. Atuncĭ numaĭ Turciĭ din ostrov, «găzduiţĭ» deocamdată ca musafirĭ, fură declaraţĭ prinşĭ de războiŭ şi porniţĭ spre Rusia. Un curier anume fu expediat la Constantinopol pentru a cere, din partea Împăratuluĭ, un ultim răspuns, pe cînd Galib spunea lămurit consululuĭ frances că «minciuna e basa politiceĭ ruseştĭ» şi căuta să smulgă dela el ceva despre intenţiile luĭ Napoleon de a luptà cu Ţarul pentru învierea Polonieĭ. Plenipotenţiarul turcesc vorbia de reînceperea ostilităţilor şi încheia cu vorba de încredere: «Dumnezeŭ e mare»[5].

Curierul trimes la Petersburg, prinţul Volconschi, sosia la Bucureştĭ cu începutul luĭ Februar; cel turcesc era oprit la Rusciuc de sloiurĭ. Garnisona Giurgiuluĭ se întăria cu două regimente. Îndată Cutuzov rupea, fără vre-o înştiinţare, armistiţiul[6]. Siştovul era ocupat de generalul Bulotov, oprindu-se mărfurĭ turceştĭ «de maĭ multe milioane». Langeron sosia în Giurgiu, Marcov trecea în Oltenia. Siştovul

[1] Ciceagov, p. 375.
[2] Hurmuzaki, *Supl.*, I², p. 657.
[3] *Ibid.*, p. 659.
[4] *Ibid.*, Tainul Turcilor era de 135 de galbenĭ pe zi.
[5] *Ibid.*, pp. 663-5.
[6] V. şi memoriul luĭ Langeron, în Hurmuzaki, *Supl.* I³, pp. 69 378-9.

www.dacoromanica.ro

fusese prădat fără milă; la Zimnicea ofițerii ruși își împărțiaŭ și femeile Turcilor. Generalul Livin cercă Măcinul plecînd din Galați, pentru care se făceaŭ planurĭ ca pentru o «nouă Odesă». Și în alte părțĭ dobrogene se prăda după putință, pînă la Babadag, Bazargic, Mangalia; Harting distrugea Silistra și pătrundea pănă la Rasgrad [1]. Cu asemenea măsurĭ se căuta grăbirea curieruluĭ, care tot nu sosise. Numaĭ la 8 Mart seara, el era la Giurgiu, unde-șĭ începea carantina. La 9 ale luniĭ, scrisorile luĭ sosiaŭ în Bucureștĭ. Sultanul se arătase «nezguduit în hotărîrile sale». Un noŭ Trimes mergea decĭ la Petersburg. Era vădit că se aștepta primăvara, și Napoleon.

La 10 Mart 1812, raportîndu-se la o scrisoare anterioară, din 14 Februar, Hübsch, ambasador saxon, scria astfel despre afacerea păciĭ:

«Din raportul mieŭ din 14 Februar Excelența Voastră va fi observat hotărîrea Divanuluĭ de a continuà maĭ departe ostilitățile contra Curțiĭ imperiale din Petersburg, maĭ bine decît să facă o pace dăunătoare acestuĭ Imperiu. Cu toate că-ĭ lipsesc orĭce mijloace pentru a putea urmà războiul acesta, poporul musulman a refusat să se împace cu vecinul săŭ cu prețul marilor jertfe ce i se cer. Sultanul își arătase dorința de a se pune în fruntea armateĭ otomane, chiar dacă împrejurărĭ maĭ grele l-ar reținea în această Capitală.»

Nicăirĭ aiurea nu se vorbește de o asemenea intenție a Sultanuluĭ, nicĭ despre sprijinul pe care i-l dădea opinia publică turcească în hotărîrea de a nu înstrăina nimic din teritoriul pe care el îl privia ca făcînd parte din Împărăția luĭ. De fapt însă înfrîngerile de la Dunăre produceaŭ o adîncă impresie în Constantinopol: un Arab făcu din paie un chip de om mort, îl așeză pe masa sicrielor de la o moscheie și strigă în auzul tuturora că acesta e Proorocul

[1] *Ibid.*, pp. 380-1.

www.dacoromanica.ro

Mohammed însuşĭ, care, uitînd de aĭ săĭ, nu maĭ e vrednic, în moartea luĭ, decît de îngropare [1]. Iar, cît priveşte pe Sultan, el îşĭ avea spioniĭ personalĭ şi în tabăra Viziruluĭ [2].

Sosirea unuĭ curier din Bucureştĭ e arătată în raportul luĭ Hübsch de la 26 Martie astfel:

«A sosit din Bucureştĭ un Tatar cu depeşile plenipotenţiarilor otomanĭ pentru Poartă. Maĭ multe marĭ Sfaturĭ de Stat aŭ fost ţinute ca să comunice noutăţile venite membrilor Ministeriuluĭ. Se bănuieşte în de obşte că cuprinsul aceşteĭ ştirĭ este foarte prielnic pentru încheierea păciĭ, şi această veste, dacă se adevereşte, va face plăcere poporuluĭ musulman [3].»

Curierul acesta trebuie să fi fost trimes *după* sosirea răspunsuluĭ din Petersburg. Ţarul pregătia ultimatul către Napoleon, prin care cerea să se retragă Francesiĭ din teritoriile ce le ocupaŭ în Germania, la graniţa sa (24 Mart). El făcu deci, neapărat, concesia pe care Turciĭ o voiaŭ de mult: înţelegînd a păstra totuşĭ vechiul Bugeac, el lăsa Turcilor Gurile Dunăriĭ.

Acesta e înţelesul raportuluĭ saxon dat maĭ sus. Un raport prusian din Petersburg spune la 20 Mart că, pentru a cîştiga de-a dreptul pe negociatoriĭ turcĭ, s'a întrebuinţat o mediaţie suedesă [4], regele Suedieĭ, căruia Francesiĭ îĭ încălcaseră Pomerania, avînd cel maĭ mare interes la încheierea păciĭ. Aceste stăruinţe le cunoaştem şi din scrisorile, citate, ale consululuĭ Ledoulx. Agentul suedes Horn venise la Bucureştĭ, cu un curier rus, la începutul luĭ Mart; el cercetase şi pe ceĭ treĭ Turcĭ şi pe Moruzi. Mergea la Constantinopol spre a vorbi cu ambasadorul suedes Palin, în corespondenţa căruia se află, de sigur, multe ştirĭ nouă despre pierderea noastră din 1812. Galib declară că nu

---

[1] Hurmuzaki, XIII, p. 124.
[2] *Ibid.*, p. 154.
[3] Ms. citat.
Acte şi fragmente, II, p. 479.

www.dacoromanica.ro

crede veştile pe care le aducea despre lucrurile din Apus acest secretar; el a putut rămînea impresionat însă de dînsele. Iar Moruzi, încă maĭ mult [1].

Maĭ era o deosebire de vederĭ, căcĭ, încă de la început, *nefiind sigurĭ de gîndul luĭ Napoleon împotriva Rusieĭ* — el nu plecă decît în April pentru a ţinea la Dresda «Curtea sa de regĭ» pregătitoare —, Sultanul însuşĭ jertfise Ţinutul dintre Prut şi Nistru, *şi el ştia bine că altă oaste n'are nicĭ de unde, nicĭ cu ce o strînge*. E vorba de *Ţinuturile asiatice de la Cuban,* pe care le cereaŭ Ruşiĭ şi pe care Poarta nu voià să le deie. La începutul luĭ April acel ambasador suedes la Constantinopol, Palin, spunea unuĭ coleg că «nu desperează de pace dacă Rusia n'ar voi să persiste asupra acestuĭ punct şi s'ar mulţămi cu o parte a Moldoveĭ» [2]. Şi trebuie să credem pe acest *mediator al tratatuluĭ.*

Încă din April o treime din oştirea de ocupaţie, *care nu ajungea nicĭ la 40.000 de oamenĭ* [3], trebui să plece pentru a lua parte la apărarea împotriva lui Napoleon a teritoriuluĭ rusesc. Se evita trecerea prin Bucureştĭ, pentru a se ascunde evacuarea. Se luaŭ măsurĭ pentru întărirea Hotinuluĭ, pe unde Francesiĭ şi Turciĭ, ba chiar Austriaciĭ, cari încheiaseră cu Napoleon tratatul din 14 Mart, şi-ar fi putut da mîna. Giurgiul, Siştovul fură părăsite. Se strîngeaŭ banĭ, cari trebuiaŭ să atingă suma de 2.000.000, şi căruţe de transport din Principate, a căror părăsire apărea probabilă. 80.000 de boĭ, duşĭ de 40.000 de ţeranĭ, — atîta era pretenţia stăpînilor pe ducă [4]. Generalul Cominò, Grec de origine, vice-president al Divanuluĭ din Bucureştĭ, plecă spre casă [5]. Tabacherea de 80.000 de leĭ, care se pregătia pentru Cutuzov, înfăţişînd biata ţară prădată de el, care-ĭ

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I [2], pp. 676-7, n-l DCCCLXXX. Pentru această intervenţie suedeză v. Ciceagov, *l. c.*, p. 378.
[2] *Acte şi fragmente,* II, p. 479, n-l 3.
[3] Ciceagov, *l. c.*, p. 377.
[4] *Acte şi fragmente,* II, p. 480, n-l 3; Hurmuzaki, *Supl.* I [2], p. 681; p. 682, n-l DCCCLXXXVIII.
[5] *Ibid,*

www.dacoromanica.ro

întindea ramura de palmier a eroilor, fu pusă în lucru maĭ răpede[1]. Zvonul că Sultanul va trimete un ambasador special la Paris pentru pregătirea alianțeĭ, produse şi el o puternică impreșie[2]. În a treia săptămînă a luniĭ se spunea în lumea diplomatică din Petersburg că s'ar putea ca Țarul «să fi consimțit *a restitui tot ce cucerise asupra Turcilor*"[3].

Dar ambasadorul luĭ Napoleon, Andréossy, nu venise niciĭ la mijlocul luĭ April, şi nădejdile diplomațieĭ parisiene că tratatul de alianță, cuprinzînd această legătură însăşĭ, apoĭ *„garantarea mutuală a posesiunilor"* şi lupta împreună contra Ruşilor, va fi încheiat încă înnainte de venirea luĭ, de către Latour-Maubourg şi Ruffin, se dovediră zădarnice[4]. Astfel cînd, la 21 April, Cutuzov ceru plenipotențiarilor turcĭ o nouă conferință la reşedința luĭ, Galib, cel d'intăiŭ dintre dînşiĭ, nu putu spune altceva decît că Poarta ar voi «să restabilească lucrurile în starea lor de maĭ înnainte»[5]. Colonelul de Rochechouart, pe care el îl trimise, după cererea Ruşilor, la Constantinopol pentru un ultim răspuns, se întoarse la 26, după ce fusese oprit mult timp de Vizir, în noul lagăr de la Şumla al acestuia, fără nicĭo lămurire[6]. Se aştepta Andréossy.

Acesta nevenind[7], Poarta nu putea să înlăture *baza de negocierĭ pe care o primise în Novembre: cedarea părțiĭ dintre Prut şi Nistru, afară de Basarabia şi de gurile Dunăriĭ.*

La 18 April, amiralul Ciceagov, care mîntuise organisarea provincieĭ Camciatca, avea o audiență la Țarul Alexandru. Acesta, *gata de plecare împotr'va Francesilor,* i se plînse de incapacitatea bătrînuluĭ, moliuluĭ şi stricatuluĭ generalisim de la Dunăre Cutuzov. «Pacea cu Turcia», aşa

[1] *Ibid.*, p. 685, n-l DCCCXCII.
[2] *Acte şi fragmente*, II, p. 479, n-l 3.
[3] *Ibid.*, pp. 479-80.
[4] Hurmuzaki, *Supl.* I[2], p. 683, n-l DCCCLXXXIX.
[5] *Ibid.*, pp. 684-5.
[6] Hurmuzachi, *Supl.* I[2], p. 685; *Acte şi fragmente*, II, p. 480, n-l 3.
[7] D. Edouard Driault îmĭ atrage atenția că instrucțiile i s'aŭ dat numaĭ la sfîrşitul luniĭ.

www.dacoromanica.ro

relatează amiralul cuvintele stăpînuluĭ săŭ, «nu înnaintează; în loc să se apropie, ea pare să se tot depărteze. Excesele trupelor noastre în Moldova şi Ţara-Românească aŭ exasperat pe locuitorĭ, indolenţa şi intriga presidă la toate în partea aceia». Chiar atuncĭ misiunea de a aduce instrucţiĭ nouă fu oferită luĭ Ciceagov însuşĭ, care ar fi refusat-o, neputînd lucra nicĭ ca superiorul, dar, maĭ ales, nicĭ ca inferiorul luĭ Cutuzov. A doua zi însă, el primi un ordin formal. Instrucţiile ce i se puneaŭ în vedere eraŭ următoarele: «Să isprăvească interminabilele negocierĭ cu Poarta şi să o invite la o alianţă ofensivă şi defensivă, saŭ altfel să reiea ostilităţile cu toată energia trebuitoare pentru a o sili la aceasta în cel maĭ scurt timp»; să ameninţe cu flota Măriĭ-Negre şi cu o răscoală generală a «Grecilor şi a tuturor popoarelor care gem supt jugul otoman şi care sînt legate de noĭ prin conformitatea legiĭ lor, precum şi prin alte legăturĭ»; să se încerce, împotriva Francesilor, cu ajutorul floteĭ englese şi cu îngăduinţă de trecere din partea Turcilor, o diversiune la Adriatica; «să se organiseze orĭ să se menţie administraţia în principatele Moldoveĭ şi Ţeriĭ-Româneştĭ», el, Ţarul, «ne maĭ putînd să sufere grozăviile *(de semblables horreurs)* ce se făceaŭ acolo, după raportul ce primise[1].

Numit «comandant în şef al armateĭ Dunăriĭ, al floteĭ Măriĭ-Negre şi guvernator general al Principatelor Moldova şi Ţara-Românească», Ciceagov plecă, luînd cu dînsul auxiliarĭ cari-ĭ puteaŭ fi preţioşĭ. Boierul Sturza, Scarlat Sturza, care, după studiĭ în Apus şi o petrecere maĭ îndelungată în Moldova, se strămutase de mult la Ruşĭ şi, «în timpul războaielor cu Turciĭ, li adusese marĭ serviciĭ pentru ca să ajungă prin eĭ la liberarea ţeriĭ sale», «era rudă prin femeia sa cu familia luĭ Moruzi, dragomanul Porţiĭ, şi al căruĭ frate era ataşat atuncĭ la plenipotenţiariĭ din Bucureştĭ», decĭ cu beizadelele Panaiotachi, din Constantinopol, şi Dumitrachi, de la Congres; Alexandru, fiul luĭ Scarlat,

[1] Ciceagov, pp. 359-60. În notă se citează cunoscuta vorbă a luĭ Cutuzov despre locuitoriĭ ţerilor noastre: „Li las ochiĭ să plîngă“.

www.dacoromanica.ro

«tînăr de mare talent, care la o creştere aleasă unia meritul rar de a vorbi şi scrie desăvîrşit cincĭ limbĭ, cu o elegantă uşurinţă», vestitul reacţionar rusofil, care visa de triumful universal al uneĭ ortodoxiĭ mistice, întovărăşa pe tatăl său. Funcţia de «director al cancelarieĭ diplomatice pe lîngă generalul în şef al armateĭ din Moldova» o dădu Ciceagov, după recomandaţia cancelaruluĭ Rumienţov, care era unul din ceĭ ce împiedecaseră pănă atuncĭ încheierea păciĭ[1], luĭ Capo d'Istria, viitor cancelar el însuşĭ, şi încă de pe atuncĭ representantul uneĭ conştiinţe naţionale greceştĭ, care se răzima pe sprijinul Rusieĭ şi n'avea niciun fel de prietenie pentru Romînĭ ca popor[2]. În sfîrşit, în suita de Grecĭ şi renegaţĭ a nouluĭ generalisim se găsia şi acel «colonel» Barozzi, fost consul rusesc în Veneţia, care adusese în 1802 fuga luĭ Mihaiu Suţu, cu toată Curtea şi boierimea luĭ, ba chiar cu toată gloata Bucureştenilor, în Ardeal, pentru a stîrni astfel un războiŭ între Ruşĭ şi Turcĭ[3].

Nu ştim ce tratat ar fi putut încheia omul astfel servit. Gloria de a liberà pe Moldoveniĭ de peste Prut din «cruda robie a păgînilor» era însă reservată luĭ Cutuzov însuşĭ.

La 2 Maiŭ, tocmaĭ în ziua cînd Ciceagov pleca din Petersburg, Cutuzov, care simţise, prin scrisorile luĭ Rumienţov, că i se iea situaţia de comandant şi misiunea de pacificator, ruga pe Galib să-ĭ arăte care sînt ultimele condiţiĭ ale Porţiĭ, şi în aceiaşĭ zi se ţinu o nouă conferinţă. Consulul frances era încredinţat că Turciĭ, în ajunul mareluĭ conflict militar din Rusia, vor cere întreaga restituire a provinciilor pierdute[4]. De fapt, cum nicĭ nu se putea altfel, în lipsa uneĭ învoielĭ formale cu Francesiĭ şi *a siguranţeĭ uneĭ hotărîtoare biruinţe, ba încă şi a buneĭ lor credinţe absolute*, plenipotenţiariĭ nu putură face alta decît să repete

[1] *Acte şi fragmente*, II, pp. 481-2.
[2] Ciceagov, pp. 361-2. Instrucţiile maĭ precise ale amiraluluĭ, în *Revue Contemporaine* pe 15 Mart 1855 (nu mi-a fost la îndemînă).
[3] *Ibid.*, p. 364.
[4] Hurmuzaki, *Supl.* I[2], p. 688, n-l DCCCXCV.

www.dacoromanica.ro

ceia ce spuseseră din Novembre 1811 până în Iauuar 1812. Fără a întrebuința vre-un secretar, Cutuzov *se grăbi a scrie însuşĭ la Petersburg,* şi, ca să fie sigur că vestea va ajunge, el *expediè doĭ curierĭ* de odată [1]. Peste opt zile, cînd Ciceagov era numaĭ lîngă Iaşĭ, plenipotențiariĭ turcĭ luaŭ parte la serbările pe care boieriĭ slugarnicĭ le dădură luĭ Cutuzov, oferindu-ĭ tabacherea de aur şi făcînd luminație şi artificiĭ la Herăstrăŭ [2].

Ciceagov stătu la Iaşĭ numaĭ cîteva ceasurĭ [3], aşa de grăbit era să iea asupră-şĭ rolul de împăciuitor între cele două Împărățiĭ. Bucureşteniĭ aflaŭ cu mirare, la 27 Maiŭ, că noul venit e acum stăpîn în numele Țaruluĭ peste Principate, dar eĭ nu ştiaŭ decît din zvon că pacea era încheiată, şi-şĭ închipuiaŭ că Rusia nu va cîştiga decît «o bucată de pămînt la Marea-Neagră». Gal b declara cuĭ venia să-l întrebe că «pacea nu era încheiată, dar amiralul Ciceagov pare a o dori mult *(vivement);* ni oferă restituirea acestor provinciĭ *până la Prut*» [4]. De fapt însă, amiralul nu maĭ avea niciun rol: după însăşĭ mărturisirea luĭ, Cutuzov «spusese plenipotențiarilor turcĭ să iscălească preliminariile aşa cum eraŭ, şi le expediè Împăratuluĭ» [5]. «Mica intrigă» mirase pe Turcĭ, cari primiseră. *Se aştepta decĭ numaĭ răspunsul favorabil al Țaruluĭ, şi, cînd acest răspuns veni, pacea era gata.* Ciceagov arată că «articolele adiționale» trimese de cancelar prin ultimul curier veniaŭ prea tîrziŭ: «e cu neputință a face propunerĭ nouă potrivit cu articolele acelea» [6]. Marele-Vizir, căruia Galib îĭ trimesese, din parte-ĭ, propunerile iscălite ale Ruşilor, în acest sens turcesc [7], nu putea, în împrejurările date, decît să primească şi el. La

---

[1] *Ibid.*, p. 688, n-l DCCCXCV.
[2] *Ibid.*, p. 689.
[3] După raportul luĭ Fornetty din 16 Maiŭ *(ibid.)*, el ar fi sosit acolo, nu la 10, ci la 16.
[4] *Ibid.*, p. 691.
[5] Ciceagov, p. 379.
[6] *Ibid.*, p. 394.
[7] Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 692, n-l DCCCC.

www.dacoromanica.ro

30 Maiŭ în sfîrşit Ledoulx arăta că Agentul Austrieĭ i-a adus vestea, căpătată de la Galib însuşĭ, că «pacea definitivă a fost iscălită într'o conferinţă care s'a ţinut ierĭ», — la 29 saŭ, cum se înseamnă în actul însuşĭ al tratatuluĭ fatal, 28 Maiŭ st. n. (16 st. v.) 1812 [1].

Trimes îndată la Poartă, tratatul fu luat în oarecare discuţie, la care luă parte Bulgacov, şeful cancelarieĭ luĭ Cutuzov, care merse pentru aceasta la Şumla şi apoĭ la Constantinopol, în taină [2]. Faţă de Francesĭ, Galib se scusa cu aceia că «făgăduielile luĭ Latour-Maubourg nu se îndepliniseră, din nenorocire, la timp», că pămîntul cedat era «puţin lucru» *(peu de chose)* şi că, până la terminul de evacuare, fixat la treĭ lunĭ, «evenimente fericite» ar putea aduce schimbărĭ în politica otomană [3]. La 6 Iunie generalul Harting aducea şi la Iaşĭ vestea păciĭ, spuind limpede că de acum înnainte Prutul va fi hotar [4].

Tratatul ajunsese la Constantinopol în opt zile. Sultanul, scrie Latour-Maubourg însuşĭ, interesat, l-ar fi primit cu durere, mulţimea însă, desgustată de înfrîngerĭ, cu aplause [5]. Poarta nu era mulţămită maĭ ales cu graniţa din Asia, şi Anglia chiar o întăria în acest sentiment [6]. Abia la începutul luĭ Iulie sosiaŭ la Bucureştĭ actele de ratificaţie, pe care Galib le socotia «necomplete» [7]. De fapt, negocierile urmară până în August, dar numaĭ asupra situaţieĭ Serbiceĭ. La 10 August, Reis-Efendi anunţa ambasadelor schimbul ratificaţiilor, făcut în Bucureştĭ [8]. Ruşiĭ, cari se gîndiseră a întrebuinţa presenţa lor în Principate pentru a sili pe Turcĭ la o alianţă, fie şi *printr'un mers îndrăzneţ asupra Constantino-*

[1] *Ibid.*

[2] Nu însă fără ştiinţa luĭ Moruzi, care credea că, în vederea uneĭ alianţe, e cel maĭ bun lucru ce se „poate face"; Ciceagov, p. 395.

[3] Hurmuzaki, *l. c.*, pp. 693-4.

[4] *Ibid.*, p. 695, n-l DCCCCIV.

[5] *Ibid.*, pp. 696-7.

[6] Ciceagov, p. 398.

[7] Hurmuzaki, *Supl.* I[2], pp. 698-9, n-l DCCCCX.

[8] *Acte şi fragmente*, II, p. 485.

www.dacoromanica.ro

polci, ori pentru *a pătrunde în Ardeal împotriva Austriacilor*, cu ajutorul Ungurilor nemulţămiţi, trecură Prutul îndărăt[1]. Planul organisării unei oştiri romăneşti pentru scopuri viitoare dispăru şi el[2].

Asupra cesiunii din 1812 nu se mai putea reveni. *Basarabia trecuse în stăpînirea Ţarului.*

«Prutul, din locul unde acest rîu pătrunde în Moldova pînă la vărsarea sa în Dunăre, apoi din acest loc, malul stîng al acestei ape până la Chilia şi la vărsarea sa în Marea Neagră, vor face hotarul între cele două Împărăţii.» Adecă: între aceia care putea să ne păstreze întregi pentru unitate şi neatîrnare şi aceia care nu era să ni restituie niciodată ceia ce căpătase odată.

3. *Noile condiţii de viaţă ale Basarabiei şi durerea Moldovii sfîşiate.*

Se lua supt numele unui Ţinut tătăresc teritoriul, de trei ori mai mare, al Ţinuturilor româneşti de pestre Prut. Înţelesul pur bugecean al Basarabiei la sfîrşitul veacului al XVIII-lea reiese din toate actele[3]. Şi Ruşii chiar o mărturisiau cînd făceau, sau îngăduiau, să se intituleze «ispravnic al Basarabiei», — cu venit de 145.000 de lei — polcovnicul greco-romîn căruia-i dădură administraţia peste Bender, Acherman, Chilia şi tot Bugeacul[4].

---

[1] Ciceagov, pp. 396-7. Pentru frica unei pătrunderi a Austriacilor în Moldova, *ibid.*, p. 407.

[2] *Ibid.*, pp. 401, 402 şi urm.

[3] *Studii şi documente*, I-II, pp. 139.

[4] R. Rosetti, *Archiva Senatorilor*, III, pp. 9, 64. La Orheiu ei aşează pe Manolachi Dimachi şi Grigore Balş, la Soroca pe Constantin Sturza şi Petrachi Catargiu; la Hotin pe Alecu Ghica şi Iordachi Leon; pp. 13-4. Mai tărziu „olaturile Bender, Căuşani, Acherman şi Chilia" sînt încredinţate lui Iordachi Sala şi Ioniţă Bănulescu, în sfîrşit lui Manolachi Vîrnav; *ibid.* — Ca sameşi avem în Basarabia pe un Păun, un Gafencu, un Vasiliu şi un Grigoriu; *ibid.*, pp. 14-5, 57. Serdarul de Orheiu, stînd în Chişinău, e Ramandi; *ibid.* — Cf. şi *ibid.*, p. 61 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Îndată după pace, boieriĭ cerură, prin Constantin Balş şi Costachi Ghica, a li se da măcar privilegiĭ ca ale celor din Bucovina şi a se prelungi terminul de optare [1]. La 26 Octombre 1812, salutînd pe noul Domn Scarlat Callimachi, eĭ înfăţişaŭ ţara «călcată» şase anĭ de «oştĭ nesfîrşite rosieneştĭ», «slujind, muncind cu mînile şi cu dobitoacele, cu păgubire din toate părţile». Ca răsplată s'a luat din trupul Moldoveĭ «partea cea maĭ bună şi însufleţirea hraneĭ şi împuternicirea, maĭ mult decît jumătate de ţară, într'un cuvînt tot cîmpul şi inima ţeriĭ», «izvorul vitelor», «suhaturile largĭ», «chelerul ţeriĭ», «însufleţirea alişverişuluĭ vitelor», «cel maĭ mare Ţinut ce se numeşte Orheiul saŭ Lăpuşna», al Soroceĭ, Hotărniceniĭ, Codrul, Greceniĭ şi o mare parte, «cea maĭ multă parte» din Iaşĭ —, «căcĭ acea rămasă se socoteşte întru nimică». Ba chiar Hotinul şi Bugeacul, Tatarlîcul «de şi s'aŭ deslipit de la o vreme din trupul pămîntuluĭ Moldoveĭ, dar, tot întru aceiaşĭ stăpînire aflîndu-se, a pre-puterniceĭ Împărăţiĭ, era îndemănarea şi adăpostirea pămîntenilor în înlesnirea vieţuirilor şi întru a hraneĭ îndestulare şi a vitelor păşune.» Ca dovadă a bogăţieĭ părţiĭ răpite se arată că ea dădea la zaherea din cele 100.000 de chile de Stambul grîŭ arnăut şi grîŭ cîrnăŭ 120.000, faţă de 80.000 ale părţiĭ de dincoace, acolo fiind «Ţinuturile cu pluguri», «cîmpul şi plugariĭ», locurile de grîŭ şi orz faţă de cele de popuşoiŭ, ce aŭ rămas. La mumbaiaua oilor se dădeaŭ din partea pierdută 35-40.000 şi se cumpăraŭ alte 80.000, pe cînd restul putea scoate doar alte 40.000. Din 300.000 de ocă de unt ale capanuluĭ ţarigrădean Ţinuturile «deslipite» daŭ 140.000 faţă de 160.000 de dincoace de Prut; de la ele se luaŭ cele 4-500.000 de ocă săŭ şi cerviş pentru Constantinopol, faţă de cel mult 100.000. Din birnicĭ s'aŭ pierdut 80.000 de oamenĭ, cu mulţimea «slujitorilor ce păziaŭ marginea Nistruluĭ»: din birul de 1.695.000 de leĭ al ţeriĭ, s'aŭ luat 625.000 şi 225.000 răsurĭ, şi 5.000 goştină, 55.000 pe oĭ, 31.000 pe stupĭ, 10.000 vădrărit, 110,000 la vămĭ,

[1] *Ibid.*, pp 37-8.

www.dacoromanica.ro

60.000 la ocne, pentru exportul de sare peste Nistru şi vînzarea la ciobanĭ şi alţĭ locuitorĭ; 40.000 la vama holerceĭ. Se vindeaŭ acolo peste hotar 15.000 de boĭ de negoţ, cu 10 galbenĭ capul, 15.000 de vacĭ cu 5, 5-6.000 caĭ cu 15 , faţă de 5.000 boĭ şi 5.000 vacĭ de dincoace. Bieţiĭ oamenĭ nu ştiaŭ să ceară altă îndreptare decît, pe lîngă voia de a-şĭ aduce «pîne şi vite» de la moşiile Basarabieĭ, alipirea, în schimb, la Moldova a Ţinuturilor muntene fără Ialomiţa[1].

Încă la 16 Iulie 1814, boieriĭ rămaşĭ supt Turcĭ îşĭ arătaŭ Porţiĭ vechea credinţă, «struncinările care războiul trecut aŭ pricinuit nouă de obştie», paguba «strămoşeştilor noastre moşiĭ, de la care am avut toată hrana vieţuiriĭ casălor noastre» şi «strîmtorirea multă cu schimbarea hotaruluĭ». În aceste «glasurĭ de umilinţă»[2] e ceva maĭ mult decît năcazul pentru împuţinarea averiĭ, închiderea drumurilor şi schimbarea condiţiilor de viaţă de pănă atuncĭ.

Şi, întocmaĭ ca boieriĭ cu moşiile judeca misiunea catolică a Moldoveĭ în 1814: «Foametea saŭ lipsa e ce ne strimtorează maĭ mult, şi e teamă că vom maĭ avea s'o suferim. Pricina de căpetenie e desbinarea (smembramento) uneĭ jumătăţĭ a ţeriĭ, şi anume a celeĭ maĭ roditoare, dincolo de rîul Prut, pănă la Nistru, pe care aŭ luat-o Ruşiĭ în condiţiile păciĭ. De aicĭ venise bielşugul vitelor de orĭce fel, a grînelor, a cereĭ, a mieriĭ şi, din vremea cînd aŭ luat-o Ruşiĭ, aŭ închis negoţul, aşa că nimic saŭ prea puţin lasă a ieşi pentru aceastălaltă Moldovă, şi aceia cu preţ foarte mare»[3] Şi, cînd Ruşiĭ părăsiră cît maĭ rămăsese din Moldova, consulul frances putea scrie: «Cred că nu mă înşel spuind că Rusia are toarte puţinĭ partisanĭ în cele două provinciĭ. Vexaţiile şi exacţiunile revoltătoare pe care autorităţile ruseştĭ le-aŭ săvîrşit în ultimele clipe, lasă amintirĭ prea amare pentru ca Moldoveniĭ şi Munteniĭ să poată dori încă în-

[1] *Uricariul,* IV, p. 343 şi urm.
[2] *Ibid.,* III, pp. 227-31.
[3] *Studiĭ şi documente,* I-II, p. 170.

www.dacoromanica.ro

toarcerea lor» [1]. Cînd se tăiè noua graniţă, Cazaciĭ trebuiaŭ să păzească pentru a împiedeca pe ţeranĭ de a veni dincoace de Prut [2].

Cele d'intăiŭ trupe ruseştĭ fură garnisoanele din Hotin, Bender şi Ismail, supt Harting, Orsengo — căsătoriţĭ amîndoĭ cu Moldovence — şi cu Repninschi [3]. Flotila dunăreană de la Ismail era încredinţată unuĭ maior Papadopulo, Grec cu legătarĭ în Moldova [4]. Cîrmuirea Basarabieĭ n'o luă senatorul Milaşevicĭ, care stătu cîtva timp, în toamna anuluĭ 1812, la Chişinăŭ, apoĭ la Mohilăŭ, organisînd carantine, ci generalul Scarlatachi Sturza, care de mult îşĭ vînduse averea pentru a se aşeza peste Nistru, — sfetnicul săŭ era Mateĭ Crupenschi, pe care un raport consular îl numeşte «un miserabil», «ein niederträchtiger Mensch» [5] şi o scrisoare contemporană: «un ponegritor fără talente» [6] Cutuzov, ca generalisim, avea controlul. Noul regim început prin ciumă [7].

«Prostia guvernatoruluĭ Sturza şi mulţămită eĭ, nemăsurata lăcomie a feciorului de boier de aicĭ Mateĭ Crupenschi, care i s'a dat ca vice-guvernator, şi a ispravnicilor ce atîrnă de el aŭ dat frîŭ slobod la toată samavolnicia, apăsarea şi nedreptatea şi fac Guvernul rusesc în acea parte cu adevărat odios. Cine plăteşte bine, are dreptate acolo, precum era odată aicĭ [8].» «Actele arbitrare şi contrare păciĭ» — ca oprirea exportuluĭ — «ruinează cu totul pe proprietarĭ», scrie consulul frances [9]. Peste 3.000 de ţeranĭ aŭ trecut dincoace în urma releĭ administraţiĭ a autorităţilor ru-

---

[1] *Documente Callimachi*, I, p. 341, n-l XVII.
[2] *Ibid.*, p. 342, n-l XVII.
[3] *Ibid.*
[4] *Ibid.*, p. 352, n-l XXV. — Şi fondul sănătăţiĭ publice pierdu jumătate din veniturile sale; *Documente Callimachi*, I, p. 220, n-l CLXVIII.
[5] *Ibid.*, p. 153, n-l CI; p. 340, n-l XVI; pp. 349, 353.
[6] Radu Rosetti, *Archiva Senatorilor*, III, p. 4.
[7] *Ibid.*, p. 155 şi urm. 344, n-l XVIII.
[8] *Ibid.*, p. 161.
[9] *Ibid.*, p. 354, n-l XXVI.

www.dacoromanica.ro

seşti[1]. Din Moldova se urmăriaŭ aceste împrejurări cu un interes dureros şi, cînd sosi la Iaşi, în ziua de 29 Ianuar 1813, vestea Mitropoliei nouă, ea produse o impresie apăsătoare. «Boierii», scrie acelaşi consul, «sînt cu atît mai nemulţămiţi, cu cît scot de aici încheierea că Prutul e pierdut de-acum pentru totdeauna pentru Moldova şi puţina nădejde a unei restituiri a pierit cu totul. Pierderea Prutului e însă peirea Moldovei»[2]. Cazacii apărură iarăşi pe mal pentru a opri exportul cailor, pe care însă bacşişul îl făcea cu putinţă şi mai departe[3]. De răul noilor stăpîni, «arendaşii moşiilor din Basarabia le părăsesc, şi boierii sînt foarte încurcaţi, de oare ce acolo nu pot vinde nimic şi n'aŭ voie să aducă nimic dincoace». De frica unei confiscări din partea Porţii, care ceruse imperios ca fiecare să-şi fixeze situaţia[4], unii se gîndiaŭ a cumpăra moşii în Bucovina pentru a putea impune apoi ca supuşi austrieci[5]. Negoţul se oprise, cursul banilor creştea[6]. Exportul de grîne şi vite, îngăduit o clipă, fu oprit iarăşi[7]. Unii boieri, ca Dracachi Roset, încetaŭ plăţile. Şi consulul urmează cu constatările sale defavorabile noului regim: «Afară de puţine excepţii, toţi se supun cu cea mai mare neplăcere sceptrului rusesc»[8]. Fugarii se tot înmulţiaŭ, şi ofiţeri ruşi veniaŭ să-i caute la noi, unul din ei găsindu-şi şi moartea[9]. Şi Turcii se gîndiaŭ, se pare, a face cetăţi nouă la Herţa, Rădăuţi, Ştefăneşti, Stînca şi Fălciiŭ[10].

Boierii cari declaraseră în scris că trec la Ruşi, între alţii Constantin Mavrocordat, se hotărîră să rămîie, şi Ru-

---

[1] *Ibid.*, p. 355, n-l XXVII.
[2] *Ibid*, p. 165, n-l CX.
[3] *Ibid.*, p. 165, n-l CXI.
[4] *Ibid.*, p. 355, n-l XXVII.
[5] *Ibid.*, pp 167-8, n-l CXIV; pp. 356-7, n-l XXX.
[6] *Ibid.*, p. 176, n-l CXXII.
[7] *Ibid*, p. 178, n-l CXXIV.
[8] *Ibid.*, p. 179, n-l CXXV.
[9] *Ibid*, p. 184, n-l CXXIX.
[10] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

sia învinuia pe Domn că el lucrează în acest sens [1]. Îndată Poarta dădu poruncă de a «vinde toate acele de peste Prut strămoşeştĭ moşiĭ», pentru că, «după deosebite politiceştĭ pricinĭ, nicĭ de cum nu este iertat, urmarea într'alt chip». Boieriĭ obiectară că peste Prut nu se pot afla bunĭ cumpărătorĭ, că acolo aŭ rămas numaĭ de aceia cari aŭ dincoace doar patru-cincĭ moşiĭ maĭ micĭ şi cerură un noŭ termin de 'un an saŭ şese lunĭ numaĭ. Altfel eĭ arătaŭ că vor trebui «a se despărţi fiiĭ de părinţĭ, fraţĭ şi alte rudeniĭ», o ramură aşezîndu-se la Ruşĭ (5 Novembre 1815 [2]).

Cererea boierilor de a se îngădui de Poartă zăbava vînzăriĭ bunurilor de peste Prut nu fu însă primită; în Novembre sosia la Iaşĭ porunca uneĭ neîntîrziate vînzărĭ saŭ a strămutăriĭ în noua provincie rusească, şi boieriĭ, de frica uneĭ confiscărĭ a uneĭ părţĭ din moşiile lor saŭ a celeĭlalte, nu ştiaŭ ce hotărîre ar putea să ieie, cu atît maĭ mult, cu cît, lipsind — cum am spus — baniĭ şi trezindu-se spiritul de speculă, nu se înfăţişa niciun cumpărător [3].

Se făcu decĭ în Moldova un «comitet asupra desfaceriĭ locuitorilor celor din a dreapta Prutuluĭ de averile lor din oblastia Basarabieĭ [4]. La 14 Ianuar, stil noŭ, terminul de strămutare se isprăvi în sfîrşit: numaĭ Ioan Balş şi Constantin Paladi trecuseră supt Ruşĭ, pe lîngă vre-o 200 de boierĭ maĭ de jos, de boierinaşĭ şi oamenĭ, de condiţie inferioară, la cari se adaugă fireşte ceĭ ce se strămutaseră de maĭ multă vreme [5]. Maĭ tărziŭ între *dvorenĭ* aflăm însă pe Constantin şi pe Ştefan Ghica, Vasile Roset, Constantin Canta, Ioan Sturza, Panaite Cazimir, Dinu Rusu, membri aĭ neamurilor Başotă, Stamo, Casimir, Dicescu, Milo, Răşcanu, Pruncu, Rusu, Rale, Iamandi, Vartolomeiŭ, Leondari,

[1] *Ibid.*, p. 187, n-l CXXXIV.

[2] *Uricariul*, IV, pp. 189-94.

[3] *Ibid.*, p. 191, n-l CXXXIX.—Negustorĭ ardelenĭ de grîne apar la 1814 în Basarabia; *ibid.*, p. 213, n-l CLXII. Cf. şi *ibid.*, p. 215, n-l CLXV; pp. 216-9, n-l CLXVI.

[4] *Uricariul*, XVI, p. 299.

[5] V. lista în Halipa şi R. Rosetti, *ll. cc.*

www.dacoromanica.ro

Teodosiu, Panaite, Bantăş, Vîrnav, Stamati, Buşilă, Bodescu, Buradà, Cerchez, Balasachi, Kogălniceanu, Ciuho reanu, Gafenco, Tuduri, Caţichi, Buzne, Soroceanu, Lazu, Hermeziu, Savu, Isăcescu, Buzne, Manole, Murguleţ, ş. a. Sultanul mulţămi decî printr'un firman pentru credinţa arătată, dař care de fapt se arătase vechiĭ pa'riĭ, vechiĭ datine [1].

* * *

La 1826 Guvernul rusesc arăta lămurit că nu îngăduie vînzărî şi schimbărî de moşiĭ boiereştî în Basarabia [2]. În mijlocul acestor «îngrozirî» cînd se vindeaŭ averile pe nimic, în perspectiva confiscăriĭ de Rusia, începură să umble «hîrtiĭ cu iconomie», vicleniĭ legale, pentru a maĭ putea fi încă scăpat ceva. Astfel era să piardă Mitropolia însăşĭ treĭ marĭ moşiĭ basarabene. Cel cu care făcuse aparentul schimb al moşieĭ Mărceştî de lîngă Chişinăŭ şi altor două, Buciuşca şi Crăulenĭ, «cu pămînturĭ late şi roditoare şi cu sate lîngă Nistru şi cu trecere de podurĭ pre această apă», toate treĭ aducînd 20—35.000 de leĭ pe an, era Serdarul Iordachi Vartolomeiŭ, dintr'o familie basarabeană cunoscută. Dar generalul Harting, noul guvernator, opri în 1813 schimbul de moşiĭ bisericeştĭ şi Curtea îl aprobă la 1814; schimbul fu «sfărmat decî la 1815» [3].

Cînd se vîndură Manta şi Vadul-luĭ-Isac, veniră la mezat Moldovenĭ şi «neguţitoriĭ grecĭ de la Ismail». Se înfăţişează însă şi ţeranĭ, «pentru ca să scape de nume de podanĭ şi să se facă pamecicĭ», oferind 229.500 de leĭ. Fac atuncĭ «un complot, aceĭ cu banĭ», refusîndu-li împrumuturĭ şi zăbovind chiar plata, cuvenită lor, pe zaherele. Arvona de 12.000 zăboveşte astfel, dar eĭ se oferă a plăti şi dobîndă [4].

* * *

Rusia iertă birurile pe treĭ anĭ şi recunoscu provisoriu privilegiile, datinele şi legile «provincieĭ». Totuşĭ mulţĭ din locuitorĭ *trecură îndată hotarul.* Un comisar imperial merse

[1] *Ibid.*, p. 136, n-l CXLIV.
[2] Radu Rosetti, *l. c.*, p. 683.
[3] *Uricariul*, I, p. 259 şi urm.
[4] *Documente Callimachi*, I, pp. 5-5-6, n-l 265.

www.dacoromanica.ro

decĭ în Basarabia încă din primăvara anuluĭ 1816 pentru a cerceta pricina nemulţămirilor: el trebuia să întărească drepturile tuturor claselor, clericĭ, nobilĭ, negustorĭ, popor. Împăratul Alexandru însuşĭ scrise exarhuluĭ Gavril, recomandîndu-ĭ a face ca scrisoarea să se citească prin bisericĭ [1]. În sfîrşit, încă din vara anuluĭ 1813 Sturza fusese înlocuit prin generalul Harting, pomenit şi maĭ sus [2]. Abia trecuseră doĭ anĭ de la anexare, şi «arbitrariul, apăsările» făceaŭ de nevoie o anchetă; generalul Gais sosi pentru aceasta la Chişinăŭ în Maiŭ 1814 [3]., În 1816 Consilierul de Curte Svinin, din comisiunea de organisare a Basarabieĭ, venia la Iaşĭ să întrebe cum se cîrmuiaŭ odată judeţele moldoveneştĭ anexate [4]. Harting era să rămîie numaĭ comandant, în locurile civile numindu-se fiĭ aĭ ţeriĭ [5]. În 1817 legăturile cu Moldova fură iarăşĭ îngăduite [6].

În 1818 Ţarul însuşĭ veni să vadă noua «oblastie». Pentru a-l primi după cuviinţă, Guvernul ceru de la boierĭ, negustorĭ şi alţiĭ 15.000 de galbenĭ [7]. La Chişinăŭ şi el dădea, pe basele datineĭ «naţionale», noua orînduire administrativă a Basarabieĭ, privită ca «parte a principatuluĭ Moldoveĭ», orînduire care, chiar în textul rusesc, se zice româneşte «Aşăzămîntulŭ». Jumătate din articole sînt redactate româneşte. Limba nativă «moldovenească», «legile şi obiceiurile moldoveneştĭ» se confirmă [8].

Se recunoscură prin Aşezămîntul normativ ca stărĭ: clerul, dvoreniĭ (nobiliĭ), boierinaşiĭ («de la Vel Şătrar în jos»), mazilĭĭ (în cari se pierd urmaşiĭ claseĭ precedente), «stare

[1] *Uricariul*, VI, pp. 60-2.
[2] *Documente Callimachi*, I, p. 356, n-l XXVIII.
[3] *Ibid.*, I, pp. 204-5, n-l CLII.
[4] *Ibid.*, p. 366, n-l XL; p. 368, n-l XLII.
[5] *Ibid.*, p. 363, n-l XLIV.
[6] *Ibid.*, p. 375, n-l L.
[7] *Documente Callimachi*, I, p. 289.
[8] *Uricariul*, XII, pp. 197-8.

www.dacoromanica.ro

de locuitorĭ cu privileghiĭ», ruptaşiĭ (şi «urmaşiĭ părţiĭ duhovniceştĭ»), negustoriĭ cu tîrgoveţiĭ ceĭlalţĭ, ţeraniĭ, Ţiganiĭ şi Jidoviĭ. Dvoreniĭ capătă şi privilegiile corespunzătoare din Rusia. Scutirea de pedepse corporale, de «dările hazneleĭ şi obşteştĭ», de o parte a goştineĭ, desetineĭ şi vădrărituluĭ sînt drepturile claselor superioare; maziliĭ daŭ însă o dajdie şi ieaŭ parte la «havalele pămînteştĭ» şi la dijme, «de o potrivă cu ceĭ proştĭ sătenĭ», cu îndătinatele norme la desetină; negustoriĭ sînt asimilaţĭ, păstrîndu-li-se însă hrisoavele, cu ceĭlalţĭ din Împărăţie.

Ţeraniĭ daŭ birul, havalelele, pentru oştĭ, poşte, drumurĭ. Pentru întrebuinţarea pămîntuluĭ împărătesc răspund «adetiul» în banĭ: dijmă, un galben de familie şi jumătate de burlac, goştina, desetina, vădrăritul, pogonăritul tutunuluĭ. Ceĭ de pe moşiĭ boiereştĭ daŭ aceste dijme numaĭ, restul privind pe proprietar.

Iar «Jidoviĭ aŭ să fie înpărţiţĭ printre tagma neguţitorilor, a tîrgoveţilor şi a lucrătorilor de pămînt, după îndămînă [1].

Şi Ţiganiĭ lăieşĭ rămaseră, împrăştiindu-se prin toată Basarabia, cu căruţele lor obişnuite. Strîmtoraţĭ de Cîrmuirea cea nouă, eĭ se «închinaŭ» însă cuĭ voià să ĭ primească, până ce, bine înţeles, dădeaŭ de lucrul care nu se potrivia cu datinile lor de vagabondă libertate [2]. Aşa-ĭ văzu marele poet al romantismuluĭ rusesc aventuros, Puşchin, şi înfăţişă viaţa lor de sălbatecă poesie în acel poem — tradus cu pietate şi iubire de colegul şi prietenul săŭ Donicĭ —, *Ţiganiĭ*, în care şi eroul, Alecu, poartă un nume moldovenesc.

La 1824 încă «judecătoria politicească a oblastieĭ Basarabieĭ» avea pecete romănească [3]. Acte romăneştĭ apar şi pe urmă.

---

[1] Partea de căpetenie şi în *Crestomatia* d-ruluĭ Gaster, II, p, 219 şi urm.

[2] *Studiĭ şi documente*, XIX, p. 18.

[3] *Studiĭ şi documente*, V, p. 545, n-l 12.

www.dacoromanica.ro

Noua episcopie a «Chişinăuluĭ şi Hotinuluĭ» îşĭ întindea păstoria *şi asupra satelor româneştĭ de peste Nistru.* Pentru Cetatea-Albă şi Bender era însă ajutor al Romînuluĭ Gavriil Bănulescu — care maĭ trimetea cărţĭ pe la diaconiţele din Cîmpulungul său de naştere şi cerea a fi îngrópat la Căpriana, scoasă de el de supt epitropia Zografuluĭ († 1821),— un Rus. Totuşĭ Gavriil păstra legăturile cu Moldova, de pildă cu mănăstirea Neamţuluĭ şi primia de acolo cărţĭ din noŭ tipărite, ca, în 1817, Psaltirea, trimeţînd şi el, prin călugărul Mamant, un Ceaslov de la «tipografiia Mitropolieĭ Chişinăuluĭ» şi ajutînd pe Nemţenĭ în cererea lor «după documenturĭ» spre a li se restitui moşiile basarabene [1].

Rusul Dimitrie Sulima, care fusese sfinţit de dînsul la Golia în 1811, presida şi Consistoriul din Chişinău. Acest Vlădică de Acherman, ajuns urmaş al luĭ Gavriil (până în 1844), n'a oprit cultura românească, servită prin abecedarele, catehismele, învăţăturile pentru «blagocinĭ», cele «arhiereştĭ» şi «despre datoriile călugărilor», prin Psaltirile, Mineiele, Molitvenicele, Slujbele ieşite din noua tipografie de la Chişinău. Şi al treilea ierarh, Rusul Irinarh, a iubit mănăstirile româneştĭ, stînd mult, până fu mutat, în 1859, la Cameniţa, în chiliile de la Hîrjauca. Numaĭ fostul episcop de Urfa, la Ural, Antonie, începu opera, osîndită de Dumnezeŭ şi urîtă oamenilor, a desnaţionalisăriĭ prin cuvîntul Domnuluĭ.

Până şi legătura catolicilor din Basarabia cu ceĭ din Moldova fu oprită: un ucaz îĭ dădu în seama episcopuluĭ de Cameniţa [2].

Să urmărim la sfîrşit cîteva din neamurile româneştĭ aşezate în Basarabia.

Dintre Cantacuzinĭ, Iordachi, fiul Vistieruluĭ Iordachi, se aşeză în Basarabia, «supt ocîrmuire al Eĭ Împărăteştĭ Măririĭ a Rusieĭ», şi vîndu prin consulatul din Iaşĭ moşiile «din

[1] *Studiĭ şi documente,* VII, p. 309.

[2] *Studiĭ şi documente,* I-II, p. 203, n-l CLVI. — La 1867 foaia bisericească din Basarabia se publică şi româneşte.

www.dacoromanica.ro

pămîntul Moldavvieĭ, rămas în ocîrmuire Pré-Înnalteĭ Othomaniceştĭ Porţiĭ» [1]. Serdarul Iordachi Cantacuzino avŭ apoĭ, la 1814, judecată cu fratele rămas în Moldova, Nicolae [2]. În Basarabia trăia şi fratele maĭ mare, Aga Constantin [3].

Tot în 1813 e judecata pentru Chelmeştĭ între Banul Ilie Canta şi treĭ Sturzeştĭ, Dimitrie, Sandu şi Gheorghe [4]. Casa luĭ Mihaĭ Sturza se judecă apoĭ cu Vasile Roset pentru Marsiniţa şi Noua-Suliţă (Hotin) [5]. La 1814 Costăcheştiĭ se împart în ce priveşte moşiile Gura Tigheciuluĭ şi Boţuşca în Ţinutul Codruluĭ, precum şi Coteştiĭ, Ţiganca şi Ţigăneiĭ [6].

La 1825 Vistierul Balş lasă şi Frumoasa, «unită cu moşiile Greceniĭ, Pelineiĭ şi alte hotare ce sînt la un loc în Ţinutul Greceniĭ» [7]. Elisaveta Shimonahia Balş ţinea la 1829 în Basarabia: Toceniĭ (Codru), cu siliştile Codăieştĭ, Buciumenĭ, Cordăşoaia, Vărneştĭ, Şomăneştĭ, Berlăneştĭ, Vasilăuţĭ (Hotin), Vozile saŭ Izvoarele (Soroca), Peripcina (Orheiŭ) [8].

La 1813 se afla între supuşiĭ ruseştĭ şi un Vasile Ruset [9]. Dintre boieriĭ maĭ micĭ găsim pe Andonie Paleologul, fiul luĭ Pavel Căminarul, venit cu Grigore Alexandru-Vodă Ghica din Constantinopol [10].

Procese urmează şi după 1812: între Bibiri şi Roseteştĭ, din neamul Banuluĭ Iordachi, la Săseniĭ din Orheiŭ. Tot la 1814 fraţiĭ Casimir, Petrachi şi Panaite, ieaŭ de la Pitarul Gheorghe Soroceanu «Novoscliţa, cu locul numit Gropile, satul Bîrleştiĭ şi alte părţĭ din Cotujenĭ, Măndă-

---

[1] *Ibid.*, VII, p. 121, n-l 69.
[2] *Ibid.*, VII, p. 216. n-l 192.
[3] *Ibid.*, p. 26.., n-l 199.
[4] *Uricariul*, VI, p. 284,
[5] *Ibid.*, p. 297.
[6] *Ibid.*
[7] *Ibid.*, XVI, p. 281.
[8] *Ibid.*, XV, p. 363.
[9] *Documente Callimachi*, I, p. 508, n-l 198.
[10] *Ibid.*, p. 531, n-l 246.

www.dacoromanica.ro

căuţĭ şi alte, din Ţinutul Hotinuluĭ»[1]. În 1820 o parte din «hotarul tîrguluĭ Soroceĭ, din partea de jos», ajunsă, prin zestre, de la tată, Vornicul Iordachi, în seama Vorniceseĭ Elena Roset, se vinde mănăstiriĭ Golia[2]. Iordachi Doniciĭ arendă Şăbana la 1816[3].

Spătarul Ioniţă Başotă se hotărîse să rămîie în Basarabia, şi astfel el căpătă prin schimb de la Grigoraş Sturza Vistierul: în Ţinutul Iaşuluĭ Paporniţa, Nicoreniĭ saŭ Ochiul-Alb, Recea, Corlăteniĭ, Dudăşeniĭ — fără sat maĭ toate; de la Ioan Vîrnav Banul doĭ «bătrînĭ» din Ialovenĭ pe Işnovăţ la Orheiŭ, zestrea soţieĭ luĭ, Mariţa Dimachi; de la Vornicul Dimitrie Bogdan, Volniceniĭ (Hotin), Ghizdita, Valea-Ţarigraduluĭ, Pustiul, «cumpărat de la Cosma Pustiul, danie de la Grigorie Ghica-Vodă» (Soroca), Mimoreniĭ, Ţăhnăuţiĭ, parte din Holboca (Orheiŭ), Şoltoaia (Iaşĭ), Tărteştĭ, Cupcenĭ (Grecenĭ) (cu plata în opt anĭ)[4].

Sandu Teodosiu, polcovnic rus, acuma, dădu provisiĭ Ruşilor şi, umblînd în zădar după baniĭ luĭ, ajunse şi prisonier de războiŭ al contingentuluĭ german din oastea luĭ Napoleon[5]. În schimb fu făcut asesor de Colegiu şi la dînsul se adresaŭ boieriĭ, ca Bălşeştiĭ, în afacerile lor de peste Prut[6]. Cu titlul acesta de asesor de Colegiu[7], el stătea la Vădulenĭ[8].

Doĭ fraţĭ Scorţescu, Grigore şi Filip, se făcură supuşĭ ruseştĭ şi cel d'intăiŭ poartă titlul de secretar de Gubernie[9]. La Chişinăŭ stă în 1826 Filip Scorţescu, a căruĭ mamă, Glafira, era călugăriţă în Moldova[10].

---

1 *Ibid.*, V, p. 210.
2 *Ibid.*, p. 220.
3 *Documente Callimachi.* I, p. 522, n-l 226.
4 *Uricariul*, XIV, p. 298 şi urm,
5 *Documente Callimachi*, I, p. 499, n-l 188.
6 *Ibid.*, pp. 551-2. La 1818, Teodorachi fiul luĭ Constantin Balş visitează pentru afacerĭ Basarabie, *ibid.*
7 *Studiĭ şi documente*, VI, p. 117, n-l 210.
8 *Ibid.*, p. 120, n-le 225-6.
9 *Uricariul*, XVII, p. 245.
10 *Studiĭ şi documente*, VII, p. 351, n-l 34.

www.dacoromanica.ro

Procesele pomenite urmară încă multă vreme, cu advocaţĭ ruşĭ, cari scoteaŭ cu îngrijire din jalbele boierilor moldovenĭ «zugrăvelile cele aprinse şi siloghismosurile cele de critică» [1]. Cu acest prilej reclamanţiĭ mergeaŭ până la Petersburg, aducînd de acolo «sămînţurĭ de curechiŭ care aŭ venit de la Nouă-Zălandă», şi «tulume de vulpe de Lensca şi de Moţuna, de vulpe neagră» [2].

În Iunie 1821 Mitropolitul Veniamin, pribeag, merse şi la Chişinăŭ [3]. După 1821 maĭ trece din cînd în cînd peste Nistru o văduvă care vrea să se mărite, ca aceia, care, lăsîndu-şĭ «mobilele» în stil apusean la Iaşĭ, se mărită în Basarabia cu Vistierul Catargiu: ea ţinea ca om de afacerĭ şi-l trimetea şi în Moldova, pe un Frances «Mosiŭ Jan» [4].

Sfetnicĭ împărăteştĭ fură numiţĭ de la început Banul Dimitrie Rîşcanu, Banul Başotă, Nicolae şi Petrachi Catargiu [5]. «Sovetnicĭ» maĭ eraŭ la Chişinăŭ în 1822 Botezatul, Cazimir, Leon, dar şi secretar al Sfatuluĭ Chirica [6]. Între dregătoriĭ basarabenĭ găsim în sfîrşit şi pe registratorul de Colegiu Costachi Ciorneiŭ în 1826 [7].

Că sentimentele de iubire pentru ţara de la care fuseseră deslipiţĭ, pentru «roaba» Moldovă a Turcilor nu periseră, dovedeşte o înduioşătoare scrisoare particulară, de la Chişinăŭ, din 1839. Bătrîniĭ tînjiaŭ după drepturile lor şi bunele prieteniĭ vesele, ba chiar şi numaĭ după «şubele de, iarnă, de urs şi ianod», din «blagoslovita Moldovă» [8].

---

[1] *Studiĭ şi documente*, VI, p. 120, n-l 227. — Procesul luĭ N. Carp, care vine la Chişinaŭ.

[2] *Ibid.*, p. 121, n-l 230.

[3] *Studiĭ şi documente*, VI, p. 117, n-l 210.

[4] *Studiĭ şi documente*, V, pp. 165-6, n-l 126.

[5] *Uricariul*, XIV, p. 303.

[6] *Ibid.*, VI, p. 340.

[7] *Ibid.*, XI, p. 360.

[8] *Studiĭ şi documente*, XIX, pp. 18-9. O scrisoare din Chişinăŭ, 1817 la Academia Romînă; v. *Documente Callimachi*, I, pp. 542-3, n-l 261.

www.dacoromanica.ro

Dar înrudirile cu Ruşiĭ începeaŭ. Căpitanul de stat-major Vişnevschi iea pe Maria Andrieş, sora Medelnicerului Manolachi, «pameşcic din Basarabia» şi el se judecă apoĭ cu Iftimie Stamati Slugerul, care ţinuse pe Zoiţa Andrieş, moartă la 1816 [1]. Ruşiĭ începură să se aşeze îndată, şi clădirile Statuluĭ dădeaŭ tîrgurilor altă înfăţişare [2].

* * *

Am dovedit că nu e ogor, monument, aşezămînt local, neam vechiŭ în Basarabia care să nu fie al nostru, sînge romănesc, faptă romănească, gînd romănesc. Şi, totuşĭ, Ruşiĭ eraŭ să declare, cu prilejul răpiriĭ nouă din 1877, că Basarabia a fost luată în 1812 de Rumienţov şi Suvorov, eroĭ popularĭ, «asupra uneĭ poporaţiĭ musulmane, tătăreştĭ, trăind supt corturĭ şi reprodusă destul de credincios azĭ prin odioşiĭ Cercheşĭ» [3].

Lăsăm cele două părerĭ faţă în faţă.

---

[1] *Uricariul*, XII, p. 238 şi urm.—Fiul luĭ Iftimie pare a fi Căminarul Iordachi din 1836 (*ibid.*, p. 261).

[2] *Documente Callimachi*, I, p. 235, n-l CLXXIII. — Proprietariĭ de peste Nistru îşĭ ceruseră înnapoĭ ţeraniĭ, de mult timp mutaţĭ dincoace; R. Rosetti, *l. c.*, p. 39 şi urm.

[3] După *Le Nord*, *Uricariul* XII, p. 165 şi urm.

www.dacoromanica.ro

EPILOG.

Întăia generație după anexare n'a scris. Nu se scria nicĭ acasă. Ceĭ rămașĭ în Moldova turcească, Beldiman, proprietar de moșie în Basarabia, Conachi, jignit de Rușĭ în cursul ocupațieĭ, n'aŭ găsit un vers, un rînd de prosă pentru a plînge patria sfășiată și a face să se întrevadă o speranță.

Tineriĭ cari se ridicară supt stăpînirea cea nouă, într'un mediu politic plin de amintirĭ moldoveneștĭ, într'o lume orășenească în care, afară de oaste și de funcționarĭ, străinul era o apariție rară, puțin cam ridiculă pentru înjositoarea sa patimă de hrăpire, pentru aplecarea smerită spre lingușire, pentru beția și jocul de cărțĭ care-ĭ mîngîiaŭ și-ĭ mîngîie viața — până azĭ, pănă la cinovniciĭ eroĭ aĭ nuvelelor luĭ Șcedrin —, aceia nu se rușinaŭ de loc de sîngele lor, de graiul lor, de faptele strămoșilor lor. Alexandru Hăjdăŭ, născut cu un an innaintea anexăriĭ, dar în Rusia și dintr'un neam desțerat de multă vreme — tatăl săŭ vorbia și scria polonește purtînd uniforma Țaruluĭ, și mama sa era Evreică —, publică într'o revistă rusească „Vestitorul Europeĭ", poesiĭ populare basarabene, pe care le studiază apoĭ din punctul de vedere al insemnătățiĭ lor istorice. El înfățișează tot în rusește scene din Moldova rusească, precum e „Judecata la Serdăria de Orheiŭ". În trecutul Moldoveĭ află prilej de nuvele istorice, în care e vorba de străbunul săŭ Petriceicu-Vodă, dar și de vremea cea mare a luĭ Ștefan. De două orĭ, la 1837 și 1840, vorbește la școlile din Hotin —, avînd în acest Ținut, prin opera de restituire a Rușilor, moșia Cristineștiĭ, unde se și mută —, ca să arăte ce a însemnat pentru Rusia vechea Moldovă, maĭ luminată decît Guberniile Țaruluĭ, și a chema pe aĭ săĭ la noile biruințĭ ale culturiĭ.

www.dacoromanica.ro

Crescut în Basarabia, Constantin Stamati, ruda unui Mitropolit al Moldovei care venise dintre țeranii Bistriței ardelenești, știa rusește bine și avea chiar un rang în mica nobilime de provincie a „oblastiei“ celei nouă. A fost dincoace de Prut, visitînd și iarmarocul de la Folticeni, s'a încălzit la vederea „străjerului moldovean“, din oastea cea nouă, a stat în legături cu Kogălniceanu, începătorul unei mîntuitoare mișcări de cultură națională, a fost, printr'o poveste de sat, unul din colaboratorii „Daciei literare“, menite să proclame un mare principiu de unitate românească în suflete și tendințe, dar n'a trecut definitiv hotarul pentru a se împărtăși de o viață mai liberă. Stînd între ai lui de acasă, el a îmbătrînit pașnic puind în versuri pagini de cronică și povestiri din basme, dînd un veșmînt românesc, une ori fericit, vedeniilor romantismului apusean și ale celui rusesc, supt înrîurirea acelui mare poet de violență genială, Pușchin, care și-a aflat însuși la Chișinău succese de iubire îmbătătoare și un sfîrșit înnainte de vreme.

Menit să fie ofițer rus, pentru care și primise creșterea generală și specială la Petersburg, Alecu Donici, urmaș al vechiului neam de Basarabeni pe care-l cunoaștem bine — el era fiul lui Dimitrie și nepotul lui Andronachi cel încercat în tîlcuilegilor —, nici nu putu să se împace cu viața de garnisoană, nici, după ce o părăsi în 1834, nu putu să-și afle mult țămirea în visări poetice la moșia părintească, Stînca. Se căsătorise la Iași, la 1835, cu fiica lui Costachi Roset-Bălănescu și îndată, lăsîndu-și peste Prut cei trei frați, Iordachi, Andronachi și Petrachi, el trecu în Moldova, unde, în ceasurile libere ale ocupațiilor sale de magistrat, dădu o formă românească fabulelor lui Crîlov înnainte de a ajunge însuși un fabulist neimitabil prin simplicitatea expunerii și mlădierea versului. Cea d'intăiu lucrare a sa la Iași fu o traducere din „Țiganii“ lui Pușchin, pe care o închină cneazului basarabean A. N. Cantacuzino.

În Basarabia nu se mai ivi de acum înnainte decît un singur scriitor cu caracter local, Ioan Sîrbu, care-și tipăria, înrîurit firește de Donici, la Chișinău, în 1851, „Poesiile“, de tot slabe, dar și „Fabulele“, în care, cu toată nesiguranța formei, se în-

www.dacoromanica.ro

tîlnește umor și viață, ba cîte odată și o pornire de duioasă melancolie ca aceia care-l face să cînte crinul ofilit pentru că „e în străinătate“.

Fiŭ de nobil ca și Donicĭ, ofițer rus ca și dînsul, avînd ca și fabulistul marĭ tradițiĭ de cultură în familia sa, dar neasămănat maĭ plin de învățătură, de talent scînteietor, de geniul gîciriĭ adevăruluĭ științific, dar și al clădiriĭ construcțiilor de îndrăzneață ipotesă romantică, Bogdan Hăjdăŭ, Hasdeŭ, trecu Prutul în vremea cînd armele Europeĭ, în serviciul Turcieĭ amenințate, dar și al Austrieĭ gata de anexărĭ, hotărau asupra soarteĭ țerilor noastre, și el începea în Moldova, — îndată numaĭ o parte a Românieĭ, — marea carieră dominatoare în lucrurile spirituluĭ care se cunoaște de toțĭ.

Numaĭ în ultimele timpurĭ alt fiŭ de boier, dintre ceĭ de curînd deslipițĭ de Moldova, alt tînăr din aristocrația veselă a Basarabieĭ, d. D. C. Moruzi, a dovedit prin „Romîniĭ și Rușiĭ“, prin romanele „Înstrăinațiĭ“ și „Pribegĭ în țară răpită“ un mare talent de scriitor, pus în serviciul celeĭ maĭ nobile cause și ajutînd înnainte de toate legăturile sufleteștĭ dintre Moldova rusească și România în care s'a contopit cu bucuria entusiastă a unuĭ mare sacrificiu rămășița vechiĭ Moldove.

O conștiință basarabeană, cînd dureroasă, cînd plină de speranțe, saŭ atinsă în treacăt de aripile bucurieĭ, lipsia însă. Hasdeŭ nu e Basarabean, fiind înnainte de orĭce el însușĭ: a doua zi după sosirea în Iașĭ face propunerĭ constituționale și pregătește reviste de erudiție istorică și filologică. Din partea Romînilor de dincoace, fiul luĭ Asachi, Dimitrie, mergînd prin Basarabia în Caucas, vorbește, ce e drept, de „săteanul basarabean care cu mîndrie apasă încă căciula țurcănească pe ochiĭ săĭ scînteioșĭ și odihnește ostenitele sale brațe în cinga mijloculuĭ săŭ grațios“, dar adauge, resemnat, că „aristocrația, clirosul, ostașul și toate celelalte aŭ luat caracterul uneĭ alte națiĭ“, cum a văzut și la masa guvernatoruluĭ general Teodorov, pe care n'a uitat să-l visiteze. Unul din oaspețĭ și-ar fi arătat față de oaspete părerea de răŭ că supt oblăduirea Țaruluĭ nu se maĭ pot bate „Ți-

www.dacoromanica.ro

ganiĭ și mojiciĭ" și nu se maĭ poate fierbe rachiŭ la velniță[1]

Ținuturile basarabene Cahul, Bolgrad și Ismail — dintre care numaĭ cel d'intăiŭ își păstrase caracterul românesc — fură date Moldoveĭ la 1856, după zdrobirea Rusieĭ la Sevastopol, numaĭ pentru că Austria rîvnise la stăpînirea întregiĭ Daciĭ și pentru că Europa avea nevoie de libertatea gurilor Dunăriĭ pe care nicĭ stăpînirea turcească n'ar fi garantat-o. Poețĭ cîntă întrarea oștilor noastre la 1857, după ce se dădu o soluție chestieĭ Bolgraduluĭ, oraș de coloniștĭ bulgarĭ, pe cari Țarul nu voiă să-ĭ piardă. Alecsandri se întîlnește cu Gheorghe Sion în glorificarea zileĭ care ni dădea iarăși „pămîntul care l-am avut". De un răsunet în sufletul uneĭ poporațiĭ amestecate și copleșite de prejudecățĭ nu ni se vorbește însă. Eraŭ în teritoriul cedat fără a se aminti hrăpirea de la 1812 nu maĭ puțin de 83 de sate bulgăreștĭ, cărora li se dădură în 1858 și 1861 întinse privilegiĭ, care făceaŭ din ele un Stat în Stat, avînd doar anumite legăturĭ cu Ministeriul de Finanțe. Ca represintanțĭ aĭ noilor Moldovenĭ cari se gîndiaŭ numaĭ la păstrarea scutirilor și favorurilor de care se bucuraseră supt Rușĭ, vorbiaŭ, pe lîngă un Roșca, Știun și Pandelachi Croitorul, Lazăr Galiardi, Timofte Sacalov și „deputatul coloniilor bulgare și domeniilor Statuluĭ" Dimitrie Vasiliev Romov[2]*!*

Se înțelege deci cum în aceste Ținuturĭ, la 1878, cînd Țarul Alexandru al II-le impuse, împotriva celor maĭ fireștĭ datoriĭ de recunoștință, ștergerea ultimelor clause ale tratatuluĭ de la Paris prin reluarea celor treĭ județe, nu s'a produs acea mișcare de împotrivire care s'ar fi putut aștepta din partea uneĭ poporațiĭ omogene cu sentimente naționale înnălțate prin cultură. Ca o afacere de Stat s'a isprăvit ceia ce ca o afacere de Stat se începuse.

Și explicația o găsim ușor : mișcarea nu pornia de la tre-

---

[1] *Impresiĭ de călătorie în țerile Caucasuluĭ prin Basarabia și Crimeia*, Iașĭ, 1858.

[2] *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 265 și urm.

www.dacoromanica.ro

zirea conștiinței romînești, de la întărirea culturii noastre care să năvălească triumfal și în domeniul politicei, făcînd cuceriri asupra cărora să nu se poată reveni fără măcar o luptă eroică. Era numai o urmare a biruinței efemere pe care o cîștigase acel „poporanism“ care iubește „poporul“ ca o clasă cu drept la bună-starea materială și la un amestec în viața Statului, fără a se închina sufletului său întreg, din care ar scoate bucuros măcar „prejudecățile“ religioase. Curent iute, dar sterp față de desvoltarea înceată și sigură a realităților naționale, el a nimicit acțiunea, aici și peste Prut, a unor oameni de cultura d-lor Zamfir Arbure și C. Stere și a pus chiar anume margeni acțiunii, de o mărinimie fără păreche între Romîni a d-lui V. Stroiescu.

Un talentat artist ieșean, născut și crescut în Basarabia, d. State Dragomir, descriind în cuvinte mișcătoare cele ce s'au petrecut în ziua despărțirii celei din urmă, ni dă însă știri mîngîietoare despre păstrarea atmosferei românești din epoca noastră până la cîntecele la modă atunci care se cîntă și astăzi și ne asigură că „gîndul și vorba românească în Basarabia nu sînt pierdute“ [1].

După revoluția rusească pentru Constituție, în Basarabia s'au ivit foi romănești; și clerul s'a amestecat în această neașteptată mișcare, dînd la iveală cărți de slujbă ori de cetire bisericească pe moldovenește și răspîndind revista de predici „Luminătorul“, care cerea dăunăzi, în era de teroare a Vlădicăi Ciceagov, să nu-i mai trimetem schimbul, căci ar fi compromițător. Peste cîteva luni totul s'a risipit ca un frumos miragiu în pustiu.

* * *

În așteptarea vremilor cînd viața romănească din Basarabia va porni de la toate amintirile ei pentru a-și urmări toate drepturile naționale, *nu numai* umane, *încheiem această carte cu un îndemn călduros spre acea muncă încordată și bine orînduită care singură poate grăbi sosirea acelor vremi.*

---

[1] *Frumoasa carte se chiamă „Din Basarabia“ și a apărut la Iași în 1908.*

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL.

Pagina.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro